

A vértanúk sírja

(Cikkek és adatok)

Összegyűjtötte
Ficzay Dénes

Ficzay Dénes: A vértanúk sírja

Szedés, tördelés: Haász Ágnes
Zsche István

Technikai szerkesztés: Méhész Katalin

Nyomdagépre összeállította, képekkel és előszóval ellátta: Pávai Gyula

A könyv az aradi Evangélikus-Lutheránus Egyházközség támogatásával készült

© Pávai Gyula

Készült az
EDY OPTIC LTT
kiadó és nyomda gondozásában

ISBN 978-973-1851-09-9

A vértanúk sírja

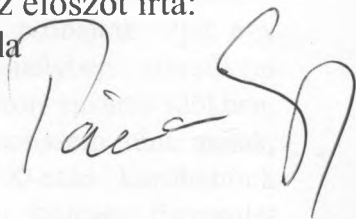
Cikkek és adatok

Összegyűjtötte:

FICZAY DÉNES
(ARAD - 1960)

Sajtó alá rendezte és az előszót írta:

Pávai Gyula

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Pávai Gyula', written in a cursive style.

Arad, 2008

Bevezetés helyett

Újságcikkek, jegyzőkönyvek, visszaemlékezések alkotják ezt a kötetet, amelyet Arad nagy ismerője, Ficzay Dénes állított össze még 1960-ban, de amíg élt gondolni sem merhetett a kiadására, akárcsak többi írásának kötetben való megjelenésére. Mert Ficzay Dénes /1921-1985/ talán már a hatvanas évek elejétől megfigyelés alatt állt. Ahogy azt levelezése is bizonyítja 1963-tól felbontott leveleket kapott külföldről, s visszaemlékezéseiben arról is beszél, hogy az ő levelei át sem mentek a határon. Mindenek ellenére szorgalmasan végezte város-megismertető sétáit, írta megállapításait, felfedezéseit a helyi napilapnak, de megjelent az Utunkban/ma Helikon/ és a marosvásárhelyi Igaz Szóban is. Talán ott közölte leghosszabb esszéjét szeretett városáról, több részben, Aradi Krónika cím alatt. Doktorátusra is készült, bár háromszor szakították meg vele, de ő csak írta az oldalakat, tudtommal meg is írta a disszertációt, bár illetékesek szerint sohasem adta be. Én ezt nem hinném, hiszen több másolat is van a számozott oldalakról a hagyatékban, aminek gondozását rám bízta a család, a tudos irodalomtörténész bibliográfus, korán bekövetkezett halála után.

Kolozsvári barátja Engel Károly és a Kritérion akkori szerkesztője Dávid Gyula egyengetni próbálták útját egy Romániai Magyar Írók kötetnek, amelyben szerzőként Ficzay Dénes szerepelt volna, de az akkori zavaros időkben, amikor már az is gyanús volt ami sohasem tűnt annak, elmaradt a kötet és csak jóval 1990-után kezdhettünk előkészítéséhez, most már helyileg, a Kölcsey Egyesület által indított Fecskés-könyv sorozatban. 1997-ben jelent meg

az első kötete; Aradi Kronika címmel, majd a második, két év múlva az Aradi séták, 2005-ben a Válogatott írások, majd 2008-ban a Ficzay-Emlékkönyv ami nemcsak tőle, de róla szóló írásokat, dokumentumokat is tartalmazott.

A Vértanúk sírjának kiadására 2001-ben gondoltunk, amikor is kaposvári Somogy folyóirat akkori főszerkesztője Varga István felajánlotta, hogy megszervezi a könyv anyaországi kiadását. Ezért kapott egy másodpéldányt, amibe előszót is írtam. Végül is nem lett kiadva, magyarázatot sem kaptam, viszont meglepetéssel tapasztaltam, hogy Katona Tamásnak a vértanúkról szóló könyve 4. új kiadásában, szerepel a Vértanúk sírja mint forrásanyag, amit aztán egy nagyváradai történész is felhasznált Nagy Sándor Józsefről írt könyvében. És a bibliográfiai utalásban ott állt - hogy kézirat-Ficzay hagyaték.

Természetesen Katona Tamás nem kereste meg a hagyaték őrzőjét, és Varga István sem rendelkezett olyan meghatalmazással, hogy szabadon használja fel az anyagot, dehát megtörtént, láttam és hallottam én cifrább esetekről is.

Mivel szűkös anyagi helyzetünkben a Kölcsey Egyesület nem gondolhat önálló kiadásra, az aradi Evangélikus-Lutheránus Egyházközség lekipásztora Tóthpál Béla nagytiszteletű úr megbeszélte a presbitériummal, hogy a kiadvány támogatása nemcsak cél, de szükségszerű is, ezzel a támogatással tudjuk útjára indítani Ficzay Dénes ötödik könyvét, ami abban különbözik a többiektől, hogy dokumentum gyűjtemény és tartalmazza mindazt, amit a híres aradológus hangyaszorgalommal és tudományos precizitással gyűjtött össze, bizonyítva, hogy a vértanúhalál nem elegendő ahhoz, hogy valaki becsületes temetést kapjon, de a halál után újabb kálvária következik, a földi maradványok megtalálása, keresése, rengeteg vita mellette és ellene való vélemény mert mi magyarok híresek vagyunk

arról, hogy csak akkor fogadjuk el az újat ha magunk találjuk ki, habár arra is tudok precedenst, hogy még akkor sem.

Tulajdonképpen két részre osztható a gyűjtemény, időrendileg. Az első szakasz a Kiegyezés évétől-1916-ig tart, tehát a golyóáltali halált halt tábornokok földi maradványainak beszenteléséig, antropológiai elfogadásáig, míg a második rész az 1932-es árvíz által kitakart valódi vesztőhely megtalálásától, az 1956 szeptemberi újratemetési próbálkozásig. Abban az esztendőben olyan politikai viszonyok voltak hogy a Szabadságszobrot is majdnem visszaállították de az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc eseményei következtében aztán hosszú ideig nem beszéltek róla, majd 1974-ben megint olyan lett a politikai konstelláció, hogy egyetlen hét alatt összeszedték 11 tábornok földi maradványait és ünnepélyesen eltemették az 1881-ben emelt obeliszk alatti emlékdomba épített kriptába. Márványkő is került a sírkamrára fedőnek, a vértanúk nevével, igaz, a nagy sietségben elfelejtkeztek a helyesírásról, így lett pl. Leiningen Westerburgból, Esterburg. Szemünkre is hányták egy televíziós adásban, csak azt nem tudták hogy itt, amit egyszer megcsinálnak, az meg is van csinálva és ha nem is teljesen szabályos, jobb mintha nem volna semmi. Legalábbis ez lett volna a hivatalos verzió, ha hivatalosak hallgatták volna az adást. Talán azt is hozzátették volna, örvendjünk, hogy ez is megtörtént.

Ficzay Dénes ezekről az epizódokról már nem írt, asztalfiókban tartotta a szépen legévelt anyagot, nem is gondolhatott a folytatására, hiszen szorongatták eleget, hogy miért nem ír az újról, ami van, miért csak arról ami a századelő huszas évéig történt. Kapott egy szemtrombózt, hogy majdnem elvesztette a látását, még tanügyileg is vegzálták, hogy nem a kiadott módszer szerint tanítja az

irodalmat, hanem beágyazza az általános műveltségbe, s az meg minek.

Mivel közel laktunk egymáshoz sokat sétálgattunk, nagy sétáló volt, de a séták alatt én többet tanultam mint az egyetem évei alatt. Mert született mesélő pedagógus volt.

Nagy megtiszteltetésnek tartottam, hogy a család engem bizott meg az óriási anyag gondozásával, nagyon sokat kellett tanulnom, hogy érdemében tudjak vele dolgozni, és újabb kiadásokat előkészíteni. Most, amikor végleg elhagyom Aradot, igyekszem teljessé tenni a búcsút, ezzel a kötettel, aminek olvasása nemcsak a szakemberek számára lehet élmény, hanem mindazok számára, akik úgy érzik, ismereteiket tágíthatja az összegyűjtött anyag.

Aradon,2008. augusztus havában

Pávai Gyula

Winkler Brúnó: Az aradi gyásznapok

A világosi fegyverletétel után az aradi vár megtelt foglyokkal s ezek ellen a kereset meg is indíttatott. Legelőször a fővezérek, mint külön hadcsapatok parancsnokai hallgattattak ki, a kihallgatás után 13-an halálra ítéltettek, mely halálos ítélet a teljhatalommal fölruházott Haynau tábornoszernagy elé terjesztetett s helybenhagyva Hofiger (Howiger) tábornok s aradi várparancsnokhoz végrehajtás végett visszaérkezett, ki október 5 - én reggel a hadbíró ó-aradi kolostorunk elnökéhez azon megkereséssel küldé, hogy a kivégzendők mellé, minthogy a várban csak Marchot Eduárd Kapisztrán Jánosról nevezett szent Ferenc-rendi áldozár s egyszersmind aradvári káplán van, adna lelki atyákat, kik az illetőket az örökös hazába elkészítsék.

Ugyanezen célból kerestetett meg Baló Béni ó-aradi helvét hitvallású lelkész, valamint a görög keleti vallású lelkész úr is.

E gyászos esemény és fájdalommal párosult szomorú kötelesség teljesítésére, valamint a többiek, úgy mi is Pléva Balázs, Sujánszky Eusztách, Bardócz Sándor és Winkler Brúnó minorita r. áldozárok október 5-én délután a várba átmenénk, hol mindjárt a kijelölteknél mindenki előleges látogatását megtevé.

Igazi magyar őszinteséggel üdvözlöttük őket s rokonszenvvel fogadtatánk; igyekeztünk is tőlünk kitelhetőleg vigasztalásukra lenni s hiedelmünk szerint a kegyelmezés megérkezésével bíztatni.

Október 5-én estefelé megválnk tőlük, magukra hagytuk őket, hogy kiknek jelen voltak nejeik, gyermekeik

és rokonaik, ezekkel értekezhessek; s mivel igen megkértek, hogy másnap korán, de nagyon korán meglátogassuk őket; a várparancsnoknál magunkat bemutattuk s a halálra kijelöltek kérését előadtuk, ki is ennek következtében rögtön hadsegédje által engedélyt íratott számunkra, mellyel úgy éjjel, mint nappal bármely órában a várba szabadon mehetünk.

Hazaérkezve, a szomorú kötelesség másnap leendő teljesítéséből eredt aggodalom miatt az éj fele részét nyugtalanul töltünk, éjfél után talpon valánk s már két órakeretünk szerint megindulánk. Az éj néma csendjében a Maros hídján keresztülmenve, a vár kapujához eljutánk, hol jeladásunkra a várkapu szárnyait lassankint sarkaikban csikorogni hallánk; s midőn azokat egészen föltárva láttuk magunk előtt, a várparancsnoktól aznap nyert engedélyünket előmutatva, szabad bemenet engedtetett.

Legelőször is a várbeli káplán szerzetes társunkhoz menénk s onnan az egyház szokása szerint fölkészülve látogattuk meg az illetőket; mindegyik a legnagyobb örömmel fogadott bennünket. Én, kinek Lázár Vilmost és Nagy Sándor Józsefet vala kötelességem ellátni, bemenék először Lázárhoz, kit már egészen felkészülve találtam, ki is tudva az előbbi napról megjelenésem célját, igen köszöné a figyelmet, hogy fáradságom nem sajnálva, oly korán megjelentem; ezután példásan, igazi buzgósággal meggyónt, megáldozott, mit végezve, egy levelet s hozzá mellékelt tárgyakat adott át, hogy lennék szíves azokat a levéllel együtt szeretett nejének, született báró Reviczky Máriának kézbesíteni. Kérését, hogy legnagyobb készséggel fogom teljesíteni, megijedve mentem Nagy Sándorhoz, akit asztala mellett írva találtam. Igen szívesen fogadott; én, mint tegnap, úgy ma is bízattam, de ő nem remélt s maga kért, végezzük keresztényi kötelességünket s miután így példás buzgósággal az örökkévalóságra elkészült, egy hozzám intézett iratot

adott kezembe, melyet t. szerkesztő úrnak visszavárás mellett a maga eredetiségében bemutatok, az olvasóközönség részére pedig annak tartalmát idejegyzem.

“Kedves tisztelendő úr – tisztelt barátom! Szíves ígérete szerint méltóztassék Pestre Schmidt János rokonomnak, Kalocsára Nagy Sándor Imre érseki orvos bátyámnak s Lugosra Ungvári János rokonomnak néhány vigasztaló sorokat írni; ezen fésűt és inggombot szíveskedjék a bizonyos pesti irományokkal s gyűrűvel elküldeni, ezekre kéri tisztelő barátja Nagy Sándor József”

Ugyanazon levélen utóiratául ezt jegyzé föl: “Driké, magyar alezredes, a várban az úgynevezett régi kórház épületben (im alten Spitals-Gebäude)”

E sorok átadása után csinosan rendezett szép hosszú hajából egy csomót ollóval levágott, s azt koszorú alakban összeállítva, kért hogy irandó levelemmel elküldjem.

Meglátogatták e lelkes hadvezért többen is, különösen Sujánszky barátom és rendtársam, kivel miután rokon-érzelmileg beszélgetett, emlékül saját szivartokjával ajándékozá meg; engem pedig egy a harc folyama alatt használt térképpel.

Fölkért azután, hogy a szomszéd szobában levő Gáspár Endre honvéd tábornokhoz (ki ugyanazon alkalommal kegyelem útján 10 évi várfogságra ítéltetett) mennék be s nevében tőle végbúcsút vegyek.

Hogy ezen kérését rögtön teljesítettem, a még, Istennek hála, életben levő honvéd tábornok bizonyíthatja.

Valamint én, úgy a többiek is ez idő alatt, névszerint Sujánszky, Pöltenberg és Aulichnál, Pléva Lánér és Knézicsnél, Bardócz Sveidel és Töröknél, Marchot Kiss Ernő és Vécseynél, Baló Dessewffy és Leiningennél, végre a görög keleti ó-aradi lelkész a rettenthetetlen hős nagy

hadvezér Damjanicsnál teljesíték ez esetben igen szomorú papi foglalatosságait.

Mily lélekéberséggel s mily példásan végzék mindnyájan ájtatosságukat, ha láttad volna kedves olvasó! Magad is megindulva velünk együtt könnyeztél volna.

Í g y k i b é k ü l v e Istenünkkel, reggelit hozattak a várbeli foglártól, mit elköltve, készültek a gyalázatos, de rájuk nézve a történet lapjain dicső halálra.

El is érkezett az idő s reggeli fél hatkor a négy golyóra ítelt a kirendelt katonaság közé vezetetik s a gyászmenet kezdetét veszi; megindultunk tehát Sveidlt vezette Bardócz, Kiss Ernőt Marchot, Dessewffyt Baló s én Lázárt. Mentünk karonfogvást lassú léptekkel a vár hátulsó kapuja felé, egyszer a sáncok közé bekanyarodánk s ott megállapodtunk, mi bevégzők velük egyetemben a közös imát s következett az ítélet fölolvása, reá pedig a kegyetlen végrehajtás.

A várbeli foglár, ki a kíséretnek egyik kiegészítő tagja vala, most a lóhátról vezénylő s végrehajtással megbízott őrnagy elé állt, őt katonai szokás szerint üdvözli s főnnhangon német nyelven háromszor egymás után kegyelemért esd. A hármas kérelemre: "Istennél a kegyelem" lőn mindannyiszor a válasz. Ezen, a remény utolsó szikráját is kioltott válasz után a foglár ismét szokásosan tiszteleg az őrnagynak s felénk fordulva hozzánk jön, itt Pöltenberg előtt megállva katonailag tiszteleg s mondja német nyelven: "Kérem kapitány úr" (valamint ennek, a többinek is azt a rangot adva meg, melyet az osztrák hadseregben viselt) s erre kulcsokat véve elő, kezét lábát a vastól megszabadítja s a hóhér rendelkezésére bizza, A hazáját hőn szerető tábornok végvigasztalást nyújtó papjától kísérve s Istenhez imát rebegve ment az első oszlophoz, ott a bakónak két szolgája alatt, felül pedig maga

a Brünnből, Morvaországból hozatott bakó teljesíté szörnyű kötelességét.

Legelső volt tehát, ki tőlünk e földön örök búcsút vett, Pöltenberg Ernő; született Bécsben 1804-ben, előbb a Sándor huszároknál kapitány, ezredével 1848 nyarán Magyarországra jövén, a minisztérium rendelete következtében az alkotmányra megesküdtött s az időtől fogva esküje és becsülete által a nemzet ügyéhez kötve, ahhoz végiglen hű maradt.-Ezredessé emelkedvén, a 7.-ik hadtesttel, melynek vezére volt, Győrnél táborozott, később tábornokká neveztetvén, hadteste vezérletét mindvégig megtartá.

Másodszor a foglár Török Ignác előtt állott meg, s mint előbb, úgy most is kötelességét teljesíté, mi pedig, mint az elsőtől, úgy tőle is – és rendben mindegyiktől, forró kézszerítással és forró barátságos búcsúcsókkal váltunk meg.

Török Ignác a legügyesebb mérnök vala tábornokaink sorában, Gödöllőn született s 54 éves korában végeztetett ki.

Az osztrák hadseregnél a mérnöki testnél alezredes, a királyi testőrségnél a mérnöki tudományok tanára volt. Komárom megerősítése remek műve volt, a győri és szegedi sáncokat is ő készíté.

Lahner György következett a kettő után, Besztercén, Zólyom megyében született s 53 éves volt. Az osztrák hadseregben őrnagy, a magyaroknál ezredes s végre tábornok. A magyar hadseregnél a fölszerelés és fegyvergyártás körül szerze érdemeket.

Negyediknek szólítá a foglár Knézich Károlyt, ki született a határőrvidéken Belike Gajovácon 1804-ben. A 34-ik gyalog-ezredből századosi rangból lépett a honvédek sorába. Komárom fölszabadításánál ő vezeté az első csapatot, ápril 25-én ő rohanta meg az erősen védett komáromi sáncokat. Jutalmul tábornokká neveztetett.

Négytől már szomorodott szívvel elbúcsúztunk s megváltunk; gondolva Leiningen, hogy vagy mindjárt, vagy nem sokára rákerül a sor, így szólt a vele volt Baló Béni helvét hitvallású lelkész úrhoz: “Amint ezek a tisztelendő urak egész a bitófáig kísérik a rájuk bízottakat: úgy ön is legyen szíves velem egész odáig jönni”.

De a foglár Nagy Sándor Józsefet oldá föl bilincseiből.- Született Nagyváradon, Bihar megyében, 45 éves lehetett, nyugalmazott huszárcapitány volt, később a magyar seregben ezredes, végre tábornok s hadtestparancsnok, s mint tényeiből kitűnik, kitűnő katona s bátor férfi.

- Görgei tetteit nem helyeselte s egy hadi tanácsban reá célozva nyíltan kimondá: „Hogyha valaki diktátorra akarna lenni, ő Brutusává válnék”

E gyásznapon elbúcsúzva ő is társaitól és társaimtól, ment oda, hol már négy elvtársa vala s midőn a bakó a kötelet már-már nyakára szorítá, fönnhangon “éljen a haza” kiáltván, megszűnt élni.

Jött ismét a foglár s gróf Leiningen Károlyt a már fönt megírt szokás szerint szólítá, ki is születésére Hessen nagyhercegségi volt, magyar neje s magyar ezredben szolgálata által a nemzet ügyéhez szorosabban fűződött. Magas, szép, fiatal, 30 éves deli termetű férfiúnak tűnt föl s Európa egyik legnagyobb hatalmasságának udvarával rokon. – Az osztrák hadseregben a 31-ik gyalogezrednél, mint százados szolgált. Buda vára bevételénél rettenthetetlen bátorsága által tüntette ki magát,miért tábornokságig emelkedett; hogy elszánt, igen jó és bátor csapatvezér volt, azt az utolsó percben is igazolta, mert midőn kezéről és lábáról a vas levéttetett, egy pár szóra a vezénylő parancsnoktól engedelmet kért, mit megnyerve, egész lélekéberséggel így szólt:

“Csak most későn esett tudomásomra, hogy a hírlapokban felőlem azon hír szárnyal, mintha én Buda vára bevételénél az osztrák tiszteket orozva legyilkoltattam volna; nekem most többé lapok útján ezt megcáfolni alkalmam nincs, de itt az utolsó percben, Isten szabad ege alatt a jelenlevők előtt – midőn mindjárt az Isten ítélőszéke előtt állandok – e felőlem terjesztett hírt ünnepélyesen alacsony rágalomnak nyilvánítom.”

Ezeket egész lélekjelenléttel elmondva, a még hátramaradt társaktól és tőlünk végbúcsút véve indult, kísérve, mint kíváná, lelkészétől, hogy a bakó illesze nyakára a kötelet, ez midőn már nyakára tétetett így szólt: “Isten veletek bajtársak! Nem sokára egy másik ítélőbíró előtt fogunk állani, hol hiszem, igazságosabban fognak ítélni fölöttünk.” Szavait végezve, földi életének is vége lett. Egyedül egymaga volt magyar tábornoki öltönyben.

Most Aulich Lajosra került a sor, ki 57 éves volt és született Pozsonyban. Osztrák szolgálatban a Sándor gy.e. ezredese, a magyar hadseregben tábornok s az érdemjel középkeresztese. Buda bevételéig hadtestvezér, utóbb hadügyminiszter volt, általános vélemény felőle, hogy tiszta lelkű hazafi vala. – A vizsgálaton vagy kihallgatáson a hadi törvényszék minden kérdésére ez volt válasza:

“Királyom parancsából esküdtem hűséget a magyar alkotmányra – s eskümet halálomig meg kell tartanom. Úgy is volt, mert az esküt szem előtt tartva, élte utolsó percéig híve volt az ügynek.

Következők a nyolcadik s a foglár a történet lapjain és minden magyar előtt halhatatlan emlékü, igazi magyar érzelmű – a rettenthetetlen hős – a Komáromnál lábatörött s ennek fájdalomja miatt parasztkocsin ülő Damjanich előtt állapodott meg, kivel már mi akkor, mint igen meggyérültek, igen megfogyottak, huzamosan társalgánk, illő, hogy utolsó szavai itt helyet foglaljanak.

Legelőször is azt mondá, midőn látta társainak sorsát: Katonát golyó illet, nem pedig ily kínzás, maszkarózás - ; azután megpillantván a négyszöget képező katonaság sorában egy kapitányt, kinek nagyon észrevehetőleg könny nedvesíté szemeit, feléje fordult és német nyelven így szólt hozzá:

“Éljen kapitány úr! Úgy látszik rokonszenvel viseltetik irányunkban; tartsa Isten, hogy a rangfokozatokban minél előbb haladhasson.”

Ugyanakkor Sujánszky barátom és rendtársamat könnyezni látván, mondá:

“Ne sírjon barátom – s a feszületre mutatva folytatá: - hiszen az is, aki a kereszten függ, az igazságért szegeztetett keresztre.”

Ekkor elérkezett már az idő és szokás szerint a foglár tisztelegve, megszólítja őt, mondván: “Kérem, kapitány úr!” E megszólítást a magyar tábornok hidegen és büszkén visszautasítva leszállt a kocsiról, aztán pedig így szólt: “Azt gondoltam már, hogy én leszek az utolsó, holott a harcban mindenütt én voltam az első. - ”Fájdalmas szívvel búcsúztunk el tőle, a midőn a nehéz és terhes járásban segélyére akaránk lenni, mondá: “hagyják el, úgy sem soká van szükségem lábamra”, de ekkor már a bitófa alatt állott, s amint a hóhér nyakára tevé a kötelet, egész lélekjelenléttel rögtön figyelmeztette: “Ügyeljen, vigyázzon szakállamra, hogy rendesen maradjon, mert mindig kedves volt előttem.”

Damjanich János bánsági születésű – 45 éves – származására szerb, de mint nejének izené, mint ilyen meghalni nem akart (élő tanuk: rend-társam, ki a nagy hős végizenetét vitte meg nejének s maga a hű nő s lelkes, tevékeny honleány).

Az osztrák seregben a 6-ik ezredben kapitány volt. A magyaroknál a rácok ellen nyert számos győzelmei után: tábornok és hadtestparancsnok, az érdemjel középkeresztese.

A vezért benne már külseje elárulta, melyben a rendkívüli erő szépséggel párosult.

A jeles hős után, hogy ki következett, ha nem mondanám is, igen jól tudja az olvasó közönség.

Gróf Vécsey Károly volt az utolsó, ki nyolc elvbarátja végvonaglásának szemtanuja vala. Születésére pesti, életidejére 42 éves volt. Előbb őrnagy a Hannover huszároknál, a magyar seregben, mint ezredes, később tábornokká s hadtestparancsnokká neveztetett. Arad várát ostrommal foglalta el, Temesvárt pedig egész az utolsó ideig szüntelen ostromolta.

Bem – a nagy lengyel hős – hívta, hogy meneküljön vele és társaival – mit ha nem tesz, előre megjósolta Bem táti – mint őt a székelyek nevezék – hogy akasztófára kerül, s csakugyan nyolc társa mellett okt. 6.-án kilencedik ő függött a bitófán.

Tőle már csak mi – mert társai őt megelőzték – vehetünk érzékeny búcsút.

Ő is, mint az agyonlöttek elsejénél, Sveidel Józsefnél említém, annak ki hozzá az életben legközelebb állott, a hű nőnek, ki később az ó-aradi sírkertben új sírboltot is állíttatott, melyben a kiszenvedettnek porlandó teste várja a boldog föltámadást, - üdvöztőnk jelképével ékesítendő keresztet küldött emlékül.

(Következik: Damjanich imája

Itt legördül a függöny, mert hazaszeretetüket már mind a tizenhárman legdrágább kincsük, életük fölláldozásával pecsételték meg; s ime a bakó a végrehajtó őrnagy elébe járul, mondván: „Nemde, jól teljesítettem kötelességemet“. Az őrnagy válasza lön: „Emberileg“.

Igaz, hogy a martyrok közül egyetlenegynek sem volt arca eltorzítva s ha fekvő irányban szemléltük volna őket, csakugyan azt mondtul volna, hogy alszanak.

A bakó félrevonulása után hangoztatá a vezénylő: „Imára“. Mire a katonaság szokott mód szerint állásba helyezkede, mi pedig térdre borulva, a megholtakért buzgó imát röpiténk az egek urához, mit végezve, haza felé indultunk, az őrnagy pedig a katonasághoz német beszédet tartott.

Míg ezek történtek, úgy Ó-Arad, mint Új-Arad felől a hozzánk való közlekedést lovas katonaság akadályozá. A várban kereset alatt állott nagy számú honfiak, mint foglyok elzárattak, a bástyákra pedig ágyúk vonattak, melyek mellett a tüzerek égő kanóccal álltak. De azért valamint Új-Arad, úgy Ó-Arad felől a nézők száma egyre növekedett, s midőn visszatértünk után a közlekedés helyre lőn állítva, egész estig csoportosan tódult a nép kiszenvedett vezéreink szemlélésére. Este felé gróf Vécseyvel együtt , kinek nyughelyéről már emlékeztem a bitófáróli levételkor elhozattak még Damjanich, Lahner és gróf Leiningen, tudtomra gróf Leiningent a család kiviteté; Damjanich és Lahner Mácsán nyugszanak, a többiek pedig ott a gyászhelyen., hol a bakó oltá ki életüket.

(Következik Vécsey három családi jellegű levele)

(Szegedi Híradó. 1867. 59. sz.)

Eminescu (volt Deák Ferenc utca) 22-24 sz
-Heim Domokos háza-
Itt lakott Haynau a kivégzés idején

(A kivégzés helye az „ALFÖLD“ szerint)

Örömmel közöljük következő, hozzánk beküldött sorokat:

„Arad, május 29. Az „Alföld“ mai számában az újdonságok között legelől panaszkodik valami öreg úr, hogy az újaradi vérmező felszántatott; azon öreg úr nagyon keveset járhat Arad vidékén, mert azon hely, hol vértanúink bitón adták ki lelküket, a zsigmondházi határban van s az aradi vártól az országúton menve a két nagy fahíd között egy kis kőből épült vízáteresztő létezik, ettől, mintegy négy ölnyre megyen egy barázda kelet-délnek, hol a vár felé egy 63 négyszögölnyi feltöretlen gyepter van; itt volt a kivégzés, még most is ott a nyoma a bitófáról levett vértanúknak szánt közös sírnak, de a kegyelet nem engedé, hogy egy is oda temetessék, valamint azt, hogy azon hely egészen eltörültsék az emlékből, mert a jelenlegi birtokos nő – mint tudomásom van – a tért felosztó mérnök által figyelmeztetett a hely szentségére s a vesztőtér hantcsíkokkal körüljegyeztetett, sőt a barázda mentén egy ölnyi széles út hagyatott az odazarándokolni akarók számára.

(A glogováciaknak nem volt szabad felszántani. Jelöljék meg kővel, mert most már nem tüntetés).

(Alföld, 1869. V. 30. 121. sz.)

(Lapkivágat a Múzeum „Problema celor 13 generali martiri“ c. gyűjteményében)

Iványi Ödön: Hol nyugszanak az aradi vértanúk?

Az „Aradi Vértanúk Albumá“-nak szerkesztője alulírottat bízta meg azzal, hogy az aradi nagy tragédiának mindeddig homályban hagyott végső jelenetét: a golgothai szent tetemek hova temetését – hiteles adatok alapján felderítsem. Az osztályrészeműl jutott feladat megoldásához kegyelettel, odaadással és azzal a buzgalommal fogtam, hogy a belém helyezett bizalomnak megfeleljek s a szent sírok kérdését véglegesen tisztázzam.

Két hónap óta keresem Magyarország hőskora legnemesebb tizenhárom férfiának hamvait, két hónap óta levelezek a vértanúk hozzátartozói -, kortársai - és az aradi gyásznapi történetének megíróival és most, midőn kutatásaim eredményével be kellene számolnom, kénytelen vagyok vallomást tenni, hogy a tizenhárom szent sírt nem tudtam mind föltalálni.

Hihetetlenül hangzik, de úgy van, hogy az aradi tragédia után negyvenegy év múlva a szent hantok nagy részét már úgy befűtta a feledés pora, hogy nem találni meg többé az odavezető nyomokat. Keresték a vértanú sírokat előttem mások is, buzgó, kitartó, éles megfigyelő érzékkel megáldott, fáradhatatlan nyomozók, minők: dr. Márki Sándor, Hegyesi Márton, Vass István, (Az aradi vértanúk kivégzésének a helye: Az Újság. 1910. X. hó 1- 68. X. 22-F.D.), Színyi József, stb. és ők is úgy jártak, mint alulírott: a vértanúk legtöbbször temetkezési helyére nézve csak föltevésekre jutottak. Senkinek sem sikerült pozitív feleletet adni arra a kérdésre, hogy hol nyugszanak az aradi vértanúk?

Az eddigi kutatások eredménye szerint tudjuk, Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Lahner György, Leiningen Károly, Damjanich János, Vécsey Károly gr. hol álmodják örök álmukat; de hogy hol fekszik Schweidel József, Lázár Vilmos, Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Knézich Károly,

Nagy Sándor, Aulich Lajos? Erre a kérdésre sem én, sem az előttem kutatók nem találtunk feleletet.

Aradon eddig az volt a hit, hogy valamennyi vértanú holttestét elvitték a kivégzés helyéről. Ennek a nézetnek adott kifejezést dr. Barabás Béla egy ünnepi beszédében. Vass István, volt honvéd százados, ki a vértanúsírok kérdésével egy időben szintén sokat foglalkozott osztozik Barabás nézetében. Mindketten hiszik, hogy a kivégzési helyen nem maradt ott egy vértanú sem, de az ellenkező állítást konkrét adatokkal egyik sem cáfolja.- Hegyessi Márton szerint a vértanúk közül hét porladozik a tragédia színhelyén. Dr. Márki Sándort kutatásai hasonló kijelentés tevésére bírták.

Nyomozásaim közben reményem volt, arra, hogy Schweidel József és Lázár Vilmos nyugvóhelyéről legilletékesebb oldalról tudok meg valami hitelest. De reménységemnek vége volt, midőn Schweidel tábornoknak saját fia arról értesített, hogy sem ő, sem testvérei nem tudnak hős atyjuk holttestének állítólagos elviteléről semmit. Jó Isten! Akkor hát ki tudjon?!

Lázár Vilmosról többen azt hiszik, hogy elvitték Erdélybe. Ez annyival inkább valószínű, mert a negyvenegy év előtti borzasztó napon, okt. 6-án, Lázár Vilmosné Aradon volt s bizonyára kísérletet tett megdicsőült férje holttestének kiváltására. Az özvegy adhatna egyedül erre nézve fölvilágosítást, de a valószínű tartózkodási helyére küldött levelek azzal a hátrattal jönnek vissza, hogy a „címezett ismeretlen“.

Másfél hónap múlva leleplezik Aradon a vértanúk ércemléksobrát. A hazaszeretet e fényes apotheozisával Arad örök emléket emel nemcsak a tizenhárom félistennek, de önmagának is. Az ünnep fényének azonban árnya is lesz. Ez az árny az lesz, hogy Arad arra a kérdésre: Hol fekszenek

a hősök, akiknek dicsőségét örök időkre szóló ércben hirdeted? Azt lesz majd kénytelen felelni: Nem tudom.

Az „Alföld“ egyik korábbi számában az a felszólítás intéztetett illetékes helyre, hogy ásatásokat kell elrendelni a kivégzés helyén. Ez az indítvány, melyet az aradi közvélemény magáévá tett, nem érdemelte meg, hogy agyonhallgattassék ott, ahova szánva volt. 1868-ban, mikor Atzél Péter a vértanúszobor ügyében a mozgalmat megindította, először vetették fel az eszmét, hogy a kivégzési helyeken ásatásokat kell eszközölni. Azonban Atzél Péternek minden befolyása latbavetésével sem sikerült kieszközölni az engedélyt a vársáncban való ásatásra. Ami akkor nem volt szabad, az elé most, azt hiszem, egy oldalról sem gördítenek akadályt.

Apellálok Aradváros hatóságának hazafiságára s kérem, rendelje el az ásatást mielőbb. Nem szabad megengedni, hogy az okt. 6-i apotheozis napján a vértanúk egy része még ott feküdjék abban a gödörben, ami felett a hóhér taposta le a földet. – Temessük el előbb hőseinket s azután emeljünk emléket fölöttük.“

(Alföld, 1890. aug. 17. 188. sz.).

(Megjelent még: Budapesti Hírlap, 1890. 274.4. – 68.X.22. F.D.)

Csernovics Péter levele a vértanúk eltemetéséről

A vértanúk eltemetéséről bocsátottak forgalomba nemrégiben rémes híreket, mint hogy például Damjanich János holttestét egy kocsiszínben hagyták, hol az felpuffandt a koporsóban s szétvetette a koporsót, aztán patkányok ették a tetemet. Kifejeztük akkor mindjárt, hogy e hírek szenzációhajhászok és kételyek vannak hitelessége felől.

A válasz erre újabb erősítése volt a kimondott állításnak.

Most alkalmunk van a leghitelesebb forrásból, Csernovics Péter egy leveléből, melyet e tárgyban Atzél Péterhez, keresztfiához írt, ezeket a koholmányokat megcáfolni.

A levél, mely történelmi adalékként fog szerepelni, ezeket mondja:

Az aradi várnak első politikai foglya én voltam s utánam tartóztatták le a 13 aradi vértanút, kikkel az ottani várban, a fővartán együtt voltam bezárva. Börtönszobám mellett közvetlenül feküdt, Lahner börtöne s a két szoba között volt egy bezárt összekötő ajtó, melyen át kényelmesen beszélhattünk, de az akkori várparancsnok, Howiger, ezt megtudván, Lahnert más szobába helyeztette át és helyébe nem tudom, mi okból, Vécseyt helyeztette.

Mintegy négy hétig tartó fogságom után, felsőbb intézkedés folytán átszállítottak Temesvárra azon reményben, hogy mint volt Temesmegye főispánja ellen elég vádpont akad, de ebbeli reményeikben csalódván, 1849. évi október hó 5-én ítélet nélkül rendőri felügyelet mellett ideiglenesen szabadlábba helyeztettem.

Ugyanaznap még Aradra érkezvén, itt értesültem az aradi 13 vértanú elítéltetéséről s másnap, azaz október 6-án az ítélet végrehajtása után akkori komornyikom, bizonyos Zsiradó Jánosnak száz darab aranyat adtam át azon

utasítással, hogy Damjanich holttestét, kinek nagyanyja Taborovics altábornok neje, atyámnak nővére volt, s kivel így közeli rokonságban voltam, minden áron, Lahner, Vécsey és Leiningenét pedig hacsak lehetséges, a hóhértól megszerezze s Mácsára vitetvén, ott a parkban eltemesse.

Nevezett komornyikom, utasításom szerint eljárván, Damjanich, Lahner, Leiningen és Vécsey holttetemét a hóhértól megszerezte és az neki azokat aznap este, úgy, amint a bitófákról leszedte, egyenként átadta.

Több aradi úrhölgyek ezt megelőzőleg oda nyilatkoztak, hogy ha Csernovits a nevezett négy holttest megkeresését magára vállalja, a többiről majd ők fognak gondoskodni.

A hóhér Damjanich, Lahner, Leiningen és Vécsey holttestét azon megjegyzéssel adta át komornyikomnak: "Wenn Sie wollen, so gebe ihnen auch die Anderen". Most igen sajnálom, hogy akkor az aradi hölgyekre hallgattam, mert ha ezt nem teszem, akkor mind a tizenhárom vértanú holtteste most együttesen a mácsai uradalmi parkban nyugodna.

Komornyikom a többi holttest iránt utasítást nem kapván, azok ott maradtak. Mi történt velük később, nem tudom s azt sem tudom tüzetesen megmondani, mennyit adott komornyikom a holttestekért a hóhéroknak, de úgy gondolom, az egész száz aranyat.

Leiningen holttestét még aznap este nejének átadattam s Urbán Gyula birtokára (gondolom Monyoró) vitette. Vécsey holttetemét szinte aznap este nejének kiszolgáltattam, illetőleg néhai özv. Urbányi Andrásné lakására vitettem s ha jól emlékszem, dr. Rózsa családi sírboltjában ideiglenesen elhelyeztetett.

Damjanich és Lahner holtteteme 1849- október 6-ról 7-rei éjjelen Mácsára vitetvén, a koporsók elkészülte után ottan ugyanazon hó 7-ről 8-rai éjjelen az uradalmi parkban

eltemették. Hogy Damjanich holtteste felpuffadás következtében a koporsó fedelét felfeszítette és a patkányok által megrongáltatott volna, az nem egyéb, mint egy légből kapott kósza hír és koholmány.

Mácsát én gróf Károlynak eladván, mint biztos kútfőből értesültem, gróf Károlyi Tibornak igen tisztelt neje később az időközben elhanyagolt sírt, mely Damjanich és Lahner holttetemét tartalmazza, ismét helyreállította s emlékoszlopot állítatván, azt igen szépen feldíszítve, a mai napig is a legjobb gondozásban részesíti, mely nemes tettéért én neki örök hálával tartozom.“

E levél kapcsán megjegyezzük még, hogy a vértanúk többi hozzátartozói hasonlóképp megtették az intézkedéseket, hogy drága halottjaik eltemetéséről gondoskodjanak. Így gr. Vécseyné ékszereit zálogosítva el 50 arannyal járult hozzá, hogy a hóhértól kiváltsák a kivégzetteket, Urbán Gyula pedig 15 arannyal .

(Arad és Vidéke. 1890. okt. 5. 229. sz).

Bardócz Sándor: **Az utolsó út**

Török és Schweidel gyóntatójának elbeszélése

A vértanúk emlékszobrának arcképmását tegnap délelőtt egy öreg pap nagy figyelemmel szemlélte, s különös soká állott meg Török és Schweidel arcképei előtt. Gyakran szeméhez nyúlt, hogy könnyeit törölje. Az öreg pap Kolozsvárról jött Aradra s Baldotz (Bardócz!) Sándornak hívják. A szabadságharc idejében a minorita atyáknak egyik hitszónoka volt, s utolsó útjukban a vesztőhelyre két vértanút ő kísért ki: Törököt és Schweidelt. Török Ignác emlékül aranyóráját odaajándékozta a gyóntató atyának. Megtörtén haladt a vesztőhelyre, a gyóntató atyára támaszkodva.

Schweidel is velük haladt. Feszület volt a kezében, melyet útközben átadott Baldotzknak:

Átadom a feszületet, mondá Schweidel, hogy fiamnak adja. Szépapámtól kaptam örökségül.

De később mégis visszakérte

-Utolsó perceimben hadd legyen nálam. Ha elestem: vegye el tőlem, s adja fiamnak.

S amint tovább haladtak: Schweidel a gyóntatóatyához így szólt:

- Ha meghalok, menjen kérem a generálishoz, s kérje meg őt: adná át holttestemet, hogy fiam az aradi temetőben temethessen el engem. S ha látja, hogy nem haltam meg, de kinlódok: kérje meg az őrnagyot, hogy lövessen rám újra.

- Mikor a kivégzés helyéről visszamentem, a kivégzés után, - zokogva így folytatja elbeszélését az öreg pap, - valaki utánam siet s karon fog:

- Tudja meg, hogy Schweidel nem volt meghalva. Felugrott, fájdalmasan sikoltott s erre én hozzá mentem és stíléttel a szívébe szúrtam.

„Hogy ki volt az illető, aki így szólt hozzám: bizonyosan nem tudom. Azt hiszem az orvos volt, akit a kivégzés helyére kirendeltek.“

Később elmentem Schweidel fiával a generálishoz, hogy a holttestet elkérjük. De a generális durván elutasított minket.

Az öreg pap, aki innen Szegedre megy a leleplezési ünnep után, hogy az ottani zárdában nyugalomban töltsen hátralevő napjait, meghatottan szemlélte tovább a 13 vértanú képmását-

(Arad és Vidéke, 1890. okt. 6. 230. sz.)

(Az aradi vértanú gyóntatója, Budapesti Hírlap, 1899 115. sz. – 68.X.22. F.D)

Az aradi kivégzés hiteles története

- Aki a nagy tragédiát látta –

(Herold Alajos, 83 éves – nyilatkozta az Új Időkben)

(A Thorma-képről)

- Szerencséje ennek a festőnek, hogy a generálisok közül már egy sem él, mert ezért a képért nagyon kikapott volna. A tábornokok bátran mentek a halálba, s nem szorultak vizsgálatásra. Sírás, meghatottság nélkül, katonásan ment ott végbe minden. A papok külön csoportban egészen távol állottak a tábornokoktól, s nem volt rajtuk karing, csak egyszerű, sötét felöltő.

- 1849 okt. 6-án – 28 éves voltam akkor és molnármester itt Zsigmondházán – jókor reggel látom, hogy nagy embercsoportok sietnek a Maros túlsó partján a vár irányába. Vagy hatodmagammal én is odaigyekeztem az innenső parton, de míg azokat a hídon át nem bocsájtották, mi közvetlen közelébe jutottunk egy katonai kettős sorok által formált nagy négyszögnek. E négyszög túlsó oldalán kilenc darab ócska, puha épületfából való vastag gerenda volt egyvonalban a földbe verve. Szemben e bitófákkal állott egy csoportban a nyolc tábornok, Leiningen grófot kivéve, valamennyi civilruhában. Előttük jobbra volt Damjanich szekere és a jobb sarokban egy csoportban álltak a lelkészek, s közülük csak egy állott közel Damjanich szekerehez. Középen volt lóháton a vezénylő tisztt, aki a kivégzés megkezdése előtt „imához“ vezényelt.

A mártírhálában Pöltenberg volt az első, Vécsey az utolsó. Amikor a hóhér Pöltenberget a bitófához kísérte, kilépett a csoportból Vécsey is, odaállott közvetlen a bitó elé, s három lépés távolból rideg tekintettel nézte végig mind a nyolc társának kivégzését. A papok közül egyetlenegy sem állott a bitófához (közel) a kivégzés alatt; nem igaz tehát a

képnek az a jelenete sem, amikor a karinges pap a magasra emelt kereszttel vigasztalja az áldozatot.

Kivégzés előtt csak Leiningen gróf beszélt, aki hangosan tiltakozott ama vádak ellen, hogy ő Budavár bevételénél az osztrák tisztekkel kegyetlenkedett volna. Ezt a tiltakozást esküvel erősítette.

Mielőtt Damjanichra került a sor, aki mindezideig a szekéren volt, leoldozta fekete selyemnyakkendőjét és e szavakkal nyújtotta a közelben álló lelkész felé:

Adja át feleségemnek s mondja meg neki, hogy magam oldoztam le a nyakamról.

Ekkor már hozzálépett a hóhér, aki segíteni akart neki a leszállásban, de ő visszautasította:

- Nem megígérte nekem tegnap, hogy békében hagy és nem borzolja el a szakállamat?

A hóhér erre visszalépett és így szólt:

- Megtartom, amit ígértem. Nem fogom Exellenciádat gyötörni és rendben hagyom a szakállát.

Damjanich erre előbb bekötözött, sebzett lábát tette ki a szekérderékből aztán a másikat, majd mankójára támaszkodva, amelyet már előbb a szekér mellé állított, vánszorgott a bitóhoz. Útközben visszafordult egyszer és magyarul szólt a lelkészhez:

- El ne felejtse, amire kértem.

A bitó alatt állva, azalatt, hogy a hóhér már foglalatoskodott vele, félhangosan mondotta:

-„Éljen a haza.“

Vécsey, mint említettem, mind a nyolc társának kivégzését közvetlen közléről néze végig s merev tartással lépett egyik bitótól a másikig. Amikor reá került a sor, végignézett vértanú társain és szó nélkül állott a bitó alá. A hóhér éppen a hurkot akarta nyakába illeszteni, amikor isszonyú dörej hangzott át a Maros túlsó partjáról. Vécsey lábujjhegyre állott, kinyújtotta a nyakát és úgy kémlelődött

egy pillanatig; a hóhér is megállt egy másodpercre munkájában, de a parancsnok intett, s egy perccel később Vécsey is halott volt.

Az idehangzó robajt az okozta, hogy a túlsó oldalon a kíváncsiak tömege lepett el egy magas ólat, amely isszonyú zajjal leszakadt alattuk.

Meg akarom jegyezni, hogy a hóhér, magasszárú csizmát és valami frakkszerű öltönyt viselt – rendkívül gyorsan végzett az egyes áldozatokkal. Halálvívódást nem láttunk, s miközben ő hurkot tett a szerencsétlen generálisok nyakába, egy kis fehér kendőt tartott az arcuk elé; a legények – kétoldalt egy-egy – rántottak egyet a testen, - s a kivégzés megtörtént. A hóhér egy-két másodpercig tartotta csak a kendőt az áldozat arca elé, s mire elvette onnan, hideg, mozdulatlan volt már az arc, de semmi eltorzulás nem volt észlelhető. Akik a kivégzést látták, azt híresztelték később, hogy a hóhér a fehér kendőben rejtegetett valami gyilkos szeszt és a halál a kendővel való érintéskor bekövetkezett már.

A kilenc tábornok kivégzése az összes formaságokkal együtt nem tartott egy óra hosszat sem.

A kivégzés színhelyéről csakhamar elvonult a katonaság, s mi is borzadállyal menekültünk a rettentő helyről.

Néhány évtized múlva fölkerestem egy ízben Budapesten Damjanich vértanú özvegyét, s megtudakoltam, hogy a lelkész elvégezte-e azt, amivel a tábornok halála előtt megbízta? Damjanichné azt felelte, hogy igen...

(Arad és Vidéke. 1904. X.11. XXIV. Évf. 232. sz. 5.1. 2 hasáb)

Egy szemtanú az aradi kivégzésről ...

...Mint ismeretes, az okt. hatodik kiállítás két helyen történt. A várban és a ma emlék-piramissal megjelölt vesztőhelyen. A kilenc akasztófa helyét illetően nincs vita. Hatvan esztendő folyamán az összes szemtanú és kortársak egybehangzóan azt mondták, hogy a zsigmondházi földben, azon a helyen nyugszik az öt szabadsághős (akiknek hamvait nem szakították el onnan) ahol ma az emlékkő áll. Schweidel József, Lázár Vilmos, Desseffy Arisztid és Kiss Ernő kivégzésének színhelye azonban – és ezzel összefüggően Lázár és Schweidel sírhelye a mai napig nem volt pontosan megállapítva és így meg volt nehezítve az említett tábornokok hantjainak a keresése. Ma délután azonban teljes világosság derült a sokat vitatott kérdésre. Barabás Béla egy szemtanú segítségével, beható vizsgálat, meg az aradi vár sáncaiban végzett kutatás után, megjelölte pontosan azt a helyet, ahol Lázár és Schweidel nyugszik. Ennek a nagyjelentőségű ténynek két érdekes momentuma volt. Ez volt az első eset, hogy a katonai hatóság minden ellenvetés és nehézség támasztása nélkül eltűrte, hogy a vársáncokban polgárok tartózkodjanak és a vértanúk ügyével foglalkozzanak. A sírhelyeket kereső társaságnak munkáját irányító Oláh Gyula dr. megjelenése volt a másik érdekessége a kegyeletes munkának, mert Oláh dr. az agyonlövés után alig egy órával megjelent az örökké gyászos helyen s maga is a magyar történelemnek egyik jeles bűvára, a leghitelesebben és legmegbízhatóbban szolgálhatott felvilágosítással.

Délután ötkor hajtattott ki kocsin Barabás Béla és Oláh Gyula dr. az aradi sajtó képviselőinek kíséretében a várba. A négy tábornok agyonlövés helyére vonatkozólag Oláh dr. emlékezete szerint nagy tévedések vannak. A vár mikelakai kapuja felé kívülről befelé haladva, az utolsó kis

őrháznak mind a két oldalra van lejárás a vár sáncába. A közhit azt tartja, hogy a baloldali lejáró mellett történt a négy tábornok agyonlöveteése, pedig az a jobboldali lejáróban történt és ott a vár magas fala mellett ásták a katonák a közös sírt. Természetes, hogy a baloldali sáncban nem találták meg a sírokat, de jobboldali sáncok közös sírjában még mindig ott nyugszanak Schweidel József és Lázár Vilmos hamvai. A helyszínen ma aztán kiderült, hogy Oláh dr. a helyzet megítélésében a kiindulási pontot hibásan állapította meg és ezért jelezte tévesnek a közhitet. A mikelakai kapuhoz vezető út annak a hatalmas fasornak a folytatása, melyet most a várba vezető híd feljárója választ ketté. Ebből az alléból ágazik el (a szituációt a városból a várba menet kell elképzelni) a mikelakai, most VI-os kapunak nevezett bejáróhoz vezető töltés út. Az út baloldalán, közel a vársáncokhoz van egy házikó, mely azelőtt az őrség tartózkodóhelyéül szolgált. A házikó ma üresen áll. Körülbelül 200 lépésre innen egy igen jó karban levő út vezet le a sáncárokba. A sáncban ma a katonai hűszállítónak istállói és irodái vannak elhelyezve, részint pedig ide nyílnak azok a kazamaták, amelyekben a póttartalékosok kapnak szállást fegyvergyakorlat idején. Oláh dr. körülbelül teljes pontossággal meg tudta mutatni azt a helyet, ahol a kivégzés után a tábornokok holtteste feküdt, reggel hét órától délután négy óráig és megjelölte a kivégzés helyével átellenben levő és körülbelül 25 lépésnyire álló kőfal mentén annak a sírgödörnek helyét is, melybe Lázárt és Schweidelt temették el és amely fölött még ma is egy domb árulja el a sírt. Barabás Béla a falon megjelölte a helyet és az ásatások alkalmával itt fogják keresni elsősorban a csontokat..

(Aradi Közlöny. 1909. IX. 8.) Oláh Gyula 1849 okt 6.
Aradon, Magyarország 1903 okt 6 – 68. X. 22.F.D.Oláh Gyula , Arad 1917.VI.18.....

Ahol a vértanúk csontjait keresik

- Séta az aradi vesztőhely körül. Új nyomok -

Öt nap óta szorgalmasan folyik a kutatás az aradi vesztőhelyen az odatemetett vértanúk porladó csontjai után.

Az ásatások idejére készített kis deszkaórák ajtajában dideregve fogad Máté András, az ereklyemúzeum felügyelője, aki egész nap ellenőrzi a napszámosok munkáját. A kivégzés helyén emelt emlékkő mögött s előtte friss földhányás... Ezeket már napokkal ezelőtt fölásták. Azt a csontot, amelyről a tizenhárom bizottság minap megjelent néhány sora beszélt, az emlékkő előtt, attól másfél méternyire találták. Bota Tódor munkás ásója szombaton reggel már két méter mélyre hatolt, amikor megakadt valami szilárd tárgyban. Szürke csontdarab volt.

A múzeum felügyelője leugrott az árokba s kaparni kezdte a csont környékét. Három kis csontdarabot találtak, amelyekkel nagyon óvatosan kellett bánniuk, mert azonnal szétporladt az erősebb érintéstől. Azt hiszik, hogy ezek lábszár vagy karcsonok. Emberi csontváznak azonban nyoma sem volt. Néhány széndarabon kívül eddig másra nem bukkantak, habár már az emlék előtt tíz méternyire, mögötte pedig három méternyi szélességben – két méter mélységben – fölásták a földet. A föld egy méternyire sárga homok, amit a Maros sokszor kiömlő vize sodort oda, újabb egy méternyi mélységben tiszta fekete, azontúl pedig ismét olyan sárga, mint az agyag.

Az ásatás eddig különösebb terv nélkül folyt. Elhatározták, hogy a kömemlék környékén addig ásunk jobbra-balra, amíg csontokra nem bukkannak. Ma azonban új irányt szabtak a munkának. Ugyanis ma megjelent

Varjassy tanfelügylőnél Gröfftner Gusztáv 70 esztendő, kuvini szőlőbirtokos, s rendkívül figyelemreméltó tényeket adott elő. Az előkelő öregúr, akit vármegyeszerte ismernek, bámulatos frissességet árult el, amikor sok évtizedes emlékekről beszélt. Varjassy és Virágh társaságában megállott az emlékoszlop előtt, s arccal a Maros felé, nyugati irányba fordulva mondta:

-A mostani emléktől jobbra történt a kivégzés. Az a gyalogút, amely itt a köemléktől balra Kisszentmiklós felé fut, már 1848- ban megvolt. Ezen a gyalogúton innen folyt le a szomorú kivégzés. Úgy emlékszem, mintha most történt volna. Én akkor tíz éves voltam és Aradon jártam iskolába. Én nem láttam a kivégzést, de hazudik az a polgári egyén, aki azt állítja, hogy ő közvetlen szemlélője volt a megrendítő aktusnak. Három helyről lehetett megközelíteni azt a helyet: a Marostól, amelyen komp volt, (a fahidat felgyújtották) a kompot pedig egy század huszár őrizte; a vár felől idevezető s a kisszentmiklói utat gyalogos katonák sorfala állta el. Lehetetlen volt idejutni akkor. Hanem másnap, vasárnap délután csapatostól jöttünk ki ide, ahol a mi játszó területünk volt. Vásárhelyi Béla volt főispán unokaöccsével: Gézával és Lászlóval vizsgálgattuk a szivettépő nyomokat. Kilenc, félkörben felállított bitófa helye látszott a földben. Mellette, a földdel egyszinten voltak a sírok, domb nélkül. Csak a friss földhányás árulta el, hogy oda temettek kilenc vértanút, míg négyet a vársáncok között lőttek agyon. Ha Pöltenberg, Aulich, Török, Knézich és Nagy Sándor hamvait titokban – épp úgy mint Vécseyét, Damjanichét, Lahnerét, Leiningenét – el nem vitette a családjuk, akkor az előbbi öt vértanúnak itt kell pihenni. Az ásatásokat, szerintem az oszloptól ferdén, a várkapu irányában kell folytatni. A kisszentmiklói gyalogúton túl semmiesetre sem szabad terjeszkedni, mert az fölösleges munka és időveszteség.

A tizenhármas bizottság nevében működő Varjassy Árpád követendőnek tartotta az öreg úr tanácsait s elhatározta, hogy ilyen irányban folytatják az ásatást.

A kőemléktől tíz méternyire – egy-egy méteres közökkel – előre pedig 45 méternyire ássák fel a földet. Vajha a munkát siker kozonázná és a szombaton kiásott három csontnak nem kellene egyedül heverni az aradi ereklyemúzeumban.

A nemzet reménye most e régi sírok felé fordul. Ha megtalálják itt a vértanúk hamvait, akkor impozáns mauzóleumot állítanak a kivégzés helyére. Ama hősöknek csontjai, akiket a vársáncok között agyonlőttek, talán soha se kerülnek ebbe a közös sírba. A tizenhármas bizottság ugyan elhatározta, hogy megpróbálja kikérni, ha kell: kikönyörögni a hadügyminisztertől a katonai területen való ásatási engedélyt. De vajon nem fognak-e Bécsben elrejtőzni a rideg katonai paragrafusok bástyái mögé?

(Aradi Közlöny. 1910.XI. 23.25. évf. 268.sz.5.1.)

Az aradi vértanúk csontjai

Botrány az ásatások körül. – Varjassy Á. nyilatkozata

Fővárosi híradás alapján megírtuk a minap, hogy az aradi vértanúk csontjait nem kutatják tovább s ideiglenesen megszüntetik az ásatásokat, mert arra az idő most nem alkalmas. Barabás Béla, a bizottság elnöke tudvalevőleg Török Aurél dr. egyetemi tanár, a nagy szaktekintély véleménye alapján intézkedett így, s hogy intézkedésének mégsem lett fogantja, az adott okot a Pesti Hírlapnak arra, hogy ma Botrány a vértanúk csontjai felett címen hosszabban foglalkozzék az ásatásokkal. A cikk lényegesebb részei ezek:

Ismertetve az előzményeket és Török Aurél dr. véleményét, így folytatja a PH:

Ennek a kétségbevonhatatlanul helyes, sőt kötelességszerű intézkedésnek a nyomán csúnya botrány fakadt a vértanúk csonttereklyéi felett. Az aradi vesztőhelyen, ahol hatvanegy év előtt egy szerencsétlen nemzet díszreit fojtotta meg a zsarnok és ahova e poraiból feltámadt nép fájdalmas emlékezése évről-évre szüntelenül visszaszáll, magáról megfélemedkezett hiuság ül megdöbentő orgiát. Varjassy Árpád királyi tanfelügyelő, fittyet hányva egy világhírű szakember tiltakozó szavának és főképp ellene szegülve a mandátumát adott bizottsági elnök intézkedésének, csak azért is tovább folytatja az ásatásokat, melyekről Török tanár egyenesen azt jelentette ki, hogy a mostani időben és főképp az értelmetlen vezetés folytán egyenesen veszélyezteti a nemzet által szívszorongva lesett eredményt.

Egy aradi lap egyenesen kétségbe vonja, hogy a Pesti Hírlapban közölt szakvélemény Török Auréltól származik és azt mint “állítólagos” nyilatkozatot ismerteti közölvén

rögtön utána Varjassy Árpád tanfelügyelő kommunikéjé amely így szól:

“Az aradi tanfelügyelőségtől szerzett információ alapján jelenthetjük, hogy az ásatásokat tovább folytatják, mindaddig, amíg az eredményre nem vezet”.

Mielőtt a csúnya botrány méltatásába belemennék, amely olyan téren nyilvánul meg, amelyen politikai és személyes hiúságnak semmi helye nincsen, közöljük a következő nyilatkozatot:

“A Pesti Hírlap tekintetes szerkesztőségének. Kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy a Pesti Hírlap nov. 26-i számában az aradi vértanúk vesztőhelyének felásatásáról megjelent cikkben tőlem jelzett közlemény nemcsak “állítólag”, hanem tényleg a valóságnak megfelelően közölte mindazokat, amelyeket én Hamvay Ödön úrnak a vesztőhely bizottság részére való közlés végett, szakvéleményemként tollba mondtam.

De éppen ezért valóban csodálkozom azon, hogy mert a közzétett szakvéleményemben előadtak oly könnyen megérthetők: az ásatást a jelenleg uralkodó kedvezőtlen időjárás dacára mégis folytatni akarják.

Budapesten, 1910.nov. 28-án.

Teljes tisztelettel:

Török Aurel dr.

Udv. tanácsos, az embertan ny. r. tanára.”

Török Aurél ezenkívül még a következőket mondta a PH tudósítójának:

- Egy aradi lapban olvasom, hogy az ásatásokat még tovább is akarják folytatni. Ez veszélyeztetése a szent célnak és énnekem kérve kell kérnem minden magyar embert, hogy az ásatásokat hagyják abba és ha kell akadályozzák meg. Én

nemcsak szakértőként kérem ezt, de mint jó magyar hazafi is, mert jobb várni és ezzel lehetővé tenni a drága csontereklyék esetleges feltalálását, mint kétségtelen hazafias buzgalommal bár, a földréteget a szakszerű, komoly kutatás részére hasznavehetelenné tenni. Amit én a szerves testek rothadási helye felett mutatkozó foltokról mondtam, melyek feltétlen tájékoztatást nyújtanak, az magyar ész megfigyelése. Hozzáteszem sietve, nem az enyém, hanem egy Batthyány gróf öreg béreséé, akitől én azt évtizedek előtt hallottam. Mondhatom, tudományos kutatásaim során ebben a pompás észleletben sohasem csalódtam.

Megkérdeztük még – folytatja a PH. – Barabás Béla dr.-t van-e tudomása már arról, hogy Aradon Török tanár figyelmeztető véleménye ellenére, tovább ásnak. Barabás Béla, akit láthatólag mélyen lehangolt ez a csúnya marakodás, amely mindenképp méltatlan a vértanúk csontereklyéihez, a következőképp nyilatkozott:

-Tudok már az ön által említettekről. Én még pénteken írtam Varjassy Árpádnak, aki az ásatásokat vezeti, hogy a Török tanár úr szakvéleménye alapján szüntesse be az ásatásokat. Úgy látszik azonban, hogy ő nem hitte el, hogy a nyilatkozat csakugyan Török Auréltól, a világszerte tisztelt szakértőtől származik, mert hozzám intézett válaszában kijelenti, hogy az ásatásokat folytatja, amíg a csontokat meg nem találja. Én ezt persze megakadályozni nem vagyok képes, annál is inkább, mert az eljárás teljesen jóhiszemű. De kötelességemnek tartottam megkérni Török Aurélt, hogy a Pesti Hírlapban közzétett szakvéleményt bocsássa rendelkezésemre. Ezt ő készséggel meg is tette, nézze itt van a hiteles aláírása. A szakvéleménnyel kapcsolatos levél így hangzik: Nagyságos dr. Barabás Béla úr, az aradi vesztőhely-bizottság elnökének Budapest.

-A Pesti Hírlap 1910 nov. 26-i száma helyesen közli azon szakértő véleményemet, amelyet Hamvay Ödön úrnak,

aki eziránt engem az ön megbízása folytán személyesen fölkeresett, - tollba mondtam az aradi vértanúk vesztőhelyén megkezdett ásatásokra vonatkozólag. Nagyságod személyes megkeresése folytán ezen szakvéleményemet ezennel aláírással ellátva és megerősítve rendelkezésre bocsátom, azon kívánsággal, hogy ezt az ásatásokat közvetlenül intéző bizottsági tag urakkal – másolatban – sürgősen közölni sziveskedjék.

És itt következik szó szerint a jelentés. Én a levelet nyomban elküldöm Varjassy Árpád királyi tanfelügyelőnek és a további teendőket az ő belátására bízom, mert a felelősség most már egyedül őreá hárul.

Így Barabás Béla. A közvélemény azonban nem térhet napirendre e fölött a kérdés fölött. A további teendők nem függhetnek Varjassy Árpád, avagy mint az aradi lapban közölt kommuniké mondja, a "tanfelügyelőség" belátásától. A vértanúk csontereklýéi az egész nemzet tulajdonát képezik, minden egyes magyar ember jogot formálhat azokhoz. És – kár, hogy a pénzkérdést is bele kell vegyítenünk a kegyeletteljes akcióba, - a nemzet fillérei azok is, amelyek fölött Varjassy úr, mint a magáé fölött rendelkezik akkor, amikor a tiltakozás ellenére tovább fizeti az ásatásoknál dolgozó kubikosokat. Naponkint száz koronát ásnak az agyagos földbe az aradi vesztőhelyen akkor, amikor ezzel egyenesen kárt tesznek a nemzet drága tulajdonában.

A szomorú tényálláshoz bővebb kommentár jóérzésű magyar ember előtt teljesen felesleges. Ámde igenis kötelességünknek tartjuk felhívni a csúnya hiéna munkára a nemzeti közvélemény figyelmét.

Arad városa vállalta a nemzeti gyűjtés idején az erkölcsi felelősséget a hazafiak filléreiért. Ha tehát Török Aurél világszerte becsült tudós tanácsai és Barabás Béla elnök mindenekfölött tiszta intenciói csak – mint köznyelven mondani szokás – blikrti számba megy Varjassy Árpád úr,

avagy az aradi "tanfelügyelőség" előtt, Arad városára hárul a kötelesség, hogy a nemzet drága sírjai fölül, ha kell karhatalommal elkergesse a kegyelet híján szűkölködő, hiuságtól elvakult embereket.

Eddig a Pesti Hírlap közleménye.

Varjassy válasza:

A PH mai számában megjelent cikket még nem olvastam. Tartalmának rövid kivonatáról azonban értesültem, de bármi legyen abban a cikkben, Arad sz.kir. város tanácsától a kutatás megkezdésére és végrehajtására nyert teljhatalmú megbízatás alapján Virágh Lajos főmérnökkel, mint a kiküldött bizottság másik tagjával, az ásatásokat, helyesebben mondva kutatásokat, megkezdett módon és eszközökkel minden támadás és lekicsinylés dacára munkánk becsületességében, észszerűségében és kötelességszerűségében vetett hittel folytatni és Isten akaratával eredményhez juttatni fogjuk.

Becsületesnek mondom munkánkat, mert minden tettünket megfontoltság és körültekintés vezérli. Ennek alapján mi, miután a Veszthelyen nem jég, hanem bokáig érő sár van, és miután a földmunkások nem egy öl mélységre, hanem csak átlag egy méter mélységre hatolnak, miután a föld felszine alatt egy méternyi mélységben egy kb. 10 centiméter vastag homokréteg vonul el és így közönséges polgári ésszel is megállapítható, hogy ott, ahol ez a homokréteg megbolygatva nincsen, se 60 év előtt, se 600 év előtt ásatás nem történt. Mert ha történt volna, a kihányt homokréteg a többi földdel összekeveredve régi helyzetébe vissza nem kerülhetett volna.

Ott tehát, ahol ez a homokréteg sértetlen, és erről hűsz gyakorlott földmunkás, egy lelkes felügyelő és a kiküldött bizottság meggyőződik, az ásatások folytatását nyomban beszüntetik. Tehát teljesen jogtalan az az aggodalom, hogy akár a földi maradványokhoz tapadt

fagyott rögök, akár a földmunkások avatatlansága, a földi maradványokban kárt tette. Munkánk jóhiszeműségét igazolja az is, hogy Barabást ezen újabban megjelent támadó cikk előtt levélben megnyugtattam, hogy nélküle eredményt nem konstatálunk, mert mihelyest nyomra akadunk, ezt vele sürgönyben tudatjuk, hogy a földi maradványok az ő jelenléte, elnöklete és hazafiúi imája mellett emeltessenek ki a földből. Így körülmények között érthetetlennek látom Barabásék türelmetlenségét és nem önreklámért, nem fizetésért, hanem tisztán hazafiúi lelkesedésből teljesített munkánk ellen most már az unalomig túltengő támadásokat. Folytatni fogjuk a munkát, mert a mi munkánk legalább annyira ésszerű, mint azoké a hazafiaké, akik eddig lelkesedtek, de ésszerű, céltudatos munkát nem végeztek. Mert kérdelek, ésszerű és lelkiismeretes munka-e az, ha egy kivégzésre vonatkozó műben az egyik lapon azt állítják, hogy a kilencet közös sírba temették, míg a rákövetkező lapon a kilencet minden felvilágosítás nélkül, külön-külön sírba helyezték (Jókai, Rákosi, Bródy) és ezt a Golgotáért lelkesedő hazafiak vagy nem olvasták, vagy ha olvasták, a mi munkánkat kitüntető fáradhatatlansággal nem támadták, kérdelek, ésszerű dolog-e az, hogy Barabás Béla a Varga Ottó által kiadott albumában azt írja, hogy ő 1867-ben, mint tizenkét éves fiú az édesatyjával és több más hazafival, (ha jól emlékszem) augusztus havában a zsigmondházi földeken jártak, hogy a kivégzés helyét megállapítsák, de azt megállapítani nem tudták, hogy a kivégzés szemtanúi sem akkor, tehát 40 év előtt, amikor talán százával, esetleg ezrével éltek azok, akik a kivégzés helyét még okt. 6-án felkeresték, nem akkor iparkodtak szemtanúkat találni, hogy a kivégzés helyét pontosan megállapítsák, hanem most, 40 év múlva, illetve már 61 év múlva óhajtják valamilyes módon felhívni mindazokat, akik a kivégzés helyéről biztos felvilágosítást adhassanak. Hát mi, ha a nagy hazafiak

mulasztását most ilyen vásári kiabálással megbélyegezni nem akarjuk, hanem csendben iparkodunk a nagy hazafiak mulasztását pótolni és így felkértük mindazokat, akik tudomásunk szerint, még a bitófákat állani látták, hogy a kivégzés helyére felvilágosítást adjanak. Él lelkünkben a meggyőződés, hogy Gröftner Gusztáv gazdatiszt, Einwag János aradi ácsmester és ennek idősebb fivére, mint szemtanúk részéről adott felvilágosítások alapján folytatott munkánk eredményhez vezet.-

Ebben a szent meggyőződésben és munkánk feltétlen becsületességében és ésszerűségébe vetett rendületlen hittel folytatni fogjuk a munkát mindaddig, amíg a földmunkának a tényleg beállott fagy útját nem állja. Meg kell még itt jegyezni, hogy amikor Arad sz. kir. város tanácsa a kutatások haladéktalan leendő megkezdése iránt intézkedett, a tanácsot nem szeszély, nem reklám és nem hiúság, hanem a kötelességtudás vezérelte, mert amikor a nemzet a Veszthely berendezésére 170000 koronát adakozott, akkor méltán elvárhatja, hogy ezt az összeget ne takarékpénztárilag, gyümölcsötetőleg kezeljék, hanem a nemzet szegényét képező megoldatlan kérdés sürgős lebonyolítására tényleg felhasználja. Aradon a 8 – 10 nap előtt tartott tizenhárom bizottságban valaki felvetette a kérdést, hogy vajon nem volna-e célszerűbb a tudott helyen nyugvó hat vértanú földi maradványait egybegyűjteni. Erre a felvetett kérdésre Barabás Béla azt felelte, hogy majd erre ráérünk még. Én és Virágh barátom ezt a majd szót annyira utáljuk, hogy ennek a szónak újabb hallását megelőzendő, munkánkat fokozottabb erővel folytatjuk. Meg is tettük a lépéseket. Urbán főispán úr kérelmünkre Kiss Ernő, Leiningen és Dessewffy tábornokok földi maradványainak a mauzóleum számára leendő átengedése iránt az illető családtagokhoz nem majd, hanem azonnal leveleket intézett, amely levelekre nyert feltételeket a főispán úr további eljárás végett a

bizottság rendelkezésére bocsájtott. Ha más irányban is a majdot követjük, kérdem, lesz-e egy-két esztendő múlva szemtanú, aki a kivégzés helyére elfogadhatónak mutakozó felvilágosítást adhatna. Még megjegyzem, hogy a gyakorlott földmunkásoknak határozott ígéret tétetett, hogy ha nyomra akadnak, nemcsak egy, hanem mindegyik 10 – 10 korona jutalomban részesül. Így kétségtelen, hogy a figyelemmel dolgozó munkások az első ásóynomnál eurékát fognal kiáltani.

(Függetlenség. 1910. XII.1.275. sz. 4 – 5.1.)

Varjassy Árpád tanfelügyelő, a Kölcsey Egyesület
elnöke, az 1910-es ásatások vezetője

Nem találják a vértanúk sírjait

- Tovább folyik az ásatás -

Az aradi vértanúk hamvainak felkutatására kiküldött bizottság működését két irányban folytatja. Megtette a kellő lépéseket az ismert helyen lévő hamvak Aradra hozatala érdekében és ernyedetlen buzgalommal folytatja az ásatásokat a zsigmondházi határban ismeretlen helyen nyugvó hamvak felkutatása iránt. Urbán Iván főispán a bizottság kérelmére a legnagyobb előzékenységgel tette meg személyesen a lépéseket, hogy Leiningen gróf, Kiss Ernő, Dessewffy Arisztid vértanúk családjához tartozók a hamvaknak Aradra hozatalához beleegyezésüket adják. Urbán Iván főispán leveleire érkezett feleletek alapján Aradváros közönsége nevében a polgármester tette meg a további lépéseket. A Dessewffy család a polgármesterhez intézett levelében kijelenti, hogy Dessewffy Arisztid hamvait az Aradon építendő mauzóleumban leendő elhelyezésre a legnagyobb készséggel átengedi. Kiss Ernő és Leiningen hamvainak átengedése iránt a tárgyalások még befejezést nem nyertek. Damjanich és Lahner hamvainak Aradra hozatalára vonatkozólag néhai Károlyi Tibor gróf 1897- ben özv. Damjanich Jánosnéhoz intézett levelében jelentette ki, hogy a mácsai uradalmi parkban nyugvó hamvak Aradra hozatalához a legnagyobb készséggel hozzájárul. Vécsey gróf az aradi temetőben nyugszik. Dományi József a bizottság kérelmére az Aradra hozandó hamvak ideiglenes elhelyezésére a Dományi-család sírboltját engedte át. Az aradi vár sáncaiban nyugvó Lázár és Schweidel vértanúk hamvainak átszállítására a polgármester illetékes helyen szintén megtette a lépéseket. Lázár és Schweidel sírhelye megállapítható lévén, azok hamvainak kiemelése nehézségeket okozni nem fog.

A zsigmondházi határban nyugvó Pöltenberg, Török, Knézich, Aulich és Nagy Sándor hamvainak felkutatása azonban súlyos gondokat okoz. A bizottság az obeliszk környékén és szemtanúk útbaigazításai szerint az obeliszkhez közelebb fekvő területeken a futóárkok ásását befejezte. Az említett területeken ásott futóárkok együttes hossza mintegy 4 és fél kilométer. A legnagyobb lelkiismeretességgel és a leggondosabb ellenőrzés mellett vezetett munka azonban teljes eredménytelen maradt. A később Dományi József és Hirsch Zsigmond szemtanúk által megjelölt területeket is felásták, azonban szintén eredménytelenül. A gondos munkások régebbi ásások nyomaira, sírhelyekre nem találtak. A földrétegek a most már hat kilométert tevő futóárkok simára vágott falain változást sehol sem mutattak. A bizottság most az ásatásokat a várhoz sokkal közelebb fekvő partosabb részeken folytatja. A bizottság a vesztőhely megállapítása érdekében a honvédmunkás felügyelő bizottsághoz is fordult. A bizottság nevében Balogh Sándor dr. a Vácott lakó Kovács Ernő 48- as őrnagyot nevezte meg, mint olyat, aki az aradi várbörtönben a napi eseményekről naplót vezetett s így feltehető, hogy a kivégzés helyének megállapítására is részletesebb adatokkal rendelkezik. A bizottság most Kovács Ernő őrnagy feleletét várja. A város tanácsa az ásatások költségeire eddig 6000 koronát utalványozott. Az eddigi ásatások mintegy 4000 korona költséget okoztak. Az eddig felhasznált összeg tehát a vesztőhely megörökítésére adakozás útján begyűlt 170000 korona félévi kamatjövedelmét alig haladja meg. A bizottság az ásatásokat a rosszabb időjárás ellenére is folytatja, mert a föld 15 – 20 cm mélységben még száraz és porhanyó, nemkülönben mert a tavaszi, nyári és őszi hónapokban a terület kerti és gazdasági növényekkel beültetve és bevetve lévén, a drága bérterületen a munka nem lenne folytatható.

(Aradi Közlöny. 1911. I. 5. 4. sz.)

J E G Y Z Ó K Ö N Y V

Felvétetett, Arad sz. kir. város tvh. bizottságának 492/26. 1910. sz. közgyűlési határozatával a 13 vértanú vesztőhelyének rendezésére kiküldött bizottság 1911. III. 9.-én Aradon, a városháza tanácstermében tartott üléséről.

Varjassy Árpád előterjeszti, hogy állítólagos szemtanúktól, valamint a vértanúk kivégzési helyéről felvilágosítás adás végett önként jelentkezett öreg emberektől nyert felvilágosítások alapján közvetlenül a jelenlegi emlékműtől kiindulva végeztek a vesztőhelyen ásásokat.

Mintegy 25- en adtak egymástól nagyon is eltérő véleményt a kivégzés helyére és mindannyi által megjelölt irányban folytatták az ásásokat, de sajnos minden eredmény nélkül. Az ásást akként eszközölték, hogy futóárkokat ástak olyan mélyre, hogy az egész területen hol mélyebben, hol magasabban megszakítás nélkül végighúzódnó homokrétegen alól 10 – 20 cm- re haladva a homokrétegből megállapítható legyen, volt-e ott valaha a föld megbolygatva vagy sem. Az egyes árkokban a homokréteg folytonosságát mindenkor a legnagyobb figyelemmel és a városi mérnöki hivatal szakértelmének igénybevételével vizsgálták, azonban sem egy, sem több sírgödör helyét nem sikerült felfedezni. Az ásásokat megelőzőleg igyekeztek minden rendelkezésre álló adat és eszköz felhasználásával a kivégzés helyét megállapítani, de pontos feljegyzések és térkép hiányában minden igyekezetük eredménytelen volt, ennél fogva az ásatást kénytelenek voltak a bemondott irányokban teljesíteni. A kutatásra az ő és Virágh Lajos városi főmérnök rendelkezésére bocsájtott 6000 koronából mintegy 5700 koronát költöttek az ásatásra, a megmaradt cca 300 koronát pedig a városi pánztárba visszafizette. Az ásásokat már most csak azon régi térkép

figyelembe vételével folytathatnák, melyet az 1850- es években az aradi várban fogságban volt magyar honvédtisztek készítettek s amely szerint a kivégzés az Újaradra vezető úton levő első szárazhíd mellett derékszögben haladva volt kipontozott vonallal megjelölve.

Valószínűnek tartja, hogy a vértanúk kivégzését teljesítő hóhér nem is a rendelet és szokás szerint a bitófák tövében ásta el a kivégzettek holttestét, hanem számítva arra, hogy azokat a családjaiknak eladhatja, naplemente után valószínűleg bevitte a vár területére valamely félreesőbb helyre és esetleg ott egy közös gödörben földelte el. Ez csak feltevése és éppen ezért kívánná az ásatást folytatni. Amennyiben a bizottság az ásatás folytatását kívánná, úgy kéri annak mielőbbi foganatosítását, nehogy a mezőgazdasági művelés alatt álló területen a művelés megkezdése után az ásásban akadályozva legyenek.

Dr. Barabás Béla kijelenti, hogy a kivégzés helye kétségtelen. Azt Vass István honvéd százados évről - évre egy gödör ásásával jelölte meg és az általa megjelölt helyre ültette édesatyja: Barabás Péter többedmagával 1867- ben azt a 13 ágú száraz eperfát, mikor az országos dalár ünnepély alkalmából először róttá le a nemzet kegyeletét az elhalt hősök kivégzési helyén. Ő is jelen volt a fa leásásánál s emlékszik, hogy Bökényi János református lelkész mondotta az első alkalommal az imát a vértanú halált szenvedett nemzeti hősökért. 1870- ben tették le ugyanazon helyre az első emlékkövet, 1874- ben pedig a kivégeztetés negyedszázados évfordulójára ezen alacsony emlékkőre helyeztek egy másik, homokkőből készített gúla szerű emlékkövet. Mind a kettő a mostani emlék hátsó részébe van beleillesztve és ugyanazon a helyen emeltetett a mai síremlék is. Hogy a kivégzés ott történt az legalább is addig míg az ellenkezője minden kétséget kizárólag be nem bizonyul, a hagyomány becsületességének megfelelően nem

is bolygatható. A kivégzés helyétől tehát különválasztandó az elföldelés helye. Ez utóbbi felderítésére ő is minden lehetőt megmozgat.

Dr. Barabás Béla
orsz.képviselő
biz. elnök

Bökényi Arisztid
biz. jegyző

(Eredetije az aradi Tart.Múzeum "Problema celor 13 generali martiri c. gyűjteményben)

JEGYZŐKÖNYV 1911. V. 9. a veszthely bizottság ülésétől

Elnök előterjeszti a temesvári XII. Hadtest par., valamint a budai IV., cs. és kir. hadtestpar. – irattárában semmit sem találtak. A hadilevéltárban is kutatni fognak.

Az elnök felkérésére Varjassy Árpád b. tag előterjeszti, hogy a bizottság felkérésére Dr. Török Aurél egyetemi tanár, bp.-i anthropológus és a város polgármestere, dr. Barabás Béla, Kovács Vince és Kún Bertalan társaságában a veszthelyen f. év április 28- án délelőtt megjelentek s mind a két kivégzési helyen helyszíni szemlét tartottak. Kún Bertalan kolozsvári mérnök, a Bíró féle földeken, a helyszínére érve, egy emelkedettebb helyen megállott és kijelentette, hogy ott történt a kivégzés, ugyanezt igazolta Orody Nándor volt glogováci jegyző is. A helyszínen volt, de kissé távolabb állott, Tárnoki Gábor (vasutas), ki a 70- es években katonai szolgálatot teljesített, a megjelentekhez jött és előadta... / következik a történet a századossal/

Előterjeszti, hogy Waschek budwitzi orvos más területet jelöl meg

----- (Eredetije a múzeum “Problema
celor 13 generali martiri” c. gyűjteményében)

Bizonyára országos érdeklődést keltett az aradi vértanúk földi maradványairól a lapokban közölt ösmertetés. Waschek Ferenc nyugalmazott katonai orvos nem szolgáltat ugyan pozitív adatokat arra nézve, hogy hol állottak a bitófák, sőt adatai eltérők azoktól, amelyeket forrásaink megállapítanak. Mindazáltal a megjelölt nyomok az egybevetés és mérlegelés alapjául szolgálhatnak s mint ilyenek értékelhetők is. Szükséges volna azonban az öreg urat meghívni a helyszínre, mert a különben sem pontos térképek után való eligazodás, pláne 62 év elteltével, megbízhatatlan.

Waschek Ferenc egyébként nyilván téves epizódokat is kevert a felvilágosításába, amelyek, noha nincsenek összefüggésben a kivégzési hely meghatározásával, de igazolják, hogy az egy emberkört betöltő időn túl mennyire megbízhatatlan már az emlékező tehetség. Szerinte ugyanis a kivégzés alkalmával a Maros hídját “kozákok” tartották megszállva. Pedig jól tudjuk, hogy az orosz sereg már október hatodikán kitakarodott az országból. Ami orosz még akkor Magyarországon volt, ispotályban lézengett, vagy a Kárpátok szorosaiban – mint utócsapat – vonulhatott kifelé, de semmi esetre sem asszisztált Haynau hóhérjainak. Akiket ő a kivégzés szomorú aktusánál a Maros hídján látott, azok a Fiquelmont dragonyosok voltak. Téved abban is, mintha valami amatőr hóhérral dolgozott volna a szoldateszka Aradon. Bott Ferenc brünni hóhér, szakember volt a mesterségében. Uniformist viselt s a szomorú aktusnál is betartott etiquette aprólékosságaival is tisztában volt. Tudjuk azt is, hogy Schütz osztrák hadbíró és Tichy őrnagy a vértanúk kivégzése alkalmából tanusított hóhéri ügyességről bizonyágleveleket is adtak.

De lássuk a helymegjelölésre vonatkozó bemondásait. Szerinte a kilenc bitófa “közvetlen a vár alatt” állott s az agyonlövés helye és a keresett kivégzési hely között alig volt 200 lépés távolság. Hát ezek az adatok csak bővebb magyarázat alapján vehetők némileg kombinációba. Lehetetlenség ugyanis feltételezni, hogy akár Sujánszky Eusztách, akár a többi feltétlenül hiteles tanú akkorát tévedhetett volna, aminőt a Waschek adata demonstrál. Ha a bitófák “alig 200 lépésnyire” állottak volna az agyonlövés helyétől, akkor azok csak a vár északkeleti vagy északnyugati contra-escarpjai alatt állhattak volna. Már pedig minden szemtanú egybehangzó bemondása szerint a kilenc vértanú a vártól délre, a zsigmondházi út mentén fekvő réten végeztetett ki. Ha azonban Waschek a 200 lépés távolságot a vársánctól számítja – s mi ezt tartjuk valószínűnek – akkor már adata értékesé válik, amennyiben megközelíti a szemtanúk által megállapított kivégzési helyet. Waschek ugyanis azt mondja, hogy az egyik kivégzési helytől a másikat a “külső vársáncon” ment végig. Vagyis addig ment a vársáncon, amíg a bitófákat meg nem látta. Ha a 200 lépés távolságot úgy érti, hogy a vársánctól annyira volt tehető a bitófák vonala, akkor csekély eltéréssel, de a mi a hozzávetőleges, tehát lépésekben kifejezett becslés mellett kikerülhetetlen, ő is ott gondolja a vértanúk fekvőhelyét, ahol forrásaink megjelölték. Azért lenne célszerű – ha még egyáltalán szükséges a puhatolódzás – Wascheket a helyszínre hívni s ott a különböző pontokon próbálkozni meg a tájékozódással.

Ha egybevetjük mindazokat az adatokat, amelyekkel rendelkezünk, arra a megállapodásra jutunk, hogy a kivégzési helyet megjelölő obeliszk távolabb fekszik a zsigmondházi út ama pontjától, ahol a menet balra, vagyis a rétre letért, s viszont közelebb az útvonalhoz, ahol a bitófák állhattak. A Tiszti Lajos munkája alapján ugyanis

megállapítható, hogy a várkaputól mintegy “negyedóráig” tartott az út odáig, ahol a menet a rétre letért s ahol a vértanúk “észrevették a vár déli oldalán fekvő téren a számukra kijelölt oszlopokat.” A Tiszti Lajos távolságmegállapítása tehát a Waschek Ferenc adataival összevág, ha Waschek szavait úgy értelmezzük, hogy ő a 200 lépés távolságot a vársánctól vette. Lehet azonban, hogy még közelebb állottak a bitófák a vársáncokhoz, hogy a bámészködő katonaság is láthassa az “elégtételt”.

Az emlékoszlop tehát minden valószínűség szerint jelentékenyen, mondjuk 150 – 200 méterrel lejjebb áll az útról való letérés pontjáról s viszont 150 – 200 méterrel közelebb az útvonalhoz attól a ponttól, amely a Tiszti Lajos és Waschek Ferenc adatai szerint a helyes nyomra vezethetne. Így aztán természetesen az eddigi futóárkolás nem vezethetett nyomra. Ha a már említett térkép a kivégzési helyet közelebbinek mutatja a várfalhoz, mint az obeliszk, akkor annak az útmutatása – támaszkodva úgy az eddig szerepelt szemtanúk, valamint Waschek adataira – igen becses. Hiába, mentől korábban történik a hely megjelölése, annál valószínűbb, hogy helyesen is történt. Az a megjelölés, amelyről Barabás Béla tesz említést, a hazafias lelkesedés hevében, nem volt s alig is lehetett alapos. Azok a zsigmondházi molnárok, akik útbaigazítást adtak, tizennyolc év elteltével csak hozzávetőleges tájékoztatást nyújthattak s ez alkalmat szolgáltatott arra, hogy a megjelölés után senki se foglalkozzék vele. A közfelfogás aztán lassanként hitelesítette azt a jelt, amelyet később az obeliszk váltott fel.

A nemzeti kegyelet azonban nem térhet napirendre a kérdés felett. A hamvakat ki kell emelni a bitók alatt ásott gödrökből, ahová vértanúinkat a pribékek dobták. Csak alaposabb munkát kell végezni az eddigiéknél.

Szükséges volna mindenekelőtt az említett térképet a helyszínen eszközendő felvétel alapján szakértő mérnökkel

megvizsgálatni, aki kijelölné a kiindulási pontokat. A felvetéknél figyelembe jöhetnek mind a kataszteri, mint a régi telekkönyvi térképi adatok is. A rét ugyanis, amelyen a kivégzés történt, Bíró Imre zsigmondházi birtokosé volt. Tudjuk, hogy az ötvenes évek közepe táján, tehát öt – hat évvel a kivégzések után ment végbe országsszerte a telekkönyvi szerkesztés. Ha a Bíró-féle kaszáló mesgyéi megállapíthatnák, habár csak megközelítő pontossággal is, már igen becses adatokat szereztünk legalább a kutatás főirányára nézve. Az, hogy később a helyszínen eke alá vététt vagy telekkönyvi átalakítások következtében a mesgyék összefolytak, lényegtelen, mert az eredeti helyszínelési jegyzőkönyvek, s a régi telekkönyvek adataiból némi utánjárással ki lehet igazodni. Ne feledjük, hogy a helyszínelési adatokat a szomorú aktus után alig öt – hat évvel később rögzítették.

De nyújt még egy támpontot a szomorú krónika is, egyik epizódjában. Midőn Vécsey grófra került a sor, mint aki utolsónak szenvedte a mártírhalált, a közelben egy akol, vagy hodály teteje szakadt be nagy robajjal a bámésszkodók terhe alatt. Ez az adat is amellet szól, hogy a kivégzési helyet közelebb kell keresni az aradi vár sáncaihoz, mert a leírás szerint az említett faalkotmány az első híd közelében, sőt az első híd és a vár között állott. Lényegtelen körülmény ugyan, de gyakran az ilyesmi is támpontot nyújt. Valószínű, hogy azok közül, akik alatt akkortájt a tető beszakadt, még valaki életben van. Jobbára suhancok vállalkoznak ugyanis arra, hogy a spektákulum kedvéért a tetőre mászkáljanak. De nem lehetetlen az sem, hogy amaz épület helyét valaki még képes megjelölni.

Waschek Ferencnek azt a gyanuját, hogy a vértanúink tetemeit nem a kivégzés helyén temették volna el, semmi sem támogatja. Hiszen tudjuk, milyen nehézségekbe ütközött Dessewffy Arisztid holttestének a

vársáncból való elvitele. De hasonló nehézséggel járt Vécse Damjanich, Lahner és Leiningen gróf holttestének a elszállítása is. Vásárt ütött a hóhér a holttestekkel-. Arr spekulált, hogy a hozzátartozók legyilkolt kedvesei tetemeit nem fogják a bitófa tövében hagyni. Sőt még taksát is ösmerjük, amiért az egyes holttesteket kiadta. Az osztrák bosszú nem lett volna kielégítve, ha a szerinte meggyaláztok nem az akasztófa tövében ásatnak el Howiger hallani sem akart a holttestek kiadatásáról. Hiteles történetírás tanúskodik arról, hogy a kivégzést követő éjjelen mind a kilenc holttest el volt földelve a bitófák alatt s a kiválasztottakat úgy kellett kiásatni, a kivégzés sorrendjének útmutatása alapján.

Ott porladoznak tehát: Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Knézich Károly, Nagy Sándor József és Aulich Lajos holttestei. Ha napvilágra kerülnek a szent hamvak, az agnoszkálás nem fog nehézségbe ütközni. Eltemetésük sorrendjéről a vérbíróság ítéleteiben bírnok hiteles bizonyítványokat.

Sátoraljaújhely, 1911.ápr. 6.

KOSSUTH JÁNOS

(Aradi Közlöny. 1911.IV.25.94.sz. "Az Újság"-ból vették át) Kossuth J: Az aradi vértanúk felkutatásáról. Az Újság. 1911. IV.15,23 sz.-68.X.22.F.D.)

Angyal János

Hol végezték ki a vértanúkat ?

-Új nyomok a vesztőhelyen. – Tudományos kutatás.
– Török Aurél véleménye.-

A vesztőhelyen folyó ásatások ügyében ma jelentős fordulat történt, amely reményt nyújt arra, hogy a vértanúk sírjainak felkutatására irányuló igyekezet és fáradozások végül is eredményre fognak vezetni és az országnak módjában lesz teljes pozitivitással valami nagyszabású emlékművel megjelölni azt a helyet, ahol az 1848.-i szomorú történelmi tragédia lejátszódott. A vesztőhely bizottság felkérésére tegnap Aradra érkezett Török Aurél dr. udvari tanácsos, az európai hírvéregész és anthropológus, úgyszintén a kivégzés két új szemtanúja is, akiknek egybehangzó véleménye az eddigiektől eltérő, más helyet állapít meg a tragédia helyéül. A bizottság miután egész délelőtt alaposan szemügyre vette a vár melletti területet a két szemtanú nézetét elfogadta és úgy határozott, hogy az ásatásokat a megjelölt helyen haladéktalanul megkezdi. Ez a hely a Zsigmondházára vezető száraz híd közelében, körülbelül kétszáz méternyire fekszik az országúttól. Török dr. javaslatára elhatározták azt is, hogy a várost megkéri hirdessen sürgősen országos pályázatot a vesztőhelynek valami grandiózus emlékművel való megjelölése iránt. Az ásatások tehát rövid időn belül újra kezdetüket veszik és valószínű, hogy mihamarabb, esetleg már pár napon belül napfényre kerülnek a vértanúk csontjai.

A vesztőhely-bizottság mai működéséről a következőkben számolunk be:

A várban

A bizottság tagjai ma reggel kilenc órakor öt kocsival indultak el újukra. Az első kocsiban Török Aurél dr. ült Varjassy Lajos polgármesterrel. Résztvettek továbbá Barabás Béla dr., a tizenhármass bizottság elnöke, Varjassy Árpád, a Kölcsey Egyesület elnöke, Kovács Vince kultúr tanácsnok, Juhász Ferenc és Kún Bertalan nyug. főmérnök Kolozsvárról, aki a kivégzések egyik szemtanúja volt és hosszú éveken át Aradon is lakott. Az édesapja a városnál volt évtizedekig hivatalnok. Kún, aki ma nyolcvannégy éves, de meglepő szellemi frissességgel rendelkezik, a vesztőhely körüli munkálatokat állandóan figyelemmel kísérte a hírlapokból és nemrég írt a polgármesternek, hogy ő határozottan emlékszik a kivégzés helyére és meg tudná azt mutatni. Varjassy polgármester azonnal levelet intézett a Kolozsvárott lakó főmérnökhöz és felkérte jöjjön el Aradra és legyen segítségére a bizottságnak. A bizottsággal ment továbbá Orody Nándor nyugalmazott glogováci jegyző is, aki 1849. okt. 6-án, mint tizennégy éves fiú, végignézte a kivégzés egész lefolyását. Orody tegnap jelentkezett Kovács Vince tanácsnoknál, aki nagy örömmel fogadta.

A bizottság elsősorban a várhoz hajtatott, hogy megállapítsa azt a helyet, ahol a négy vértanút agyonlőtték. Katonai térképek és egykori hiteles feljegyzések alapján a bizottság megállapította, hogy az agyonlövés a hatos számú kaputól jobbra húzódó vársánc elején történt.

A kivégzés helyén

A várból a bizottság a vesztőhelyre hajtatott. Áthajtottak a Zsigmondházára vezető ún. száraz hídon és

balra fordultak. Rövid ideig haladtak – az obeliszk még messze fehérlett - mikor Kún Bertalan, (aki) Kovács Vincével ült egy kocsiban, hirtelen megragadta a tanácsnok kezét:

- Állítsa meg kérem a kocsit. Ez az a hely ahol a bitófák állottak. Itt végezték ki a vértanúkat.

A kocsik megállottak. És ugyanabban a pillanatban Orody, aki az egyik hátulsó kocsiban ült szintén elkiáltotta magát:

- Körülbelül ezen a helyen történt a kivégzés. Én a hídon állottam, tisztán láttam az egészet. Két – háromszáz méternél nem volt távolabb tőlem.

A bizottság valamennyi tagja leszállott a kocsiról és körülfogták az öreg Kún Bertalant, aki megilletődve állott a történelmi nevezetőségű helyen. A nyolcvannégy éves aggastyán élénk frissességgel kezdett beszélni.:

-Úgy emlékszem mint hogyha ma történt volna. Igaz, hogy felnőtt ifjú voltam már: huszonkét éves. A katonák itt négyszöget alkottak. Nekem sikerült a hátuk mögé kerülni. Alig pár lépésnyire voltam Damjanichtól. Tisztán láttam mindent. Mielőtt a bitófa alá állott volna, leoldotta fekete nyakkendőjét és átadta a néhány lépésnyire álló katolikus papnak.Nem a szerb papnak. Azt mondotta németül:

-Tisztelendő uram adja át ezt a feleségemnek. Megérdemli. Jó keresztény volt mindig.

Török dr. több részletkérdést intézett a két szemtanúhoz és ezek meglepő egybehangzósággal feleltek. Befolyásolásról pedig nem lehet szó, mert Orody meglehetősen nagyot hall, úgy hogy semmi esetre sem tudhatta, mit mond Kún Bertalan.

A bizottság tagjaiban az a hit vert gyökeret, hogy a két szemtanú véleménye a kivégzés helyére vonatkozólag a legnagyobb valószínűséggel bír. Ebben a következő kis epizód még jobban megerősítette őket:

Egy koros, őszhajú, egyszerűen öltözött férfiú lépett oda a társasághoz:

- Megbocsássanak az urak – mondta. Tárnoki Gábor vagyok, volt vasutas. Talán segíthetek én is a kivégzés helyének megtalálásában.

A bizottság tagjai meglepetéssel vették körül Tárnokit, aki ezeket beszélte el:

1872- ben a debreceni ezredben szolgáltam. A nyári hadgyakorlatok itt folytak le Arad körül. Egy napon Lippa felé meneteltünk. Felderítő szolgálatot teljesítettünk. Mikor a századunk a hídra ért, a századosunk, Szalay Imre egyszerre balra vezényelt, éppen erre a helyre, hol most az urak állanak. A kapitány megállított bennünket és így szólt:

- Fiúk, vegyétek le a sapkátokat és mondjatok el egy imát. Ez az a hely, ahol a kilenc tábornokot kivégezték.

Megilletődés vett rajtunk erőt. Levettük a sapkáinkat és imádkoztunk. Köztünk szolgált, mint önkéntes Bartók Lajos, az azóta elhunyt költő és író is. Bartók megkérte a századost, engedje meg neki, hogy elszavalja a “Talpra magyar”-t. Szalay kapitány a legnagyobb örömmel engedte meg és a honvédszázad áhítatos lelkesedéssel hallgatta a szabadság szent dalát. Megjegyzem, hogy a százados megemlítette, hogy édesapjával, aki negyvennyolcban honvéd-főhadnagy volt, évekkkel ezelőtt itt járt és apja akkor mutatta meg a helyet neki.

Tárnoki szintén a lapokból olvasta, hogy a bizottság ma Török Auréllal kimegy a vesztőhelyre és miután most Aradon lakik, felhasználta az alkalmat, hogy segítségükre legyen a hely megtalálásában.

A vesztőhely bizottság a két szemtanú és Tárnoki előadása alapján megjelölte a helyet, mint a kivégzésnek legvalószínűbb területét, ahol a kilenc bitófa állott. Az a hely – amint már említettük – a Zsigmondházára vezető száraz fahídtól balra, az országúttól mintegy kétszáz méternyire fekszik.

Hol folytatják az ásatást?

A bizottság ezután azt a helyet kereste fel, amelyet Waschek Ferenc dr., budwitzi volt katonaorvos jelölt meg a kivégzés helye gyanánt. Juhász Ferenc múzeumi őr a múlt hetekben nála járt és a katonaorvos egykori térképeken feltüntetett jegyzetek és jelek alapján igyekezett megállapítani a kivégzés területét. Az ő véleménye szerint az akasztás a szárazhídtól balra nagy távolságban egészen a vár területét övező nyárfasor közelében folyt le, ahol most egy kis tanya áll. Úgy Kún, mint Oródy, a leghatározottabban kijelentették, hogy a budwitzi orvos tévedésben van és teljesen kizárt dolog, hogy a vértanúk kivégzése az országúttól ily nagy távolságra történt volna.

A bizottság beható eszmecsere után abban állapodott meg, hogy az ásatásokat elsősorban a Kún és Oródy által megjelölt helyen fogják megkezdeni és csak amennyiben az ásatások itt eredménnyel nem járnának, akkor térnek át a Waschek által körülírt helyre.

(Aradi Közlöny. 1911. IV, 29.98.sz).

Angyal János: Hol végezték ki a vértanúkat?

Még egy szemtanú – Levél a szerkesztőhöz.

Apátfalva, 1911. V.28.

“Szmolenszky Antal nyug. tisztartó:

-mikor átment a fekete hídon még egy száraz hidat futott végig. Ennek a hídnak Zsigmondháza felé eső fejtől balra 10 – 12 lépésre állottak a bitófák.”

-(Aradi Közlöny. 1911.VI.4. 127. sz.)

Megtalálták két aradi vértanú csontjait

- Eredményes ásatás a vársáncban -

A szomorú kudarcok után végre örvendetes eredményt is tud produkálni az aradi vértanúk hamvai után kutató bizottság. Az ásatások segélyével ugyanis röviddel ezelőtt rábukkantak két vértanúra, akiket a vársáncok között lövett agyon az osztrák zsarnokság, amely tudvalevőleg halomszámra pusztította ki a magyar szabadságért küzdő tábornokokat. Lázár Vilmos és Schweidel József csontjait sikerült felkutatni és ha az időjárás engedi, néhány nap múlva egy bizottság ellenőrzése mellett ki is fogják emelni sok évtizedes sírjukból.

Tudvalevő, hogy a tizenhárom aradi vértanú közül kilencet bitón végeztek ki, de az utókor még máig se tudja pontosan megállapítani, hogy a Maros túlsó partján lévő síkság melyik részén történt meg a gyászos aktus. A bitón kimúlt vértanúk hamvai után való kutatás éppen ezért eredménytelen is maradt. Ám azt kétségtelenül megállapították, hogy a többi négy tábornokon, akiket agyonlőttek, hol hajtották végre a halálos ítéletet. Pontos katonai följegyzések alapján kétségtelenné vált, hogy Kiss Ernőt, Dessewffy Arisztidet, Lázár Vilmost és Schweidel Józsefet az aradi vár északi részén lévő sáncok között, az úgynevezett hatos kapunál lőtték főbe.

Az ásatásokat vezető Varjassy Árpád tanfelügyelő engedélyt kért a hadügyminisztertől, hogy a vár területén kutathasson. Az agyonlőtt négy vértanú közül csak Lázárét és Schweidelét kellett keresni.---Lázár és Schweidel holtteste után még ez év május hónapban megkezdték az ásatást a hatos kapu mellett. De néhány nap múlva fel kellett hagyni a munkával, mert a talajvíz a tavaszi áradások miatt

már fél méter mélységben felfakadt. Múlt hónap tizenkilencedikén folytatták az ásást a jó száraz talajon. Mint most jó forrásból értesülünk, már augusztus huszonegyedikén eredményt ért el az ásatást ellenőrző Máthé János aradi múzeumőr. Hegedüs Ede alezredes, várparancsnok írásos felhatalmazása alapján hat munkással szabadon kutathattak az északi sáncok között és huszonegyedikén Máthé örömmel tapasztalta hatvan centiméter mélységben, hogy ott sírnak kell lenni. Ekkor megtiltotta a munkásoknak, hogy ásóval dolgozzanak. Lapátokat hozatott és óvatosan emelte le a sírok tetejéről a földet, nehogy megsértse a csontokat.

Mintegy másfél méter mélységben egész tisztán állott előtte négy sír, amelyek közül kettőben csontváz volt, kettő pedig üresen állott.

A sírok, amelyek tulajdonképpen egy nyolc méter hosszúságú árokban voltak, közvetlenül a sánc mellett sorakoztak. Az első csontdarab, amelyben a lapát megakadt, térdcsukló lehet. Azután lassanként kibontakozott a két csontváz. A holttestekről meglátszott, hogy csak úgy, minden rendszer nélkül dobták a sírba. Az egyik feje a másik lába mellett feküdt. Látszott, hogy a temetésekre semmi gondot se fordítottak. Tudvalevőleg katonaságnál térdelő helyzetben lövik agyon a halálraitélteket. Az egyik holttestről megállapították, hogy térdelő helyzetben került a földbe. Úgy látszik ilyen helyzetben merevedett meg a test és így lökte a hóhér a sírgödörbe.

A múzeumfelügyelő örömmel jelentette az eredményt Varjassy Árpádnak, aki nem engedte kivenni a csontvázakat. Hogy minden kétség eloszoljon, elrendelte az ásatások folytatását. Ha egyéb csontvázakat nem találnak a közelben, akkor kétségtelennek mondhatja, hogy a holttest Lázáré és Schweidelé. Az ásatást tehát tovább folytatták. Az aradi katonatisztek sűrűn fölkeresték a munkásokat és úgy

ők, mint a nagygyakorlat idejére Aradra jött idegen tiszték nagy érdeklődéssel figyelték a kutatást.

Szeptember első felében félbehagyták az ásatást, egyrészt mert az említett két holttesten kívül más nem találtak, másrészt pedig a folytonos eső zavarta a munkát. Varjassy Árpád még augusztusban értesítette Török Gyula antropológust a leletről és kérte, hogy tudós férfiaktól álló bizottsággal jöjjön le Aradra, mert ő – Varjassy - szakférfiak előtt szeretné kiemeltetni a holttesteket. Török azonban időközben meghalt s ezért Varjassy valószínűleg egy aradi bizottság ellenőrzése mellett véteti ki a két csontvázat. Ez most nem történhetik meg, mert a nagy esők miatt a talajvíz ismét felfakadt és ellepte az ideiglenesen, vékony földréteggel bevont vértanú sírokat. Mihelyt a víz visszahúzódik, megtörténik a holttestek kiemelése.

Varjassy Á, nyilatkozata:

“... hogy csakugyan a két vértanú holtteste van a sánc mellett, annak érdekes biztosítéka a következő tény: tudvalevőleg a négy vértanút térdelő helyzetben lőtték agyon, s miután megmerevedett a holttestük, dobták be a sírba. Nos, mi legelőször a térdcsontokat találtuk meg, mert a sírban azok voltak legfölül. A hátára fektetett s térdelő helyzetben eltemetett embernek tudvalevőleg a térde van legmagasabban. (A csontokat a Domány-kriptába helyezik, míg a tervezet mauzóleum elkészül).

(Aradi Közlöny. 1912. szeptember 22.217. sz.)

A főbelövés állítólagos színhelye az aradi várakban

Két vértanú csontjai a minorita templomban

(A tavaly megtalált hamvak kiemelése)

Az Aradi Közlöny 1912. szept. 22.-én megjelent számában részletesen közölte, hogy a katonai vár területén folytatott ásatásoknak örvendetes eredménye van. Ugyanis még tavaly szeptemberben megtalálták Lázár Vilmos és Schweidel József agyonlőtt vértanúk csontjait. Akkor azonban a két tábornok maradványait lehetetlen volt kiemelni a felfakadó talajvíz miatt. Varjassy Árpád, az ásatások vezetője még akkor elhatározta, hogy mihelyt a víz visszahúzódik, bizottság ellenőrzése mellett emelteti ki a csontokat. Mint értesülünk, most olyan minimális a vár hatos kapuja mellett a talajvíz, hogy megtörténhetik a két vértanú maradványának kiemelése, ami e hónap második felében meg is történik. Varjassy Árpád, a kult.pal. igazgatója:

-Amint már a múlt évben kijelentettem az Aradi Közlönyben, a két vértanú csontjait a vár hatos kapujánál megtaláltuk. Már akkor konstatáltam nyilatkozatomban, hogy a csontokból minden kétséget kizáróan meg tudtuk állapítani, hogy azok Lázár és Schweidel holttestének maradványai. A tavaly megtalált két csontváz guggoló helyzetben volt, úgy amint agyonlövésük után belökték őket. Akkor azonban sajnos nem emelhattük ki a csontvázakat, mert nagy volt ott a víz és azóta is hiába próbálkoztunk meg, mert a talajvíz megakadályozott bennünket munkánkban. A mostani száraz időjárás alkalmas munkánk befejezéséhez. A napokban Budapesten voltam és Bartucz egyetemi tanársegéddel, a tavaly elhunyt Török Aurél asszisztensével tárgyaltam a kiemelésről. Ő azt mondta, e hónap folyamán lejön Aradra s az ő ellenőrzése mellett, kiemeljük, ha az időjárás megengedi azt. Az ő tanácsára megpróbáltunk mélyebbre is hatolni. A várostól vízpompákat kértem és kiszivattyúztuk a vizet a tavaly

megtalált csontvázak alól. Így sikerült lejjebb is hatolni és a napokban még két kisebb csontot is találtunk, amelyek szintén a tavaly fölfedezett két csontvázhhoz tartoznak. Azt már tavalyi nyilatkozatomban említettem, hogy a kiemelés után – amíg a rég tervezett mauzóleumot föl nem építik – ideiglenesen Domány József aradi szőlőbirtokos úr családi sírboltjában helyeznők el a csontokat.

(De haláleset miatt ez most nem lehetséges! Tárgyalt a minoritákkal és esetleg ott helyezik el)

(Aradi Közlöny. 1913.október 8. 231. sz.)

Arad sz.kir. város közművelődési intézetének igazgatójától,
ad. 37/1913

J E G Y Z Ó K Ö N Y V

Felvétetett Aradon, 1913 évi október hó 20 és 21 napjain az aradi vár sáncaiban elföldelt Schweidel József és Lázár Vilmos vértanúk hamvainak exhumálása alkalmával.

Szemtanúk feljegyzései szerint a vár északi (VI. számú) kapujától jobbra fekvő sáncriban történt Kiss Ernő, Schweidel József és Dessewffy Arisztid tábornokok, valamint Lázár Vilmos ezredes – hadtestparancsnok kivégzése. Mind a négy, ott a helyszínen földeltetett el. Kiss Ernő és Dessewffy Arisztid holttestét hozzátartozóik utóbb elvitték, két vértanú holtteste a vársáncriban maradt.

A vértanúk hamvainak felkutatásával Arad sz. kir. Város törvényhatósága részéről kiküldött bizottság elnöke: Varjassy Árpád kir. tanácsos, tanfelügyelő a katonai hatóság előzetes engedélyével az ásatásokat a fent említett sáncriban még 1912 év nyarán meg is kezdte.

Ásás közben két csontváz nyomaira akadtak, ezek a legnagyobb valószínűség szerint Schweidel József és Lázár Vilmos földi maradványai.

A hamvak kiemelése 1912. évi magas talajvíz miatt lehetetlen volt. Az 1913. év őszén a víz végre annyira elhúzódtott, hogy az exhumálást többé nem akadályozta.

Ezek alapján Lenhossék Mihály egyet. tanár és Bartucz Lajos egyet tanársegéd felkértek, hogy a hamvak exhumálását és azonosságuknak minden kétséget kizáró tudományos megállapítását végezzék el. E feladatra mindketten készséggel vállalkoztak.

Az exhumálás idejéül a /. alatt csatolt meghívó szerint 1913 évi október hó 20. napjának délelőtti 8 órája állapított meg

A meghívottak közül a jelzett helyen megjelentek: Dr. Lenhossék Mihály egyet. tanár, Dr. Bartucz Lajos egyet. tanársegéd, Varjassy Árpád, kir. tan. A közm. Intézet igazgatója, a bizottság elnöke, Kádas Kálmán városi főjegyző, h. polgármester,

Kovács Vince városi tanácsnok, Schill József megyei főjegyző, Szántay Lajos, Szántay Béla, Matusik Márton, Dániel Endre, Dr. Farkas József, Schwartz Zsigmond.

A jegyzőkönyv felvételével Bancsák István bízott meg.

A bizottság a helyszínén kiszállott.

Az exhumálás egész ideje alatt a térparancsnokság részéről Pollaka Antal cs. és kir. főhadnagy, építészeti művezető hálára kötelező előzékenységgel és figyelmességgel párosulva gyakorolta az ellenőrzést.

Az exhumálást végző tanárok a kiszállás után a néhány centiméternyi földréteggel borított csontvázak kibontását nyomban megkezdték.

Midőn a csontok egy része láthatóvá lett, Dr. Lakatos Ottó minorita rendfőnök két lelkész segédlete mellett rövid, halk imát mondott a hamvak felett.

A legmeghatóbb ünnepi csend, a bizottság minden egyes tagjának mélységes némaságával kifejezett hazafiúi megindulás kísérte e történeti mozzanatot.

Ezután folytatódott az exhumálás munkája.

A talált két csontváz 120 – 130 cm. mélységben, a várfal hosszában, fejfel egymás felé, háton feküdt a következő helyzetben:

A hatos kapuhoz közelebb fekvő első csontváz mintegy 160 cm. hosszú, a jobb kar a mellre hajtva, a bal kar kinyújtva. A második csontváz körülbelül 170 cm. hosszú, mindkét karja a mellen összehajtva. Az első csontváz jobb lába, a második bal lába térdben felhúzva.

Dr. Lenhossék Mihály egyet. tanár déli 12 órakor a további munkát Bartucz Lajos tanársegédre bízta, aki délután Dr. Lenhossék tanár utasítása szerint megkezdte a második csontváznak földdel együtt való kiemelését. Ez a munka azonban a helyszűke és a folyton szivárgó talajvíz miatt igen lassan haladt előre, úgy hogy estig nem nyert befejezést.

A sötétség beálltával Dr. Bartucz tanársegéd a munkálatokat beszüntette.

A hamvaknak éjjel való őrzéséről gondoskodás történt.

1913. október 21-én reggeli 8 órától délután 2 óráig tartott a csontok kiemelésének munkája. Az első csontvázal együtt egy pár cipősarok, ruhafoszlányok és ruhagombok, a második csontvázal egy pár sarkantyús cipősarok és talp került felszínre.

Az exhumálás munkájában Szántay Béla úr állandóan és fáradhatatlanul közreműködött.

A hamvakat a kultúrpalota egy zárt helyiségében Dr. Bartucz Lajos tanársegéd további tudományos vizsgálat alá vette.

Varjassy Árpád jegyzőkönyvbe venni kérte, hogy a vértanúk hamvainak felkutatása körül Máté András ereklyemúzeumi teremőr fáradságot nem ismerő odaadással, páratlan buzgalommal és kitartással három éven keresztül dolgozott s így méltó, hogy neve és munkássága a jegyzőkönyvben megörökítség.

Ezzel a jegyzőkönyv lezárattott.

Kmf

Varjassy Árpád
Kovács Vince
Kádas Kálmán
Bancsák István
főjegyző

Lenhossék Mihály
egyetemi tanár
Dr. Bartucz Lajos
egyetemi tanársegéd

(Eredetije az aradi megyei Múzeum: „Problema celor 13 generali martiri” című gyűjteményben)

Kiemelték két vértanú csontvázát

- A vár területén folytatott ásatás eredménye -

.../Varjassy Árpád/. Megkérte Lenhossék Mihály antropológus, egyetemi tanárt és Bartucz Lajos egyetemi adjunktust, hogy jöjjenek le és az ő ellenőrzésük mellett legyen kiemelhető a két csontváz. A tudományos világ eme két kiválósága készséggel tett eleget a fölhívásnak és tegnap Aradra érkeztek. Ma reggel 9 órakor pedig a következők kíséretében kimentek a vár területére: Varjassy Árpád, Kádas Kálmán, Kovács Vince, Schill József, Farkas József dr., Szántay Lajos, Szántay Béla, Schwarcz Zsigmond, Nagy Orbán dr., Mattusik Márton, Bancsák István, ifj. Schartner Sándor s a sajtó részéről, egyedül az AK. Munkatársa.

A hely, ahol a csontokat fölfedezték, még mindig nem eléggé száraz; a hatos számú kapu jobb oldalán, mintegy öt – hat méter hosszúságú árok van, amelynek keretében feküdtek a vértanúk. A ma reggeli aktus azzal kezdődött, hogy Bartucz Lajos és Máthé János, a kultúrpalota egyik alkalmazottja ásókkal megkezdték a holttesteket befödő göröngyök eltávolítását. A földet Lenhossék vizsgálgatta, hogy megállapíthassa: Hány éve állhat megbolygatatlanul? Fél méternyire haladhattak lefelé, amikor csontokra bukkantak, amelyekre sáros föld tapadt. Ruhafoszlányokat is találtak, majd pedig két koponyát tisztán meg tudtak különböztetni. A fogak egész szépen láthatók voltak.

Amikor már kétségtelenné vált a két emberi csontváz fölfedezése, Lakatos Ottó rendfőnök, André Károly és György László áldozárokkal imát mondott, majd pedig beszentelte a maradványokat. Ennél a valóban lélekemelő és meghatóan szép, kegyeletos aktusnál ért a sírhoz Hegedüs

Ede alezredes, az aradi térparancsnok, aki meglepődött, amikor a társaságot megpillantotta.

-Kérem – mondotta előzékenyen – én készséggel közvetítettem a hadtestparancsnokságnál a város ama kérelmét, hogy a vár területén az ásást és a holttestek kiemelését elvégezzék, de azt gondoltuk, hogy sokkal kevesebben jönnek el. Azt hitték, hogy csak két – három úr jelenlétében, egész csöndben történik meg ez a munka.

Varjassy Á. és Kovács V. megnyugtatták az érthetően aggódó térparancsnokot, hogy senkinek esze ágában sincs holmi tüntetéssel viszonzni a hadtestparancsnokság előzékeny figyelmét.

Miután így kétségtelenül megállapították, hogy a két vértanú kiemelhető, a bizottság tagjai eltávoztak és Lenhossék meg Bartucz maradt ott az ásást végző munkásokkal. Úgy remélték, hogy estére teljesen kiemelhető a két csontváz. Kora délután már annyira haladtak a munkálattal, hogy a csontvázak fekvése is tisztán volt látható. A két vértanú feje csaknem összeért, de törzsük és lábuk ellentétes irányban feküdt. Az egyik halott ballába térdelő helyzetben volt, a két keze pedig a mellén összekulcsolva nyugodott; valószínűleg ilyen helyzetben fogadta a golyóhalált. Ennek koponyájában a golyó nyoma tisztán látható.

A másik csontváznak a jobb lába volt térdben meghajolva, a bal keze lefelé lóg, jobb keze pedig a mellén pihent. Ennek a koponyája megsérült és a lövés nyoma nem látható. Érdekes, hogy golyót nem találtak a sírban.

A csontvázakra rakódott sarat egyelőre úgy hagyják, mert a két vázat ugyanolyan helyzetben, ahogyan találták, rézlemezre fektetve holnap reggel szállítják be a kultúrpalotába. A palota gépházában megszáritják és aztán hozzálátnak a preparáláshoz. Ha ezzel készen lesznek, akkor igyekeznek a méretekből megállapítani: melyik csontváz,

kié? Amíg a vesztőhelyen a tervezett mauzóleum föl nem épül addig a ma kiemelt csontokat Sarlot Domokos nyugalmazott rendőrfőkapitány családi sírboltjában helyezik el.

(Aradi Közlöny. 1913. október 21. 242. sz.)

(L. még u.o.a. vezércikket: Hangulatok a vértanú-csontok kiásásánál)

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Felvétetett Aradon, az ereklyemúzeum helyiségében 1913. évi október hó 23- án esti 8 órakor az aradi vársáncból 1913. év október hó 20. és 21. napjain exhumált Schweidel József és Lázár Vilmos vértanúk csontmaradványainak az antropológiai vizsgálat befejezése után e célre készült tölgyfa ládákban történt elhelyezése alkalmával.

Jelen voltak: dr. Bartucz Lajos egyet. tanársegéd, Varjassy Árpád, Kara Győző, Szántay Béla, Bancsák István, továbbá Máté András múzeumi teremőr.

A jegyzőkönyvet Bancsák István vezette.

Dr. Bartucz Lajos kijelenti, miszerint a tudományos vizsgálatot befejezte és annak eredményeképpen minden kétséget kizárólag megállapította, hogy a csontok tényleg Schweidel József és Lázár Vilmos vértanúk csontmaradványai; mégpedig a vár északi (VI. sszámú) kapujához közelebb talált és lábbal a kapu felé néző, az exhumálásnál jelen volt bizottság részéről felvett jegyzőkönyvben „első”-nek nevezett csontváz Schweidel József-nek, az utána következő és az exhumálásnál jelen volt bizottság jegyzőkönyvében „második”-nak nevezett, fejjel a kapu felé néző csontváz pedig Lázár Vilmosnak földi maradványai. Az ide vonatkozó és részletes szakértői véleményét írásban fogja a jelen jegyzőkönyvhöz leendő csatolás céljából beterjeszteni.

A bizottság Schweidel József csontjait megszámlálta, róluk jegyzéket készített, a csontokat selyempapírba göngyölve a jelenlevők által aláírt jegyzékkel együtt ládába helyezte.

A bizottság azután Lázár Vilmos csontjait számlálta meg; a csontokról a jelenlevők által aláírt jegyzéket készített,

a csontokat selyempapírba göngyölte s a jegyzékkel együtt ládába helyezte.

A ládákat a bizottság lezárta és mindkét ládát Arad sz. kir. Város polgármesterének, valamint arad sz. kir. város közművelődési intézetének két – két pecsétjével lepecsételte.

A ládák kulcsait Varjassy Árpád kir. tanácsos, a közművelődési intézet igazgatója magához vette azzal, hogy azokat a közművelődési intézet irattárában fogja elhelyezni.

Ezzel a jegyzőkönyv lezáratott.

Kmf

Dr. BARTUCZ LAJOS

egyetemi tanársegéd

SZÁNTAY BÉLA

BANCSÁK ISTVÁN

VARGA ISTVÁN

KARA GYŐZŐ

MÁTÉ ANDRÁS

teremőr, az ásatások felügyelője

(Eredetije az Aradi Múzeum „Problema celor 13 generali martiri” iratgyűjteményben.)

J E G Y Z É K E

Schweidel József vértanúnak az aradi vársáncokban 1913 október hó 20 - án kiásott csontmaradványinak, melyek az antropológiai vizsgálat után 1913 évi október hó 23 - án a vizsgálatot teljesített dr. Bartucz Lajos, Varjassy Árpád, Szántay Béla, Kara Győző és Bancsák István urak jelenlétében az I-gyel jelzett ládában elhelyeztettek:

1 - egy koponyatető több darabból összeragasztva	1 darab
2 - egy arcrészlet több darabból ragasztva	1 „
3 - egy állkapocs (egy csomagban)	1 „
4 - egy csomagban 28 darab koponyatöredék és 3 fog (egy csomagban)	31 „
5 - két darab kulcsont	2 „
6 - két darab lapocka	2 „
7 - hatvan darab bordatöredék	60 „
8 - felkarcsont két darab	2 „
9 - négy darab orsócsont	4 „
10 - két darab singcsont (egy csomagban)	2 „
11 - tizennyolc darab ép csigolya (egy csomag)	18 „
12 - tizenkettő darab csigolyatöredék (egy csomag)	12 „
13 - négy darabra tört keresztcsont (egy csomag)	4 „
14 - medence tizenegy darabban (egy csomag)	11 „
15 - combcsont négy darabban (egy csomag)	4 „
16 - térdkalács 2 darab	2 „
17 sípcsont 2 darab	2 „
18 szárkapocs 2 darab	2 „
19 kéztőcsont 12 darab	12 „
20 lábtőcsont 17 darab	17 „
21 kéz és lábközépcsont 10 darab	10 „
22 kéz és lábujjperc	21 „
23 kilenc darab csonttöredék	9 „

Összesen 230 db. Szóval: kettőszázharminc darab csont.

Arad, 1913. október 23- án.

Varjassy Árpád

Dr, Bartucz Lajos

Kara Győző

Szántay Béla

Bancsák István

Máté András, teremőr

(Eredetije a múzeum pincéjében őrzött, Schweidel
csontereklyéit tartalmazó tölgyfaládában).

J E G Y Z É K E

Lázár Vilmos vértanúnak az aradi vársáncokban 1913. október hó 20- án kiásott csontmaradványainak, melyek az antropológiai vizsgálat után 1913 évi, október hó 23- án a vizsgálatot teljesített Dr. Bartucz Lajos, Varjassy Árpád, Szántay Béla, Kara Győző és Bancsák István urak, jelenlétében a II-vel jelzettládában lehelyeztettek:

1 - koponyatető több darabból ragasztva	1 darab
2 - felső arcrészlet	1 „
3 - állkapocs	1 „
4 - koponyatöredék 22 darab	22 „
5 - lapocka három darabban	3 „
6 - bordatöredék ötvennégy darab	54 „
7 - felkarcsont négy darabban	4 „
8 - orsócsont négy darabban	4 „
9 - singsont három darabban	3 „
10 - tizenkettő darab csigolya	12 „
11 - csigolyatöredék huszonnyolc darab	28 „
12 - keresztcsont két darabban	2 „
13 - medence húsz darabban	20 „
14 - combcsont három darabban	3 „
15 - térdkalács kettő darab	2 „
16 - sípcsont három darab	3 „
17 - szárkapocs három darabban	3 „
18 - kéztőcsont öt darab	5 „
19 - lábtőcsont tíz darab	10 „
20 - kéz és lábközépcsont kilenc darab	9 „
21 - ujjpereccsont tizenhárom darab	13 „
22 - csonttöredék tíz darab	10 „

Összesen 213 darab, szóval: kettőszáztizenhárom darab.

Arad, 1913 október 23.

Varjassy Árpád

Dr. Bartucz Lajos

Kara Győző

Szántay Béla

Bancsák István

Máté András, teremőr

(Eredetije a múzeum pincéjében őrzött, Lázár csontereklyéit tartalmazó tölgyfaládában.)

J E L E N T É S

Schweidel József és Lázár Vilmos aradi vértanúk csontmaradványainak 1913. okt. 20 – 23- án eszközölt exhumálása alkalmával végzett anthropológiai szakértői vizsgálatom eredményéről.

Noha a történelmi adatok nagyon valószínűvé tették, hogy az aradi vár sáncaiban az 1912. évben Varjassy Árpád kir. tanácsos úr által végzett ásatások alkalmával megtalált két sírban Schweidel József és Lázár Vilmos vértanúk csontmaradványai nyugosznak, mégis okvetlenül anthropológiai vizsgálatra volt szükség, hogy azok személyazonossága minden kétséget kizáróan megállapítható legyen. Vétkezneknék ugyanis a nemzet kegyeletérzése ellen, ha oly csontvázakat temetneknék el ünnepélyesen az aradi vértanúk földi maradványai gyanánt, melyek hitelességéhez, személyazonosságához a gyanúnak csak legkisebb nyoma is férkőzhet. E szempontot szem előtt tartva szakértői vizsgálatomat a legegyszerűsebben végeztem s arra törekedtem, hogy minél több olyan tudományos adathoz jussak, melyek a vértanúk csontmaradványainak személyazonosságát minden kétségen felül helyezték.

Vizsgálataim eredményeiről a következőkben van szerencsém röviden beszámolni.

Folyó év okt. 20- án reggel nyolc órakor a Bizottság jelenlétében, az aradi vár VI. sz. kapujától jobbra húzódó sáncárok ama helyén, hol Varjassy tanácsos úr 1912 évben a két sírgödört találta, megjelenvén, a felásott 7 ½ m. hosszú árokban két alacsony sírhalmocskát találtam, melyekből alig pár cm-nyi földréteg lefejtése után két emberi csontváz tűnt elő. Jelöljük egyelőre a vár VI. sz. kapujához közelebb eső csontvázat „I”- el, az utána következőt pedig „II”-vel.

A csontvázak a várfal hosszában, attól körülbelül 80 cm. távolságban fejjel egymás felé fordítva feküdtek olyképpen, hogy az I. sz. csontváz lábai a VI.sz. kapu felé, a II-ikéi pedig a várfal ellenkező sarka felé néztek. A csontvázak egymástól 1 m. távolságban s a fal alsó párkányának felső szélétől számítva mintegy 1.50 m mélységben feküdtek. Az I. sz. csontváz, mely a vizsgálatok nyomán Schweidel József maradványainak bizonyult, néhány centiméterrel magasabban, iszapos homokrétegben feküdt, míg a II. sz. t.i. Lázár Vilmos csontváza a pár centiméterrel mélyebben kezdődő kavicsos homokrétegben volt elhelyezve. Ez az oka annak, hogy Schweidel csontjai valamivel épebben maradtak meg, mint Lázáréi, sőt ruhájának (ingének, kabátjának, nadrágjának) foszlányait és gombjait is megtaláltuk. Általában mindkét csontváz feltűnően korhadt állapotban találtatott, ugyannyira, hogy egyes csontok a legkisebb érintésre összetöredeztek. A csontok eme nagyfokú korhadtságának oka a nagy talajnedvességben rejlik. E területet ugyanis gyakran előnti az árvíz s a talajvíz is igen magas állású, úgy hogy a csontok 64 év óta – mondhatni – állandóan vízben állottak. Éppen ezért a csontvázak kiemelését a legnagyobb gondossággal és óvatossággal kellett végezni.

Nagyon jellemző a csontvázak egyes csontjainak helyzete s már ebből kétségtelenül kiderült, hogy a csontvázak egyfelől eredeti bolygatatlan helyzetükben feküdtek s másfelől csakugyan a vértanukéi lehetnek.

Az első sz. csontváz hanyat feküdt, koponyája azonban egy kissé a jobb oldalra fordulva, a faltól kifelé nézett s össze volt törve. A bal kart a csontváz mellett kinyújtva, a jobb kart pedig a mellre téve találtam. A jobb láb térdben erősen s a bal gyengén felemelkedett.

A II. sz. csontváz az előbbivel ellentétes irányban feküdt, koponyája kissé jobbra fordulva a fal felé nézett.

Mindkét keze a mellkasra volt helyezve, úgy hogy a kézfejek egymáson keresztben állottak. A jobb láb kinyújtva a bal pedig térdben erősen felemelkedve feküdt. Az alsó végtagok csontjainak eme helyzete azt bizonyítja, hogy térdelő helyzetben éspedig valószínűleg féltérdén végeztettek ki s lábaik ezen helyzetben megmerevedtek, mikorára temetésre kerültek. Ez teljesen megegyezik a kivégzésről ismeretes adatokkal. Valószínű, hogy a karok is azon helyzetben merevedtek meg, melyben a kivégzéskor voltak. Tudvalevő ugyanis, hogy a kivégzéskor Schweidel egyik kezében feszületet tartott, Lázár pedig két kezét összetette. S tényleg, a csontvázakon a felső végtagok csontjai – mint láttuk – ilyen helyzetben feküdtek.

Az I. sz. csontváz 160 cm, a II. sz. 168 cm hosszú volt. Ezen méretértékek nem felelnek ugyan meg az illető egyének életbeli testmagasságának, mert – mint láttuk – a lábak nem feküdtek teljesen kinyújtott állapotban. Mindamelletts kétségtelen, hogy az I. sz. csontváz tulajdonosa alacsonyabb termetű egyén volt, mint a II.-iké. Márpedig egykorú rajzokból és szemtanúk elbeszéléséből ismeretes, hogy Lázár Vilmos termet tekintetében 1-2 cm-el felülmúlta Schweidel Józsefet. Ime tehát már a csontvázak egyes csontjainak helyzetéből s a termet nagyságából is csaknem teljes bizonyossággal megállapítható, hogy az I. sz. csontváz Schweidel József, a II. sz. pedig Lázár Vilmos földi maradványa.

De emellett szól a kivégzéskor elfoglalt sorrend is. A kivégzés leghitelesebb szemtanúja, Sulyánszky ugyanis azt írja: hogy legelől térdelt Kiss Ernő, utána Schweidel József, majd Lázár Vilmos, s legvégül Desseffy Arisztid. Lázár tehát Schweidel után foglalt helyet s ugyanilyen sorrendben is temették el őket. Az aradi ereklyemúzeumban látható kép szintén ilyen sorrendben ábrázolja a négy vértanút. S

tényleg ezen sorrendnek megfelelően találtam a két csontvázat is.

A csontok színe a nagyfokú rothadás következtében sötét vöröses barna, ami azt bizonyítja, hogy 30 évnél kevesebb s 100 évnél hosszabb idő óta nem fekszenek a földben.

A csontok helyzetének pontos megállapítása után a csontvázak kiemeléséhez láttam, amiben igen nagy segítségemre volt Szántay Béla úr, kinek e helyen is leghálásabb köszönetemet nyilvánítom. Előbb a II. sz. csontváz kiemelését kezdtük meg. Minthogy azonban a csontvázak egészben, földestől való kiemelése a vizes, kavicsos homok nagy súlya következtében igen nagy nehézségbe ütközött, úgyannyira, hogy a csontok épsége is veszélyben forgott, ezért a koponyát kénytelen voltam előre nedvesen kivenni. A koponya, minthogy egyes csontjai a talaj nagyfokú nedvessége következtében igen puhák voltak, belsejét pedig nedves, kavicsos iszap töltötte ki, a kiemeléskor több darabra esett ugyan szét, utólag azonban mégis sikerült a koponyatető csontjait annyira összeragasztani, hogy a koponya általános tipusa megállapítható volt. Schweidel József csontvázából is előre kiszedtem a koponyát s a hosszú csontokat, míg a törzset földestől együtt emeltük ki, hogy az esetleg ott lévő golyókat, vagy ruhafoszlányokat is megmenthessem. 21- én d.u. a csontvázak kiemelését s a kulturpalotába való szállítását befejezván, az egyes csontok megtisztításához és szárításához fogtam. Ez 22- én estig eltartott s csak 23- án kezdhettem meg a csontok beható tudományos vizsgálatát.

A két csontváz minden egyes csontját összeszedvén és meghatározván, kiderült, hogy Schweidel József csontvázából 230 db., s Lázár Vilmoséból 213 db. csont maradt meg, amint azokat a tölgyfa koporsókba helyezett hiteles jegyzékekben részletesen felsoroltam. A legtöbb

csont több darabra törött, ami a vizsgálatot s részletes mérések végzését megnehezítette.

Ezek után nézzük az egyes csontvázak ama főbb méreti és morfológiai jellegeit, melyek a vértanúk személyazonosságának eldöntésénél bizonyító erővel bírnak.

I.sz. csontváz: Schweidel József csontváza.

Koponyájából megvan a több darabból összeragasztott koponyatető, felsőarcrészet, állkapocs, 28 db. koponyatöredék és 3 db. különálló fog.

E koponya a varratok összeforradása, valamint a fogak kopása után ítélve 55 – 60 év körüli férfi volt. A varratok közül ugyanis a nyílvarrat (Sut. sagittalis) és lamdavarrat (Sut. Lamdoidea) már teljesen összeforradt. A koszorúvarrat (Sut. Coronalis) a koponya külsején még jól látszik ugyan, belül azonban már az is összeforradt. A fogak rágófelülete erősen kopott, a zápfogakon a csúcsok csaknem teljesen eltűntek. A fogak közül a felső állcsontból életben kihullott 4, az állkapocsból 5 vagyis összesen kilenc fog.

Az állkapocs ágai a testtel 120 – 125 fok körül lévő szöveget alkotnak, ami szintén az idősebb kor mellett szól.

Mindezen osteológiai jelek egyeznek Schweidel életkorára vonatkozólag ismeretes adatokkal. A várban lévő anyakönyvi kivonat szerint 62 éves, életrajzírói szerint pedig 53 illetve 59 éves korában végezték ki, vagyis már idős ember volt.

Koponyája alacsony, hosszú, középszéles. Legnagyobb hosszúsága 187 mm., szélessége 146 mm., hosszúság-szélességi jelzője 78.07 (mesocephal). Homloka alacsony, nyakszirtje erősen kidomborodó. Az ereklyemúzeumban van egy kép (Müller Gy. Pest. Leitner nyom.) melyen Schweidel csakugyan alacsony, hosszú koponyával s alacsony homlokkal van feltüntetve.

Nagyon fontos az identitás szempontjából az, hogy Schweidel koponyáján minden kétséget kizáróan kimutatható, miszerint halálát a fejen keresztül hatoló golyó okozta. A homlokcsont jobb felén közvetlen a tarhely mellett, a szemgödör széle felett 2 – 3 cm. átmérőjű szabálytalan nyílást találunk. A belső csonttéreg (tabula interna) e nyílás szélén 9 – 10 mm szélességben mindenütt hiányzik s a csontból (diploe) jól látszik. Ez azt jelenti, hogy a koponyát kívülről érte az erőbehatás. S minthogy a sérülés helyén a diploe és a csontszél éppen olyan sötét vörösbarna patinát mutat, mint a koponya külseje, kétségtelen, hogy a koponya a sérülést nem a kiásáskor, hanem még az eltemetés előtt szenvedte. Egyúttal a nyílás körül a csont 3 irányban is megrepedt. E nyílással ellentétes helyen, a nyakszirt jobb felén, közvetlenül a belső nyakszirt dudor (Protuberantia occipitalis interna) mellett szintén 28 mm átmérőjű szabálytalanul kerek nyílást találunk. Itt nem a Tabula interna, hanem a Tabula externa pattogzott le a nyílás szélén jeléül annak, hogy az erőhatás a koponya belsejéből kifelé haladó golyótól származott. A sérülés helyét itt is hiteles patina takarja. A fejen áthatoló golyó a nyakszirtcsont alapi részét s a sziklacsonatot is darabokra roncsolta, pedig ez a csontváznak, mint neve is mutatja, a legkeményebb csontja. A kivégzés tehát golyóval és pedig nagy golyóval, továbbá közlelről történt. A golyó a fejen a többszörös akadály dacára is teljesen keresztül hatolt. Ezért nem találtunk a mellkasban sehol golyót. A koponyán lévő két nyílást összekötő vonal irányából egyúttal azt is megállapíthatjuk, hogy Schweidel a lövést térdelő helyzetben, közel álló egyéntől kapta.

A koponyán lévő izomtapsadási helyek középerős férfira vallanak. Az arc a töredékekből ítélve elég széles lehetett. A csontváz többi részeiből ítélve Schweidel nem lehetett valami nagyon erős férfi. Különben szemtanúk is igazolják, hogy inkább kövér, mint erős ember volt. Bal

lapockáján két szabálytalanul kerek nyílást találunk. A csont vékonysága miatt azonban nem lehet egész biztosan eldönteni, hogy golyótól származtak-e, bár a valószínűsége igen nagy.

A felkarcsont hossza 320 mm, a combcsonté pedig 430 mm, amiből termete 161 – 163 cm közt levőnek állapítható meg. A hosszúcsontok után ítélve Schweidel 1- 2 cm- el alacsonyabb s főleg jóval gyengébb ember volt, mint Lázár.

A csontokon kívül Schweidel ruhájának, cipőjének maradványait is megtaláltuk s néhány kabát- és inggomb is megmaradt.

II sz. csontváz – Lázár Vilmos csontváza

Koponyájából megvan a több darabból összeragasztott koponyatető, felsőarc töredék, állkapocs és 22 db koponyatöredék.

A koponya 35 év körüli férfié volt. A varratok ugyanis még nyitottak, csak a nyílvarrat (Sut. Sagittalis) hátsó felében láthatók az összeforradás erősebb nyomai. A fogak koronája nincsen annyira lekoptatva, mint Schweidelnél. Az állkapocs ágai a testtel 90 fokhoz közelálló szöveget alkotnak, ami szintén azt bizonyítja, hogy Lázár jóval fiatalabb volt, mint Schweidel. Életben 6 foga hullott ki és pedig úgy a felső állcsontból, mint az állkapocsból 3 – 3, tehát kevesebb mint Schweidelnél. Mindezek teljesen megegyeznek amaz ismeretes történelmi adattal, hogy Lázár Vilmos a kivégzéskor 34 éves volt.

A koponyán lévő izomtapadási helyek és nyúlványok igen erős, izmos férfira vallanak.

Az összeragasztott koponyatetőből ítélve Lázár koponyája kisebb, jóval rövidebb, valamivel szélesebb s magasabb,

mint Schweidelé. Legnagyobb hosszúsága 178 mm, szélessége 149 mm, s hosszúság-szélességi jelzője 83.71, vagyis határozottan rövidfejű (brachycephal). Homloka elég magas, egyenletesen domború, hasonlóképpen nyakszirtje is szépen ívelt. Mindez megfelel az ereklyemúzeumban látható képnek, melyen Lázár Vilmos magas, domború homlokkal s magas, de rövid koponyával van feltüntetve.

Lázár koponyáján a homlokcsont balfelén 10 mm széles, hosszúkás, elől lekerekítet szélű sérülést találunk. A belső csontréteg (Tabula interna) a nyílás körül lepattogzott. Valószínű, hogy e sérülés is golyótól származik, a patina azonban nem egészen jellegzetes.

Ha golyótól származik, akkor a lövést szintén csak térdelő helyzetben kaphatta, mert a golyó csak a jobb halánték alsó részén, a sziklacsont felett mehetett ki, hol a csontok igen törtek. Szabályosabb lövés helyet azonban itt nem észlelhetünk.

A csontváz egyes csontjai általában jóval nagyobbak, vastagabbak, érdekesebbek, erősebbek, mint Schweidel csontjai. Különösen feltűnő a jobb kulcsont oldalsó végének, valamint a jobb lapocka hollóorrnyúlványának (Processus coracoideus) igen széles, izmos volta, ami a jobb kar nagyon erős voltát bizonyítja. Feltűnően erősek, izmosak a combcsontok is. A csontváz egyes csontjaiból kétségtelen, hogy Lázár igen erős, izmos férfi volt, amit különben az életrajzírók és szemtanúk is egybehangzóan megerősítenek.

Combcsonthja 437 mm. Termete tehát 163 – 164 cm. között lehetett. Vagyis Lázár a combcsont hosszából számítva is kb. 2 cm- el nagyobb volt, mint Schweidel.

Lázár ruhájából csak igen csekély (BESZÚRVA: foszlány- semmi nem volt! Máté) foszlányokat találtunk. Megmaradt azonban mindkét cipőtalpa és sarkantyúja.

Az anthropológiai vizsgálatokból tehát minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az I. sz. csontváz

Schweidel József, a II. sz. pedig Lázár Vilmos aradi vértanú földi maradványa.

Budapest, 1913. okt. 30.

Dr. Bartucz Lajos

egyetemi tanársegéd

(Eredetije az aradi Tartományi Múzeum „Problema celor 13 generali martiri” című iratgyűjteményében)

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Felvétetett Aradon, 1916. évi július 7- én.

Tárgy: gróf Vécsey Károly tábornok, 1849. október 6- án kivégzett szabadságharci vértanú maradványainak az Arad sz. kir. Város Közművelődési Intézetében levő Szabadságharci Ereklyemúzeumban való elhelyezése.

Jelen voltak: az alulírottak.

Gásza Béla temetőfelügyelő igazolja, hogy az aradi felsőtemetőben levő s a Nikodém - család tulajdonát képező sírboltban ideiglenesen elhelyezett koporsóban gróf Vécsey Károly tábornoknak a régi kat. temető sírboltjába eltemetett s a régi temető beszüntetése alkalmából jelenlegi helyére átvitt maradványai foglaltatnak.

A koporsó felnyitása után a jelenlevő dr. Tisch Mór városi tiszti főorvos az ott talált csontváz összetartozó egyes darabjait külön – külön papírba csomagolta s e csomagokat a maradványok végleges elhelyezése céljából készült tölgyfaládába gondosan elhelyezte.

A maradványok elhelyezése után a jelenlevő Vörös Tivadar minorita lelkész azok fölött imát mondott és a maradványokat beszentelte.

A tölgyfaládába ezenkívül elhelyeztetett ezen jegyzőkönyvnek egy, az összes jelenlevők által aláírt példánya, mire a tölgyfaláda lezárattott s Arad szab. Kir. Város polgármesterének és a városi Közművelődési Intézetnek pecsétjével lepecsételtetett.

E jegyzőkönyvnek egy további eredeti példánya Arad város polgármesterének, harmadik eredeti példánya a láda két kulcsával együtt a Közművelődési Intézet igazgatójának adatott át megőrzés végett.

Kelt Aradon, 1916. évi július 7- én.

FÉNYES DEZSŐ sk.

Arad sz.kir.város Intézetének Közműv. igazgatója

KOVÁCS VINCE sk.

Arad sz.kir. város polgármesterének képviselőjében

VÖRÖS TIVADAR

rendőrfőkap.

BITTNER RÓBERT

Minorita Lelkész

Dr. TISCH MÓR

tisztifőorvos

Képviselőjében

BANCSÁK ISTVÁN

Városi polg.isk.tanár

GÁSZA BÉLA

Városi temetőfelügyelő

KARA GYŐZŐ

Kir. Főgimn. Tanár

(Eredetije a Múzeum „Problema celor 13 generali martiri”
című iratgyűjteményében)

II. 1932 – 1956

Értékes történelmi dokumentumokat vetett felszínre az árvíz

Megtalálták az aradi Golgota igazi helyét

A töltést javító munkálatok közben felszínre került csontváz legnagyobb valószínűség szerint Aulich Lajos tetemének maradványa- Három bitófát ástak ki tegnap.- Vécsey valószínű bitójában még a kampó is benne volt.-

Az ásatások folytatásához megszerzik a hatósági engedélyt.

A rettenetesen pusztító aradi árvíz váratlanul rendkívül értékes történelmi dokumentumokat vetett felszínre: az 1849- ben kivégzett aradi vértanúk sírját. Kiderült, hogy a hosszú éveken át folytatott kutatás az eredeti helytől nagy távolságra kereste a kivégzés nyomait, amelyekre most a véletlen vezetett rá. A Veszthely közelében egy híd feltöltésén dolgozó munkások csontváza bukkantak és már akkor felmerült az a feltevés, hogy valószínűleg az aradi vértanúk egyikének maradványát találták meg. Most a tovább folytatott ásatások szinte kétségtelenül igazolják, hogy a csontváz tényleg az egyik vértanú, névszerint Aulich Lajos tetemének maradványa.

Pünkösöd hétfőjén néhány lelkes magyar vezetésével folytak az ásatási munkálatok. Még a munkások is lelkesedésből, díjmentesen dolgoztak. Barthel Ernő aradi mézeskalácsos vetette fel azt a gondolatot, hogy ezen a helyen lehetnek a kivégzés nyomai. Barthel emlékezett nagyatyjának, Pfinster ácsmesternek elbeszélésére, aki annak idején azt mondta, hogy rossz helyen végzik a

kutatásokat, mert a kivégzés sokkal közelebb történt a várhoz és ő annak idején a fahídról nézte végig a szomorú aktust. Ez a fahíd nem a régi Maros-híd, hanem a régi temesvári út egyik átereszhídja lehetett, mint a mostani megállapításokból kiderült. Barthel Ernő közölte észrevételét Kara Győző tanárral, akihez tegnap csatlakozott Pataky S. festőművész és Záray Jenő tanár. Adamovics, a gátépítés munkavezetője verbuválta össze a munkásokat, akik önként és díjmentesen vállalkoztak a kutatásra.

A tegnapi ásások alkalmával nem került ugyan újabb csontváz elő a föld mélyéből, azonban kétségtelenül megállapították három bitófa nyomait.

A régi temesvári út baloldalán, nem messze ettől a helytől, ahol ez az út a várallétól elszakadt, az útra merőlegesen, a tovább haladó várallé vonalával párhuzamosan állították fel az akasztófákat. A kivégzéseket jobbról-balra haladva hajtották végre és a most felásott három bitófa tövében földelték el a három utolsó halálraitétet. Az utolsó két sírban, Damjanich és Vécsey helyén csak a ledöntött bitófák nyomait találták meg.

Ez meg is felel a történelmi adatoknak, mert mind Damjanich, mind Vécsey tetemét még aznap elszállították. Vécsey a Felsőtemetben levő családi sírboltban nyugszik, ahová az Ótemetőből szállították át, míg Damjanich tábornok Lahnerrel együtt a mácsai kastély kertjében levő kriptában pihen. A hetedik, vagyis az attól számítva a harmadik bitófa alatt talált csontváz tehát csak Aulich Lajosé lehet.

Az ásásokat nem lehet tovább folytatni, mivel az itt nemrégiben épült utat hatósági engedély nélkül nem áshatták fel. Velcsov Lázár dr. volt alpolgármester, aki szintén kijött az ásásokat megtekinteni, vállalta magára, hogy holnap megszerzi a hatósági engedélyt az úttest felásásához, egyben a magyar párt részéről anyagi támogatást is kér a munka

folytatására, mert nem lehet kívánni a munkásoktól azt, hogy továbbra is ingyen vállalják a fárasztó ásatásokat. A nyomok szerint és mint a régi leírások mondják, az egyes bitófákat 3 – 3 lépésnyi távolságban állították fel egymástól.

A most megtalált három bitófa cölöpei is ilyen közökben vannak. A bitófákat a kivégzés után este, lefűrészelték és a vértanúkkal egy sírban földelték el az akasztófa tövében.

A három bitó cölöpjeit, sőt az egyiknek támasztó ékjét is megtalálták, valamint Vécsey bitójában még a kampó is benne volt. Sorban haladva, az úttest alatt Leiningen Westerburg Károly gr. sírhelyének kell következnie. Itt is csak legfeljebb az akasztófa nyomait találhatják meg, mert a vértanú hamvai, mint ismeretes, a borosjenői templom kriptájában pihennek. Utána sorban Nagy Sándor J., Knézich Károly, Lahner György, Török Ignác, majd az első kivégzett, Pöltenberg Ernő sírhelyei következnének. Ezek közül csak Lahner György holttestét szállították el, a többi maradványait meg kell találni. Az ásatások folytatása tehát nemcsak a bitófán kivégzett 9 vértanú közül a hiányzó öt csontvázának megtalálására vezethet, hanem kétségtelenül megmutatják a kivégzés színhelyét.

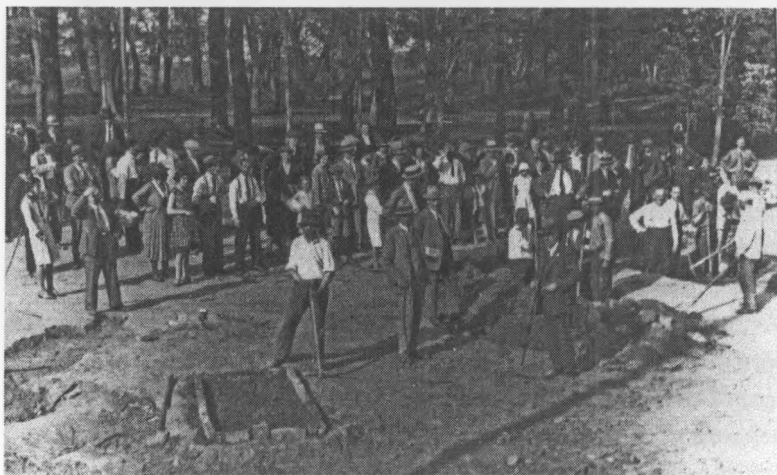
Az aradi Veszthelyen egy emberi csontvázat találtak. Nincs kizárva, hogy egyik vértanú maradványaira bukkantak.

Ma délelőtt jelentették az aradi rendőrségnek, hogy a Veszthely környékén, a gáterősítéssel foglalkozó munkások körülbelül százötven centiméteres mélységben egy csontváza bukkantak. A jelentés szerint a csontváz normális helyzetben feküdt, karjai a mellén keresztbe voltak téve, minden körülmény azt bizonyítja, hogy rendesen temették el. A munkálatok alkalmával vigyázatlanság következtében a

csontváz koponyáját betörték, különben az érdekes lelet teljes épségben maradt.

Az eseményt a munkálatokat vezető Adamovics felügyelő azonnal jelentette a rendőrségnek és a mérnöki hivatalnak. A rendőrség részéről Iancu Traian, a bűnügyi osztály vezetője szállt ki a bizottság élén, annak megállapítására, hogy nem forog fenn bűntény. Arra való tekintettel, hogy a csontváz a veszthelyi emlékműtől csak alig háromszáz méternyi távolságra feküdt, felmerült az a feltevés is, hogy a munkások valamelyik vértanú maradványaira bukkantak. Tudvalevő, hogy annak idején a szorgos kutatások ellenére sem sikerült valamennyi vértanú holttestét megtalálni, sőt azt sem állapíthatták meg pontosan, hogy melyik helyen történt a kivégzés. A helyszínre személyesen ment ki dr. Radu Cornel, az interimár – bizottság elnöke is.

(ARADI KÖZLÖNY, 1932. V. 13.)

Az ásatások 1932-ben (Keipp Mária korabeli fotója)

MAROSI RUDOLF:

Két aradi vértanú csontjait és két bitófát találtak a Veszthely közelében

Búcsújárás az ásatásoknál.- 102 éves aradi ember, aki pontosan ismeri a kivégzés helyét. -Kara Győző nyilatkozata.-Az aradi Magyar Párt és a Kölcsey Egyesület bekapcsolódott a vértanúk csontjai felkutatásának munkálataiba.

A várallé zsigmondházi oldalán, a fasor végén levő domb mögött egész sereg ember dolgozik szorgalmasan a nap perzselő tűzében. Hatalmas tömeg állja közül a mély gödröt, melyet a munkások ásnek, valóságos zarándoklat folyik erre a kis területre, ahol néhány nappal ezelőtt megtalálták az egyik aradi vértanú csontvázát. Akkor még teljes bizonytalanság uralkodott a lelet körül, most azonban már biztosra mennek. Most már tényként kezelik, hogy a véletlen rávezette Arad magyarságát arra a helyre, ahol nyolcvanhárom esztendővel ezelőtt a magyar szabadságharc hős vezéreit kivégezték.

Napfényre kerülnek a hősök csontjai

Az ásatásoktól néhány lépésnyire egy téglarakáson állanak a már eddig összegyűjtött emlékek. Egy fonott utazókosarat nyitok ki. Egész halom, megbarnult csontdarab, a tetején kis cédula: „Aulich Lajos csontjai”. Kara Győző tanár szívesen áll rendelkezésre és magyaráz. Elmondja, hogy tegnap nagy tömeg zarándokolt a veszthelyre. A kíváncsiak egyike pedig magával vitte Aulich Lajos homlokcsontját-.

-Kérem, írja meg, hogy az illető származtassa vissza hozzánk. Valóságos kegyeletsértés

az, amit elkövetett – mondja a tanár.

Az ásatás vezetői különben sokat panaszkodnak, hogy pünkösd két napja alatt az emberek számos megtalált csontot vittek magukkal. Ma azután állandó őrség vigyáz a csontokra, nehogy széjjelhordják őket. Fehér kartondoboz áll az utazókosár mellett. Benne néhány elszórt csontdarab.

-Pöltenberg Ernő földi maradványai – mondja Kara tanár, aki az ásatások kezdete óta dolgozik Záray Jenővel együtt. S ezek a korhadtt fadarabok pedig az akasztófa maradványai. Aulichnál még a bitófa horgát is megtalálták.

Vigyázva rendezi el a korhadtt fadarabokat, amelyek majdnem egy évszázaddal ezelőtt a magyar nemzet egyik nagy harcosa végvonaglásainak voltak tanúi. Ezután folytatja magyarázatát.

A régi feljegyzésekből állapítottuk meg, hogy milyen sorrendben fekszenek a vértanúk. Miután tegnap megállapítottuk, hogy az először elföldelt Pöltenberg Ernő csontjait találtuk meg, három – három méteres távolságban megállapítottuk a sorrendet és mindenütt téglával jelöltük meg azt a helyet, ahol ásatnunk kell. A feljegyzésekben megállapított sorrend mellett most Török Ignác, Lahner György, Knézich Károly, Nagy Sándor, Leiningen Károly, Aulich Lajos, Damjanich János és Vécsey Károly elföldelési helyeit tudjuk megtalálni. Vécsey, Damjanich, Leiningen és Lahnernél csak az akasztófa helyét találhatjuk meg, mert a holttesteket elvitték, de a többinél meg kell lelnünk magát a csontvázat is. Feltétlenül helytálló az okoskodásom, amit bizonyít az is, hogy Damjanich akasztófáját megtaláltuk s megállapítottuk, hogy két méter negyven centiméter hosszú volt, úgy, hogy ketté kellett törni, amikor eltemették.

Lelkesen dolgozik künn mindenki. Most már vigyáznak az ásatásoknál, nehogy valamelyik csontváz megsérüljön, amikor rátalálnak. A délutáni órákban megjelent dr. Velcsov Géza, aki Barabás Béla dr.-t, a

Magyar Párt elnökét helyettesíti és bejelentette, hogy az ásatás költségeit a Magyar Párt viseli. Velcsov dr. közölte még, hogy holnap eljár a városnál, amelytől engedélyt kér az ott elhúzódó út átvágására. Csak ily módon lehet ugyanis hozzáférni a többi vértanú csontvázához, amelyek az út alatt fekszenek Valószínűleg holnap a Magyar Párt meg is kapja az engedélyt és nyomban megkezdik az átvágás munkáját. A Kölcsey Egyesület megbízásából Bérczy Lajos és Kara Győző tanárok dolgoznak.

A nagy idők tanúja

És sorban jelentkeznek azok, akik valamilyen adattal akarják alátámasztani a nagyfontosságú leletet. Egy asszony jön Kara tanárhoz:

Kérem szépen, az apám Kripp Károly napszámos 102 esztendő, ma is él és azt mondja, hogy ő tudta pontosan, hol végezték ki az aradi vértanúkat. Ezt a helyet írta le, anélkül, hogy újságot olvasott volna.

Kara tanár feljegyzi a nevet és a címet: Str. Oituz (Illés) utca 43. Holnap kocsin hozzák ki a 102 esztendő öregembert, hogy megmutassák neki az ásatások helyét. Az érdeklődők közül most kiválik Timkó Lajos, aradi nyugalmazott vasúti főfelügyelő.

-Az apámnak itt Zsigmondházán állott a háza. Már évekkel ezelőtt megmondotta, hogy itt a domb alatt kell lennie a kivégzés pontos helyének. Elmesélte azt is, hogy itt állott a kő, amelyen „1849 okt. 6.” felírás szerepel, és amelyet az obeliszk háta mögé falaztak. A kiegyezés előtt, az Aradon parancsnokló tábornok kijelentette, hogy nem akar semmiféle magyar ünnepélyeket a vár tövében és elrendelte, vigyék félkilóméterrel Zsigmondháza felé az emlékkövet. Így került a jelenlegi helyére. De az eperfa, amellyel annakidején megjegyezték a kivégzés helyét, itt állott.

- A harmadik jelentkező, Borlodán György volt törvényszéki tisztviselő-

-A nagynéném, akinek a Petőfi utcában volt háza, halála előtt sokszor elmesélte, hogy szemtanúja volt a kivégzésnek. Jó viszonyban volt Szombati Vazul tiszteletessel, akit kirendeltek az akasztáshoz és megkérte, vigye magával. A pap átadta a szükséges kegyszereket, amelyeket a nagynéném hozott ide és így közvetlen közelből látott mindent. Ő is a domb alját jelölte meg a kivégzés helyének.

Az utókor kegyelete

Az elmondottakat mind feljegyzik, hiszen nagyjelentőségű történelmi adatokról van szó.

A munkások szorgalmasan ásnek tovább. Ma délután nincs eredmény, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy néhány méterrel eltévesztették a helyet. Biztosra csak úgy lehetne menni, ha a város engedélyével az egész utat átvágnák.

- Mi fog történni a vértanúk maradványaival? – teszem fel a kérdést Kara tanárnak.

-Azt tervezem, hogy elsősorban felhívást adok ki, amelyben felkérem Arad magyar asztalosait, csináljanak díszes fakazettákat. Ezekben helyezzük el a csontokat és – azt hiszem ez lesz a legjobb – a Minoriták őrizetére bízuk a magyar történelem eme becses emlékeit.

Ha pedig befejezést nyer az ásítás, előreláthatólag mozgalom indul meg abban az irányban is, hogy az emlékoszlopot, amely kb. fél kilométernyi távolságban van, tegyék át a kivégzés valódi helyére. Remélhetőleg ennek semmi akadálya nem lesz, hiszen a hatóságoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy senkinek sincs ártalmára, ha a magyar szabadságharc kivégzett hősei iránt kegyelettel

viseltetik az utókor. A hatóságok magatartásának különben eklatáns bizonyítéka, hogy a mai délután folyamán két ezredes vezetésével az aradi garnizon tisztikarának számos tagja jelent meg az ásatásoknál, és érdeklődéssel hallgatta a leletek történetét.

Esteledik. A munkát abbahagyták az emberek, holnap talán több szerencsével jár az ásatás. Két diák átveszi a csontokat tartalmazó kartondobozt és kosarat, Kara tanár lakására viszik, ahol ideiglenesen elhelyezik őket. Az akasztófa maradványai a munkánál szorgalmasan segédkező Barthel Ernő házába kerülnek, őrizet alá. S a két diákgyerek csendben, áhítattal cipeli a város felé a magyar szabadságharc két hős tábornokának maradványait, a megbarnult, vastag földréteggel megrakott össze – összezörgő csontokat.

(ARADI KÖZLÖNY, 1932. V. 13.)

Megtalálták Nagy Sándor József tábornok csontjait és Lahner György bitófáját

-Tovább folytatják az ásásokat az aradi Veszthelyen.- Negyven évvel ezelőtt már megtalálták a vértanú kivégzési helyét. Knézich Károly sírja után kutatnak.-

Az újonnan felfedezett Veszthelyen ma erős tempóban folytak az ásások. A legutóbbi munkálatok eredménytelenségével szemben ma sikerült néhány értékes relikviát napfényre hozni. Két részletben folyt a munka, az egyik helyen Kara Győző tanár vezetésével Nagy Sándor csontvázát kutatták, míg a másik oldalon Záray Jenő vezetésével ásattak Pöltenberg Ernő sírhelye mögött. Egészen estig folyt a szorgalmas munka, amely eredményt is produkált.

A Kara Győző vezetése mellett dolgozók Nagy Sándor sírhelyét fedték fel és több embercsontot sikerült is találni. Rendkívül érdekes, hogy Nagy Sándor József sírhelyén talált csontok a szokottnál valamivel mélyebben és téglákkal kibélelt gödörben voltak eltemetve. A valószínű feltevés az, hogy 30 – 40 évvel ezelőtt, valószínűleg az akkori töltés-munkálatoknál a vértanú csontjai előbukkantak a sírről elhordott föld alól. Valamelyik kegyeletes munkás ugyanazon a helyen, a régi sírt lejjebb ásta s mivel talajvíz szivárgott, azt téglával próbálta olyképp ellensúlyozni, hogy a sír belső területét kirakta azokkal. A másik csoport értékes leletre bukkant, amennyiben a föld felszínétől számított negyven centiméteres mélységben megtalálta azt a bitófát, amelyen Lahner Györgyöt kivégezték. Körülbelül négyórás munkát vett igénybe a bitófa kiásása, majd vigyázva kiemelték a körülbelül kétméteres oszlopot.

Ma délután is nagy közönség nézte végig a munkálatokat. Megjelent Velcsov Géza dr., Zima Tibor, Pataky Sándor festőművész, valamint Vitéz Mihály, Toader Iulian és Neidenbach tanárok.

Erősen zavarta a dolgozókat a munkálatok színhelyére tódult, fegyelmezetlen tömeg és ezért elhatározták, hogy holnaptól kezdve cserkészekből alkotott kordon tartja fenn a rendet. A munkálatok színhelyére csak azokat engedik be, akik nem zavarják a munka menetét.

A holnapi nap folyamán tovább folytatják az ásatásokat az országút irányában és az úttest felbontása alkalmával Knézich Károly tábornok sírhelye után kutatnak.

(ARADI KÖZLÖNY, 1932. V, 21.)

Megtalálták Knézich Károly és Nagy Sándor vértanúk csontjait az új vesztőhelyen

Égető nyári hőségben, ingujjra vetkőzve dolgoznak a munkások az új vesztőhely területén. A nyári nap perzselő tüze hatalmas veritékcseppeket varázsol a munkálkodók arcára, de a lelkesedés a nagy melegben sem csökken, a munka rendületlenül folyik. Nagy kartondobozok fekszenek a földön, ide kerülnek a napfényre hozott csontok és bitófa maradványok. Kalap és fürdőtrikó skatulyák rejtik mélyükben a több mint nyolc évtized óta porladó vértanúk földi maradványait...

Már a vége felé halad a munka, az utolsó sírokat most tárják fel. Kara Győző tanár vezetésével Nagy Sándor József sírját tárják fel. A bitófából itt alig maradt valami, elporladt, szakadozott fadarabok jelzik csak, hogy a kutatók jó úton haladnak. Végre megtalálták a bitófa kampóját és néhány csontot, többek között egy fülcsontot is hoznak napvilágra. A szomszéd gödörban Záray Jenő ásat. Estefelé itt már eredményre jutnak, megtalálják Knézich Károly medencecsontját, ujjpereceit, egyik csigolyacsontját, azonkívül pedig egy katonakabát gombját, amelyet már vastagon zöldelő penészréteggel vont be az elsuhant esztendő sorozata. Találtak még egy övcsatot is. A katonakabát gombja – a szakértők magyarázata szerint – valószínűleg úgy került a sírba, hogy a kivégzéskor az ott segédkező cigánylegényel durván lerángatták Knézich K. tábornoki egyenruháját és ekkor szakadt le a gomb, valamint az övcsat. Megtalálták a bitófa cölöpjét is, amelyből kb. egy méter maradt fenn, míg az alját teljesen eláztatta a talajvíz.

Mindenféle kétely leküzdésére az ásatások vezetői ma újabb kísérletre határozták el magukat. Az utolsó vértanú sírjától hat méteres távolságra ásattak és kétséget kizáróan megállapították, hogy Pöltenberg Ernő sírjánál megszakadt a sor,

azontúl semmiféle maradványra nem lehet akadni. Néhány sorban összefoglalva tehát az egy héten át tartó ásatás eredménye a következő volt: feltárták Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Nagy Sándor és Aulich Lajos sírját és megtalálták a négy vértanú csontjait. Hat bitófát leltek meg, még pedig Vécsey Károly, Damjanich János, Aulich Lajos, Leiningen Károly, Lahner György és Nagy Sándor elföldelésének helyén. Hétfőn este már befejeződnek a munkálatok és akkor még egyszer feltárják a már befödött Török és Pöltenberg sírhelyeket. Azokat a helyeket, ahol a csontokat vagy bitófákat megtalálták, téglasorral vették körül, úgy hogy most már tiszta helyzetkép látható. Az ásatások befejeztével a Magyar Párt állapítja meg, mi történjék a felfedett relikviákkal, a minoriták őrizetére bízzák, vagy pedig díszes faládikákban a Kultúrpalota múzeumában helyezték el. Érdekes azonban, hogy az ásatásokat vezető Kara Győző tanár felhívása ellenére egyetlen magyar asztalos sem jelentkezett, hogy a faládikákat elkészítse.

A munkálatokban erősen kiveszi részét Pataky Sándor festőművész, aki már tervezetet is készített a felfedezett új vesztőhely megjelölésére is. A tervezet, amelyet előreláthatólag kedden mutatnak be jóváhagyás végett a város vezetőségének, a következő: a vesztőhelyet fakerítéssel zárják be, az egyes téglasorokkal már megjelölt sírhelyeken pázsitot ültetnek, a kerítést szintén pázsit övezné, míg középen kavicsos út vezet. A volt vesztőhelyen levő emlékmű pedig természetesen átkerül a kivégzés valódi helyére. Remélhetőleg nem lesz akadálya a terv keresztülvitelének, miután az semmi körülmények között sem sértheti a román nemzeti érzelmeket. Az aradi magyarság egyik régi történelmi emlékéről van szó, amelynek megőrzése semmiesetre sem ütközik államérdekekbe. Érdekes, hogy az egyik sírban Ferenc császár korabeli rézpénzeket is találtak, amelyeket viszont a Kultúrpalotában fognak elhelyezni.

(ARADI KÖZLÖNY, 1932. V. 22.)

A 13- as szám ismét jelentkezett
Ma megtalálták Nagy Sándor tábornok csontvázát

Újabb eredményre vezettek az ásások. A sikeres kutatások alig 200 lépésnyire folynak a régi vári fahíd vámházától- A magas talajvíz miatt alig félméter mélyre ásták a vértanúk sírját. – Régi osztrák pénzek a sírokban. - Még három kivégzett tábornok sírja vár feltáráásra.

Arad, május 20.

A tizenhárom aradi vértanú sírjának feltárása ma újabb eredménnyel haladt előre.-

Megtalálták Nagy Sándor tábornok porladó csontvázát és ez a lelet most már kétséget kizáró módon igazolja azt, hogy valóban az aradi vértanúk kivégzési helyét találták meg. Évtizedeken keresztül folyt a kutatás a vesztőhelyi emlékmű környékén, rengeteg pénzt költöttek az ásásokra, minden eredmény nélkül, míg most a véletlen vezetett a vértanúk sírjainak nyomára. Érdekes, hogy talán az utolsó lehetőség volt ez a véletlen, mert a most felfedezett vesztőhelyen át vezető út és a körülötte folyó építkezések végleg elvették volna a felfedezés lehetőségét.

Az aradi vértanúk közül a fegyverrel kivégzett négy tábornok, Kiss Ernő, Schweidel József, Lázár Vilmos és Dessewffy Arisztid tetemeit a vári 6-os kapu melletti árokból (a temesvári vasúti híd irányában) 1912- ben szállították el. Közülük kettőnek a maradványait a kultúrpalotai ereklyemúzeum őrzi. A bitófán kivégzett kilenc tábornok közül Vécsey, Damjanich, Leiningen és Lahner holttestét még a kivégzés után elszállították, így még

Aulich Lajos, Nagy Sándor, Knézich Károly, Török Ignác és Pöltenberg Ernő tetemei várták a felkutatást.

Legutóbbi cikkünkben már közöltük, hogy megtalálták Vécsey, Damjanich, Aulich és Leiningen sírját, de mivel csak egy csontvázat, Aulich Lajosét találták meg, eddig nem volt kétségtelen, bizonyíték arra, hogy tényleg a vértanúk sírhelyét fedezték fel. Ma azonban, hogy Nagy Sándor sírját és csontvázat is megtalálták, pontosan azon a helyen, ahol kimérték, ez hitelesen igazolja, hogy itt volt a vesztőhely és a kimérések alapján meg kell találni a még hiányzó másik csontvázat is, amelynek helyét már meg is jelölték

Az ásatások alig kétszáz lépésnyire folynak a régi vári fahíd vámházától, ahol néhány lépésnyire attól a helytől, ahol a várallétól elválik az Alfa telepi út. Ettől jobbra egy töltésen vezetett a régi temesvári út, a húsz évvel ezelőtti időkgig, mielőtt az újaradi vashidat felépítették. Közvetlen a temesvári út töltésének közelében, néhány lépésre a töltés áteresztől találták meg az első sírt, Aulich Lajosét, a vértanú csontvázával együtt. Ettől jobbra a töltés felé volt Damjanich, majd három lépésre Vécsey sírjának nyoma a bitófa maradványával, balra, az Alfa telepi út felé három lépésnyire Leiningen Westerburg Károly gróf sírhelye. Ettől három lépésnyire balra találták meg ma Nagy Sándor tábornok sírját és csontvázat.

A kutatást megnehezítette az, hogy a feltevések szerint a holttesteket a bitófa tövében temették el és ezért a bitó cölöpe előtt keresték a csontmaradványokat.

Kiderült azonban, hogy a tetemeket felváltva, egyet a bitófa előtt, a másikat a bitó mögött földeltek el, így a bitó túlsó oldalára került Pöltenberg, Lahner, Nagy, Aulich és Vécsey, az innenső, a vár felé eső oldalára pedig Török, Knézich, Leiningen és Damjanich sírja.

Knézich Károly csontvázának az Alfa telepi út alatt kell lennie, a bitónak a vár felé eső tövében és tőle balra hat lépésnyire már az út baloldalán Török Ignác csontvázat kell megtalálni a számítások alapján.

Innen balra, de már a bitó túlsó felén sejtik Pöltenberg Ernő sírját.

Knézich és Török sírhelye között Lahner György bitójának nyomát kell felfedezni, ami azonban szintén az úttest alá esik.

A mai ásatások érdekes magyarázatát adták annak, hogy a vértanúk maradványait miért temették alig fél méter mélyre a szokásos két méteres sír helyett. Ma ugyanis, amikor Nagy Sándor sírját megtalálták, meglepetéssel látták, hogy koponyája egy téglán fekszik. Ez arra mutatott, hogy valaki már megtalálta a csontvázat és szokások szerint mélyebbre ásta, téglát tett a koponyája alá és újra elföldelte. De az újabb sír sem volt megfelelő mély és amikor az egész csontvázat kitárták és mélyebbre akarták ásni, egyszerre forrásszerűen tört elő a víz.

A talajvíz magas állása miatt nem áshattak le mélyebben a kivégzés idején sem.

A sírokban néhány osztrák pénzt találtak, három 1 krajcárost és egy 3 krajcárost, amelyek 1815 – 1830-években kerültek ki a pénzverdéből. Régi görögkeleti szokás aprópénzt dobni a sírokba, valószínűleg a sírásók között voltak görögkeleti vallású katonák, akik a vértanúk elföldelésénél hódoltak ennek a szokásnak. Tekintettel arra, hogy a vértanúkat alsóruhában temették el, ezért gombok, vagy más ruhamaradványok nem kerültek elő a sírokból.

Mint megírtuk, a kutatásokat teljesen magánúton végzik. Barthel mézeskalácsos figyelmeztetése nyomán Kara Győző tanár vette kezébe a munkálatok vezetését, akinek Pataky Sándor festőművész és Záray Jenő tanár segédkezik. A ma folytatott ásatásoknál ismét megjelent Velcsov Géza dr.,

volt alpolgármester, aki a magyar párt részéről előleget adott az ásatásokat végző munkásoknak.

Többen nem akarták elfogadni a pénzt, mert önként, lelekesedésből kívántak dolgozni. Amikor megszámlálták a dolgozó munkásokat, kitűnt, hogy az ásatások megkezdése óta állandóan 13 munkás dolgozik.

Meglepő találkozása ennek a szerencsétlen és szerencsés számnak.

(Reggel-1932.V.21)

Megelevenednek 1849 okt. 6 emlékei

A feltárt vértanúsírokhoz zárandokol Arad lakossága

Egymásután kerülnek felszínre a szörnyű kivégzés porló nyomai. – Megállapítást nyert, hogy nem szabályos egyenes sorban állottak a bitófák. – Nap – nap után 13 munkás végzi az ásatásokat.

Méltó emléket kíván az aradi Golgota igazi helye.

Milyen különös véletlen, tegnap is, ma is tizenhárom munkás dolgozott a vesztőhelyen. Tegnapra már fölvettek még egy munkást, hogy tizennégyen legyenek de egyik felesége megbetegedett és megint csak tizenhárman maradtak. Mára újabb munkást vettek fel, de a sors szeszélyes játéka folytán megint elmaradt egy régi és az aradi tizenhárom vértanú vesztőhelyét 13 munkás kérges keze tárta fel.

Pataky Sándor festőművész Nagy Sándor tábornok sírhelyét kutatja. Ez a sírhely van a legrosszabb állapotban. A talajvíz a csontokat egészen szapanossá porlasztotta és igen gondos, figyelmes munkát igényel a sír feltárása. Mint megírtuk, ezelőtt félszáz esztendővel már – már megtalálták ezt a sírt és akkor újból még mélyebbre ásták. Annak idején természetesen nem is sejtették, hogy ez a már akkor is régi sír egy vértanú maradványait borítja. A csontváz szétszóródott a sírűregben és a gondos kutató most igyekszik ezeket a szétszóródott csontokat összeszedni.

Nagy Sándor tábornok sírhelyén megtalálták a bitófa helyét, a fa már teljesen elagyagosodott és ott volt mellette a vaskampó, a szomorú aktus kétségtelen bizonyítéka. Mellette Knézich Károly sírhelyén Záray Jenő tanár vezeti

az ásásokat. Itt megtalálták a bitó cölöpét, alig 30 centiméterre a föld alatt, mintegy nyolcvan centiméter hosszú elagyagosodott, korhadt fadarabot. Ezen túl, a következő sírhelyen Lahner György bitójának nyomait találták meg, a hősi halott tábornok holttestét még a kivégzés után elszállították. Damjanich-csal együtt nyugszik a mácsai temetőben. A következő, még felkutatandó két sírhely Török Ignácé és Pöltenberg Ernőé, amelyeknek feltárására a jövő héten kerül a sor. Záray Jenő hétfőn folytatja Knézich sírhelyének további feltárását, mert a ma megtalált bitófa alatt mintegy félméternyire kell lennie a csontváznak.

Érdekes felfedezésre bukkantak a kutatók.

A bitófákat ugyanis annakidején nem szabályos egyenes sorban állították fel. Nagy Sándor bitójánál megtört a sor, valószínűleg a talajvíz miatt nem tudták leásni a bitófákat egyenes sorban és ezért Knézich sírját a vár felé valamivel beljebb találták meg, mint az eredeti elképzelés szerint feküdnie kellett volna.

Holnap szünetel a munka. Mint megírtuk, Nagy Sándor sírját már mintegy ötven évvel ezelőtt megtalálták, állítólag katonák végeztek ott gátépítési munkálatokat és még többen élnek Aradon a katonák közül, akik a sír megtalálására emlékeznek. Ezeket az ötven esztendő előtti tanúkat viszik ki hétfőn a helyszínre, hogy megállapítsák a hely azonosságát. A sírokat ma már könnyebben felismerhető módon jelölték meg és a sírhelyeket téglával rakták körül. A kutatók megbízták Dömötör Bertalan mérnököt, hogy a vesztőhelyről készítsen pontos helyszínrajzi felvételt.

(REGGEL, 1932. V. 23.)

Tovább halad az aradi vértanúsírok feltárása

Először – mint ismeretes – Aulich Lajos, aztán Pöltenberg Ernő csontmaradványait és bitófáját ásták ki, majd megtalálták Nagy Sándor József csontjait is. A nagyjelentőségű esemény sajnos nem keltett visszahangot a csonkamagyarországi hivatalos körökben, holott szükséges volna, hogy dr. Bartucz Lajos antropológus – aki annak idején Martinovics és társai csontjainak azonosságát mint szakértő megállapította – odautazzék... Aradon a magyar lakosság izgatott érdeklődése közben folytatják az ásásokat, melyekről Pataky Sándor festőművész, az ásások egyik vezetője a következőket írja a P.H.-nak:

Nagy Sándor József szétszórt csontjai megkocsonyásodtak a nedves talajban.

Az ásásokat egyelőre az új kocsit két oldalán folytatják. Az egyik oldalon Nagy Sándor József sírhelyét, a másik oldalon Lahner György bitófáját találták meg. A kocsit csak ezután bontják fel.

A 9.8.7. és 6. hely után a következő szabályos térben érdekes körülmények között kerültek elő Nagy Sándor szétszórt csontjai. Kiderült, hogy a sírokat csak alig 80 – 100 cm.-re ásták le, ugyanis 1 méterre már erős talajvíz jön s így egy előző gátmunkánál megtalálhatták a csontvázat és ugyanarra a helyre mélyebben, téglák közé helyezték el a csontokat.

A csontok aztán a vizenyős talajban annyira elpusztultak, hogy csak nagyobb darabok maradtak meg, de ezek némelyike is egészen lággyá, szappanszerűvé vált.

A sírokat nem egyvonalban ásták, hanem a páros számúakat a bitó előtt, a páratlan számúakat pedig a bitó mögött. A munka így könnyebbé vált és így véleményem

szerint a sírokban nyugvók személyazonosságának kiderítése is kétségtelen.

A többi cölöppel egyenes vonalban, 3 lépés távolságban megtalálták Lahner György bitófáját, amelyet 1 m hosszúságban emeltek ki a földből. Ebből meg lehetett állapítani, hogy az országútra merőlegesen, egyenes vonalban állottak a nagy tragédia bitófái.

Újabb meglepetések az egykori veszthelyen

Most kerül sor az úttest felbontására, amely alatt a történelmi sorrend szerint Knézich Károly maradvényainak kell lenniük.

Most kiderült, hogy a bitófák nem az eddig elgondolt egyenes vonalban igazodtak egymás mellé, hanem Nagy Sándor bitófájától kezdve egy kihajló szögben elfordultak. E körülményt már a megtalált két cölöp és az akasztófa maradványa igazolta.

Nagy Sándor sírjának kutatása alkalmával a föld színétől majdnem 1 méter mélyen kerek üreget találtak, amelyben vízre és 10 – 11 darab hosszú, vastag, elgörbült szögre akadtak. Nagy Sándor bitófája annyira elkorhadt, hogy már egészen földdé vált, és közelebb feküdt az ugyanakkor megtalált Knézich-cölöphöz, mint Leiningen – Westerburgéhoz. A cölöp mellett feküdt a kampós szög is. A gödörösök az egyes számú bitónál kezdték a cölöpök fölállítását és a hídnak tartották az irányt. Nagy Sándor cölöpénél azonban olyan erős vízfakadás lehetett, hogy az oszlop nem állott meg, erre kihozták és a víz miatt az ötödiket egy lépéssel közelebb hozták, a hatodikat valamivel beljebb és messzebb a pont és a rét közé állították fel. Így tört meg itt a bitók sora a fölfakadó víz miatt és a lyukba vetették az elgörbült szögeket. Knézich Károly cölöpje 30 cm-re a földtől állott és mintegy 80 cm hosszúságban

gondosan összekötve került elő. Újabbban az érdeklődők százai figyelik az ásatásokat, nemcsak Aradiak, hanem Temesvárról és Nagyváradról is sokan érkeztek a nevezetes helyre.

(Pataky S. írta. Saját közlése: 62.VIII.14)

Dr. Csáky Árpád, a Balatoni Múzeum régészeti és néprajzi osztályának vezetője azt javasolja a P.H.-nak, hogy szállítsák ki Magyarországra az előkerült csontokat és építsenek mauzóleumot a 49-i vértanúknak a Kerepesi temetőben, az erre szükséges összeget társadalmi úton gyűjtsék össze.

(PESTI HÍRLAP, 1932. V. 20. p.8.)

Megtalálták egy harmadik aradi vértanú csontvázát is.

Megírtuk, hogy Aradon, az egykori vesztőhely közelében végzett gátjavítási munkálatok során megtalálták két kivégzett 48- as honvédtábornok, Aulich Lajos és Pöltenberg Ernő csontvázát. Ezen a helyen tovább kutatva, szerdán újabb csontváz került napvilágra és annak méreteiből kétségtávol megállapították, hogy az aradi 13 közül egy harmadik, Nagy Sándor József tábornok, Kossuth Lajos lelkes republikánus hívének földi maradványait találták meg. Mint Pöltenberg sírjában, Nagy Sándor József csontmaradványai között is megtalálták a bitófa rozsdamarta kampóját.

Aradi román lapok reflexiói
(fordítást lásd a 187sz. oldalon)

Bazaconia cu scheletele generalilor kossuthisti descoperite la Arad

O mistificare grosolană a oamenilor partidului maghiar

Într-una din zilele săptămânii trecute s-a dat, ca la o comandă, sfoara în țară prin toate ziarele maghiare de aici:

S-a dat peste scheletul unuia dintre „martirii” unguri de la 1848, executați de stăpânirea austriacă la Arad pentru că au participat la răscoala antiaustriacă (și anti-românească) a lui Kossuth.

Știrea aceasta a electrizat cu atât mai mult pe ungurii acestei zone revendicate de rothermeriști, cu cât era mai neserioasă și mai menită prin urmare să fie văzută de conașionalii d-lui Béla Barabás. A doua zi deci partidul maghiar din Arad a luat asupra sa cheltuielile săpăturilor ce mai trebuiau făcute pentru descoperirea osemintelor celorlalți „martiri maghiari”, și a trimis un cercetător special pe profesorul Kara de la liceul romano-catolic din localitate. Ca vrednic reprezentant al școlii care a fost închisă pentru că și-a învățat elevii să conspire în contra statului român, dl Kara s-a achitat de misiunea ce i s-a dat într-un chip care îi va aduce desigur o pompoasă medalie horthistă. A doua zi d-
sa a vestit prin ziarele maghiare descoperirea scheletului încă unuia dintre cei 13 capi ai revoluției Kossuthiste executați la Arad.

A treia zi a descoperit în afară de schelet un rest din spânzurătoare; a patra zi un alt schelet și o altă spânzurătoare,

și așa mai departe, până al nouălea schelet de general Kossuthist, identificat fiecare cu numele și cu câte altele.

Descoperirile n-au mai continuat, pentru că era necesar să se oprească: s-ar fi aflat, dacă mai continuau încă câteva de schelete de generali Kossuthiști; peste câteva zile poate câteva sute când se știe, că restul dintre cei 13 „martiri” n-au fost executați și îngropați pe locul Câmpului Pierii.

Ar urma acum să se treacă la o faptă, în vederea căreia ziarele partidului maghiar au făcut timp de o săptămână o desperată propagandă: înhumarea cu mare pompă a scheletelor păzite, într-un mausoleu ridicat de națiunea maghiară: ridicarea apoi a unui monument comemorativ, pe locul unde s-au făcut descoperirile. Toate acestea aveau să se facă într-un chip la care oamenii d-lui Barabas se pricep de minune: prin colecte publice, prin festivități comemorative, printr-o propagandă de fiecare zi care ar vorbi în gura mare despre „martiri”, iar la ureche despre luptători în contra valahilor lui Iancu.

La socoteala aceasta nu se va putea ajunge însă.

Pentru că, și acum ajungem la partea scandaloaasă a acestei chenstiuni, s-a descoperit că toată afacerea cu generalii Kossuthiști este o mistificare cum nu s-a mai pomenit.

Întâi, d. Kara și presa maghiară n-au putut convinge pe nimeni că locul unde au fost executați comandanții Kossuthiști s-a mutat cu câteva sute de pași de acolo unde fusese identificat istoricește.

Al doilea: resturile de spânzurători găsite în apropierea scheletelor „generalilor”, diferă de resturile din aceleași spânzurători depuse de pe vremea ungarilor la Palatul Cultural. În vreme ce resturile autentice de la Palat sunt de lemn de brad, acestea ale lui Kara sunt de gorun.

Al treilea: niște fiare descoperite de istoricul partidului maghiar și declarate de el fiare folosite la spânzurătoare, sunt niște fiare de pod, după cum e sigur că provin de la acelaș pod resturile pretinselor spânzurători.

Socotelile partidului maghiar s-au mai încurcat și dintr-un alt motiv. După ce alte autorități cari ar fi trebuit să se intereseze de înscenarea partidului maghiar au rămas până acum absente de la datorie, încât istoricul partidului maghiar s-a putut deda la fotografieri și reconstituiri dintre cele mai scandaloase, s-a amestecat acum în chestia aceasta parchetul, în baza obligației ce o avea de a se ocupa de orice osăminte omenești ce se desgroapă. Medicul legist al justiției a fost trimis să cerceteze osămintele prețișilor „generali” și apoi parchetul a dispus să fie îngropate așa cum e obiceiul, în cimitirul obștesc.

Înascenarea partidului maghiar a fost deci pusă la punct. Îi vom urmări consecințele, cari e sigur că se vor produce: proteste prin gazete, poate chiar telegrame la Liga Națiunilor, înjurături în Parlamentul unguresc, etc, de cari am fi putut lipsiți dacă autoritățile din Arad, și în primul rând primăria care făcea lucrările din Câmpul Peirii, își cunoșteau datoria.

(ȘTIREA/ARAD/ 1932.V. 26. Nr. 77)

Conducerea partidului maghiar din Arad a început să se consacre cercetărilor istorice. Lucrul acesta ar fi foarte îmbucurător dacă el ar fi pornit dintr-o superioară preocupare științifică. Ar afla Ungurii, cercetându-și cu obiectivitatea necesară istoricului și alte date, acele premise false pe care s-a clădit o istorie a Ungariei atât de departe de adevăr.

În dorul isnă a recentelor săpături din Câmpia Peirii și al reîmprospătării trecutului pașoptist unguesc, pornite din inițiativa partidului și a presei maghiare stau gânduri și preocupări, cu abstract șovinist.

În același timp când la Budapesta „Liga Ungară pentru revizuirea tratatelor „ manifestează sgomotos și ne amenință în adunări ca cea de duminică trecută și când contele Bethlen agită revizuirea hotarelor, aici, la Arad, partidul maghiar găsește prilej dintr-o disursă aflare de oseminte ca să reîmprospăteze cea mai caracteristică epocă din istoria Ungariei, lupta pentru libertatea națională după la 1848 – 49. Astfel în craniul ce s-a descoperit s-a identificat nici mai puțin, decât craniul lui Aulich. Gen. Aulich Ludovic este acela care a ajuns ministrul de război al Republicii Ungare și a avut cîteva victorii în lupta cu Austriei și Croații. El a fost aclamat la Budapesta, pentru ca mai târziu să fie spânzurat la 6 oct. 1849 împreună cu ceilalți martiri.

Cineva, probabil un reporter maghiar a fotografiat osemintele lui pseudo Aulich, așezate într-un contrer de mormânt făcut din cărămizi. S-au însemnat deasemenea cu pietre și locurile unde aceiași imaginație șovină înfinge cele 9 spânzurători.

Monumentul Martirilor, ridicat acum cîteva decenii pe locul indicat de contemporani, unde a avut loc execuția,

stă departe, la aproape o jumătate de kilometru, părăsit și renegat și de acelaș domn Barabás Béla, care a vorbit într altel vremuri la inaugurarea acestei marmuri comemorative, înălțată din inițiativa sa și care i-a adus pe atunci o mare popularitate, - acelaș domn Barabás Béla prezidează astăzi noile descoperiri istorice maghiare !

Fotografia cu osemintele, fotografia cu pietrele înșirate indicând locul spânzurătorilor, ce admirabile mijloace aduse pentru reîmprospătarea unui trecut și pentru agitarea ideii revizioniste! Probabil că mâine, poimâine, Budapesta va inunda lumea întregă cu aceste noi mistificări, reproduse în revistele lor ilustrate, clișee luate aici pe pământ românesc sub ochii unei autorități care le-a tolerat săpăturile. Cu durere în suflet trebuie să felicităm pe conducătorii partidului maghiar pentru ingeniozitatea cu care știu să-și facă propaganda!

Și cu aceuași durere sufletească trebuie să însemnăm aici că primăria orașului a îngăduit continuarea unor săpături, deși nici un argument precis nu se poate aduce pentru ele.

Vom denunța deasemenea, în această gazetă de îndărătnică revindicare a unui drept istoric întreg, care e al nostru, în acest colț al românismului, vom demasca „cu scîrbă și dispreț, meschina atitudine a ziarului Aradul”, ce se întitulează organul Asociației Înfrățirea, organ ce aproape apare sub egida dlui Ascaniu Crișan, vicepreș. Acestei asociații și director al unei școli românești, cu subalternul concurs al celor doi secretari ai școlii.

În momentul cînd presa maghiară ne acoperă de insulte, Aradul – organul Asociației Înfrățirea, - se inspiră de la tonul acestei prese dușmane și vine să zeflemisească și să-și bată joc de mult prețuitul nostru confrate Isaia Tolan, care a demascat substratul politic al acestor „Istorice” descoperiri ale Partidului Maghiar.

P.S.S. Episcopul Grigorie și dl.gen. Bălăcescu, președinții de onoare ai Asociației Înfrățirea, au datorita românească să intervină pentru salvarea prestigiului unei societăți al cărei nume îl terfelesc câțva care n-au nici curajul să-și semneze proza.

(STIREA. ARAD 1932. V. 28. 79. sz. – L még: Le trebuie martiri, STIREA. 1932. V. 19.)

A vértanú sírok további feltárására a prefektus intervencióját kéri.

Kara beadványban kéri a prefektust, hogy román tudóst küldjenek ki, hogy befejezzék az ásást.

(ERDÉLYI HÍRLAP. 1932.IX.11.)

A Kölcsey Egyesület megszerezte az engedélyt a veszthelyi ásások folytatására.

A történelmi műemlékek bizottsága megengedte – két megbízott jelenlétében. Egyik megbízott: Covaciu.

(ERDÉLYI HÍRLAP. 1932. IX. 14.)

A román állam nem zárkózik el az aradi vértanúk hamvainak kiadatása elől.

(ERDÉLYI HÍRLAP, 1932. IX. 20.)

Barabás Béla beszél a rádióban okt. 6- ról...

(ERDÉLYI HÍRLAP. 1932.X.7.)

Az aradi 13 vértanú csontjait átadják Magyarországnak.

(HEGYMEGI KISS PÁL interpellációja)

(ERDÉLYI HÍRLAP, 1932.XI.10.)

Kara Győző: „Cáfolni kell a kétkedőket”.

(Kara rádióelőadása okt. 6- án)

„Lelkem ott lebeg az aradi vár sáncai között elterülő, kopár dombokkal barázdált földön. Az a három lépésnyi hosszúságú, 12 lépésnyi szélességű kis terület minden magyar ember előtt szentély, lakják a világ akármelyik tájékán... Az ezredéves magyar történelem legszomorúbb eseményének emléke ott lebeg a megdöbbentő tragédia színhelye fölött...”

margitfalvi Margittay Gábor honv. őrnagy naplója szerint itt más sírt nem ástak.

- az utókorra marad a bizonyítás.

- (ARADI KÖZLÖNY, 1933.X.7.)

Hamis irredenta-vádat kovácsoltak az aradi vértanúk emlékünnepe ellen.

Ungureanu nevű plojești tart. tiszt felolvasta a „Neamul Românesc” cikkét. Aradi tudósítás: 1800- an vettek részt, iskolák is és Kara szerint, mert az erdélyi magyarság szegény, a magyar állam építsen mauzóleumot. Coanda tábornok: előbb meg kell győződni a valódiságról. A lap az AK szerint ártó szándékot és tudatlanságot bizonyít. (ARADI KÖZLÖNY. 1933.X.10.)

Kara Győző: „Krisztus sírjába is betemették a kivégzésére felállított keresztet.”

HERCZEG FERENC: A TIZENHÁROM

A legnyomorúságosabb kormányzati tudomány az, amely át akarja gyúrni a nép faji jellegét, hogy ezáltal egyszerűbb és kényelmesebb legyen a kormányzó dolga. Bécs sokáig abban a különös hitben élt, hogy a magyarságnak ősi nyelvéhez és nemzeti művelődéséhez való ragaszkodása nem egyéb mint csökönös elbizakodottság, egy neme a visszaélésnek, amelyet a császári tekintély és az állami rend érdekében sem szabad megtűrni. A magyarság ezeréves egyéniségének átformálása múltó politikai rendszerek kedvéért: ez veleje az utódállamok kisebbségi politikájának is.

Pedig nem hisszük, hogy volna még nép Európában, amely oly drágán váltotta meg a jogot, hogy a maga ábrázatát viselhesse, mint a magyar. Ha egyebet nem áldozott volna érte, mint a hősök életét, akik Aradon dicsőséges hóhérhalált haltak, akkor is megfizette a legnagyobb árat.

Nemrégiben híret vettük, hogy megtalálták a vértanúk csontjait, amelyeket eddig hiába keresett a kegyelet. Négy ország magyarsága fölneszel és aggodalmasan tekint Arad felé. Aggodalmasan, mert úgy látszik, az ereklyék további sorsa bizonytalan. A bukaresti vezető köröknek még nem volt alkalmuk, hogy döntsenek, a helyi hatóságok viselkedéséből pedig az következik, hogy részben megértik ugyan a magyar kegyeletet, részben fáznak a felelősségtől. Végleges lépések azonban nem történtek.

Ha a csonkaországi magyarok közül valaki cinikusan ki akarná aknázni a kérdés politikai lehetőségeit, akkor azt kellene kívánnia, hogy a román kormány sértse meg minél érzékenyebben nemzeti kegyeletünket. Ilyen esetben az aradi tábornokok, akik a csontkezükkal halálos sebet ejtettek az osztrák abszolutizmuson, - nyolcvankét esztendővel a

haláluk után még egy utolsó nagy szolgálatot tehetnének nemzetüknek. Aki a demagóg szemével nézi a kérdést, az semmitől sem fog annyira írtózni, mint a lehetőségtől, hogy a bukaresti kormány egy nagyszabású gesztussal ugyanazt találná tenni, amit adott esetben például Nagybritannia tenne és katonai pompával temettetné el a magyarságnak szent hamvakat.

Mi azonban nem tudunk politikumot látni az esetben. Ellenünkre van, hogy vértanúk koporsóiból hadifedezéket építsünk és azt tartjuk: nem szabad a fájdalmas és gyöngéd érzéseket, melyek az aradi sírokból kirügyeznek, a gyűlölet eszközeivel lefokozni. Évtizedeken át a gyász és a fájdalom komor tüze világított Arad fölött. Kívánatos volna, hogy ennek a bús misztériumnak kibékítő vége legyen.

Meg szeretnők ezért találni a népek életében a magasan fekvő, tisztult levegőjű helyet, ahol magyarok és románok embertársaikra ismernek egymásban. Kívánatosnak tartanók, ha a román vezető férfiak, akiktől most minden függ, módot keresnének, hogy az aradi ügy a kegyelet és az emberiség jegyében elintéztessék.

Nem ismerjük közelebből a romániai társadalmat, de bizonyosra vesszük, hogy ott is vannak intellektuelek, akik emelkedetten és emberségesen gondolkodnak; ott is vannak politikusok, akik Románia jövőjét nem a demagógia ingatag talajára akarják építeni; ott is vannak katonák, akik súlyt vetnek nemzetük lovagias hírére.

Nos, a román íróknak, államférfiaknak és katonáknak tudniuk kell, hogy az aradi tábornokok szabadsághősök voltak, akik nemcsak egy nemzet, hanem az egész emberiség jogaiért küzdöttek. Ellenfelük nem a román nép, hanem a zsarnokság volt, amelyet két katonai nagyhatalom képviselt. A román közvéleménynek tudnia kell, hogy az aradiak ideáljaikért a legnagyobb áldozatot hozták, amit ember

hozhat és hogy ezért igényt nyertek az egész kultúremberiség tiszteletére.

És végül még egyet! Nem kívánjuk, de látjuk, úgy is fordulhat még a jövő, hogy Romániának magárahagyatottan szembe kell állania ugyanazzal az orosz óriással, aki 1849-ben, másszínű hadizászlók alatt, de ugyanazzal a zsarnoki telhetetlenséggel, belegázolt a magyarság vérébe.

A román hadseregnek akkor szüksége lesz ugyanolyan halálosan elszánt és áldozatkész tábornokokra, mint volt az aradi tizenhárom, a román nemzetnek pedig szüksége lesz arra az emberi rokonszenvre, amelyet Európa nem tagad meg olyan népektől, amelyek rászolgáltak a lovagias gondolkodásukkal és az emberies érzésükkel.

Ha ezeket elgondoljuk, akkor úgy érezzük, hogy nincs okunk félteni az aradi hősök hamvait.

(PESTI HÍRLAP. 1932. VIII. 28.)

(Lapkivágat Kara Győző hagyatékában, Pataky Sándor szivességéből)

SIMON VILMOS: Újabb látogatás az aradi vesztőhelyen

Török és Pöltenberg sírjai érintetlenek.- Aulich, Nagy Sándor és Knézich ideiglenes pihenőhelye.

- A Pesti Hírlap kiküldött munkatársától -

Arad, aug.9 . A májusban kiásott három aradi vértanú tábornoknak: Aulichnak, Nagy Sándornak és Knézichnek földi maradványai még mindig tragikus bolyongásra vannak kárhozthatva. A nagy hősök csontvázai egyik helyről a másikra vándorolnak, dacára minden igyekvésnek, hogy a magyar nemzet egyik leghősibb korszakának legvitézesebb és talán legszerencsétlenebb vezérei megtalálják méltó pihenőhelyüket. És ami még ennél is szomorúbb, egyelőre kevés remény van arra, hogy a magyar szabadságért bitófát szenvedett vértanúknak megadassék az őket megillető végtisztesség. Az aradi magyarságon ez nem múlik, még a román vezető köröket sem lehet rosszakarattal vádolni, inkább az történt, hogy néhány túlbuzgó közeg komplikációkat idézett elő.

Az aradi vár déli sáncai alatt végzett ásatásokról részletesen beszámoltunk már. A vesztőhelyen eltemetett vértanúk közül Aulichnak, Nagy Sándornak és Knézichnek sírhelyeit megtalálták. Az ásatások során Aulich tábornok csontvázát teljes épségben, Knézichnek és Nagy Sándornak azonban csak csontvázrészzeit ásták ki. Négy tábornoknak, Damjanichnak, Leiningennek, Lahnernek és gróf Vécseynek sírjai üresek voltak, ami megfelel a történelmi ténynek, mert azok holttesteit a kivégzés után kicsempészték. Az aradi román ügyészség, néhány bukaresti lap agitációja nyomán, betiltotta a további ásatásokat, úgyhogy Török és Pöltenberg tábornok még a bitófák alatt ásott sírban fekszenek. Az ügyészség közbelépését, mint ahogy már megírtuk, maguk a

románok is szerencsétlen intézkedésnek tartották és arról volt szó, hogy reparálják. Ez olyképp történt volna meg, hogy a Kolozsvárott székelő „Comisiunea Monumentelor Istorice Sectiunea pentru Transilvania”, a román Műemlékek Országos Bizottsága megbízottat küld Aradra, aki megvizsgálja, hogy történelmi szempontból indokolt-e a további ásatás.

Ezek után megvolt a remény, hogy a két tábornok sírját rövidesen fel lehet tární és ezzel az ásatásokat végző Kölcsey Egyesület, illetve Kara Győző tanár, megkapta volna a végső bizonyítékot, hogy az aradi vár déli sánca alatt csakugyan a magyar szabadságharc kilenc vértanú tábornokának a sírját találták meg. A remény azonban mindezideig nem vált valóra. Török és Pöltenberg sírjainak kiásásához még mindig nem kaptak engedélyt, sőt az aradi ügyészség elrendelte, hogy a leleteket temessék el.

Az intézkedés végzetes következményekkel fenyegetett, mert a három aradi vértanú csontvázát így a végső megsemmisülésre ítélték volna.

Kara Győző fűt – fát mozgatott meg, míg végre a jobb belátás kerekedett felül és Arad főorvosa, dr. Cucu, megadta az engedélyt, hogy a három tábornok csontjait és a sírokban talált egyéb emlékeket egy kriptában elhelyezhessék. Erre a célra Gertyenyesi Steiner Ferencné földbirtokosnő átengedte családi sírboltját. Kara tanár két ládában elhelyezte Aulich, Nagy Sándor és Knézich csontvázait. Aulich csontvázát már előzőleg összeállították, mert tudvalevőleg a koponya, melyet a kiásatás idején elloptak és csak huszonnégy óra múlva került vissza, valamint egyéb csontrészek is elváltak a törzstől. Odatették a csontok mellé a korhadt bitófákat, a kampókat, amelyekbe a kivégzésnél a hurkot akasztották és néhány téglát, amelyen Nagy Sándor feje nyugodott (úgy látszik, talajvíz tört elő a neki ásott sírban és mikor belefektették,

hogy ne érje a víz, a feje alá néhány téglát raktak. Minden sírból néhány lapát földet hoztak és odahelyezték a sírban talált II. Ferenc-korabeli pénzdarabokat is A kripta fülkáját befalazták és magát a kriptát elzárták. A kulcs Kara tanár birtokában van és nem igazak azok a rémhírek, hogy a három vértanú tábornok földi maradványai nincsenek biztonságban.

Aradra érkezésem alkalmával úgy informáltak bizonyos oldalról, hogy a további ásatásokról azért nem lehet szó, mert Pöltenberg és Török sírját már feldúlták. Szerencsére ez is rémhírnek bizonyult. Tegnap hajnalban kimentem újból az aradi vesztőhelyre. A hármas számú várkapunál kiszálltam kocsimból és ismét megtettem az utat ugyanabban az irányban, melyben 1849 október 6-án a kilenc vértanú tábornokot vezették. Ezúttal igyekeztem abban a tempóban haladni, amilyenben egy kivégzéshez vezényelt menet halad. Pontosan negyedóraig tartott. Már most, ha számításba vesszük, hogy az út a vár belsejéből, ahol a vértanúk fogva voltak, a hármas számú kapuig majdnem ugyanakkora, mint a hármas kaputól a vesztőhelyig, akkor teljesen megfelel a Sujánszky páter emlékiratában megjelölt harmincperces útnak.

Borús, sötét idő van, az eső lassan permetez, éppen úgy, mint a gyászos októberi nap hajnalán. Az egész vidék kihaltnak látszik, csak a várból hallani valamelyik román ezred zenekarának próbáit. Néha – néha egy – egy kürtszó éles hangja süvít le, aztán ismét csendes lesz minden, még a Maros zavaros hullámainak halk csobogása is eláll olykor.

A vértanúk sírjainak kerülete, úgy, ahogy az ásatások alkalmával megállapították, vörös téglával van megjelölve. Ezek a téglanégyeszőgek most esőtől elhalványodtak, a felázott földben az ember majdnem bokáig süllyed. Megálltam arccal a várnak, hogy egy újabb bizonyító adatnak a helyességéről meggyőződhessenek. Mint említettem

már, Kara tanárnak újabban rendkívül sok adatot bocsátanak rendelkezésére, amelyek bizonyítékul szolgálnának, hogy a májusi ásatások alkalmával csakugyan a vértanúk sírját találták meg. Ezek között sok az értéktelen írás, de van, amely komolyabb útmutatást ad. Így Franz von Triwitz (!) alezredes rajza, amelyet a Pesti Hírlapban közöltünk. Az újabb bizonyító anyag, amely Kara tanár kezében van és amelynek helyességéről igyekeztem most meggyőződni, a következőket tartalmazza: A kivégzés idején az aradi vár majdnem zsúfolásig tele volt magyar foglyokkal. Az izgalom nagy volt és az udvaron erős katonai fedezet mellett nyüzsgő foglyok között hangos vita indult, vajjon a tábornokokat kivégzik-e vagy sem. Még akkor sem akarták elhinni, hogy tényleg a legaljasabb halállal büntetik őket, mikor elvezették a vesztőhelyre.

Az izgalom oly nagy volt, hogy a vár sáncára két ágyút állítottak fel az udvarra irányítva. Attól tartottak, hogy esetleg a tömeg erőszakosságokra ragadhatja el magát és kiszabadítani igyekszik a tábornokokat.

Mikor az izgalom a tetőfokán állott, az egyik osztrák tiszt nyugtalanságában felkiáltott a tüzéraltisztnek:

-Wie viele hängen schon? (Hányan lógnak már?)

Az osztrák tüzér erre a vársáncról lenézett és visszakiáltott:

- Siebene (Hetten)

Ez a visszamaradt megemlékezés is amellet bizonyít, hogy a kivégzés ott történt a sánc alján, mert hiszen ama borongós októberi hajnalon a vársáncon álló tüzér nem nézhetett volna le a vársánc elé, ha a kivégzés az obeliszik helyén történt volna, mely a most talált sírhelyektől nyolcszáz lépésre van és az ágyúja mellett álló tüzérnek módjában sem lett volna odáig látni.

Déltájt kimentem a felső temetőbe a három vértanú tábornok nyugvóhelyét megtekinteni. Gertyenyesi Steiner

Ferencék sírboltja huszonnegyedik a sorban. Balra a Leszkay –család, jobbra a Gál-család sírboltja határolja. Ebben a sírboltban eddig csak Gertyenyesi Steiner Ferenc fekszik, tőle jobbra van most a vértanúk fülkéje, melyet csakugyan erős cementfallal különítettek el. A kriptá fekete vasajtaja állandóan zárva van s hatalmas fekete kulcsa Kara tanár őrizete alatt áll. A kriptá jobb szegletében Krisztus-szobor fehérlik, jobbra orgona, tuja és csipkerózsa bokrok színkeverékei borítják. Az esőcseppek még lógnak az apró leveleken. Közben kisütött a nap és az ólmos felhők elhúzódtak az erdélyi határhegyek felé. Itt, ebben a végtelen csendességben pihen a három nagy hadvezér, kiknek hatalmas vezényszavára valamikor a föld remegett, ha ágyúik mennydörögni kezdtek.

Visszajövet politikus ismerősömmel találkoztam, akinek elmondottam megfigyeléseimet.

-Nagyon helyes – mondotta -, egyelőre ez is elég. Tudja azonban a városban mit beszélnek? Azt mondják, hogy a kriptában üres ládák fekszenek. Ez természetesen a végtelen bizalmatlanság jele. A mendemondák elragadják a fantáziákat.

Ezzel a bizalmatlansággal tényleg sok helyütt találkoztam, az emberek féltik a vértanúk földi maradványait. Azt hiszik, hogy időközben minden emlék, amely a kilenc bitófára emlékeztet, el fog tűnni. Ez azonban fölösleges aggodalom. A vértanúk földi maradványai fölött megbízható szemek örködnek.

(PESTI HÍRLAP, 1932.VIII. 11.)

(Kara Győző hagyatékából. Lapkivágat, Pataky Sándor közvetítésével, 1962.IX.6-án)

SIMON VILMOS: Barabás Béla akciója az aradi ásatások folytatása érdekében

„A vértanúk emléke az egységes magyar nemzet történelmi kincse”

- A Pesti Hírlap kiküldött munkatársától -

Arad, aug. 10. A vértanú tábornokok földi maradványainak sorsa tehát egyelőre még bizonytalanságban marad. Ez a tény annál szomorúbb és érthetlenebb, mert itt valamit tenni kell, megnyugtató döntés irányában a lehető legrövidebb idő alatt. A Magyar Párt, amelynek alkalma volna parlamenti úton fellépni, igen kényes helyzetben van, mert el akarja kerülni, hogy ennek a tisztán kegyeleti kérdésnek – melyben ugyan az egész magyarság osztozik – politikai színezetet adjon. A bukaresti román sajtó egy része amúgy is azzal vádolta meg a pártot, hogy a vértanúk csontjaival politikai előnyöket akar magának biztosítani a választások során. Ez a gyanúsítás még az aradi román köröket is felháborította, hiszen nyílt titok volt, hogy a magyar párt, mint politikai alakulat semmiféle vonatkozásban sem állt az ásatásokat végző Kölcsey- egyesülettel, melynek megbízásából Kara Győző tanár vezette a munkálatokat. Alkalmam volt igen jelentékeny román politikussal beszélni, aki erre vonatkozólag a következő érdekes kijelentést tette:

- Nekünk románoknak semmi érdekünk sem fűződik ahhoz, hogy az Aradon kivégzett tizenhárom magyar tábornoknak méltó végtisztességet ne adjanak. A választások előtt voltak, akik attól tartottak, hogy a vár alatt kiásott leleteket esetleg választási agitációs célokra akarják felhasználni. Ez a beállítás azért nem volt rosszhiszemű, mert nagyon kevesen adtak hitelt annak, hogy a feltárt sírokban csakugyan a kivégzett tábornokok csontjait találták meg. Erre vonatkozólag utalok a Magyar Párt néhány igen

előkelő reprezentánsára, akik szintén nagyon tartózkodóan fogadták az első híreket. Mindenki meg volt győződve, hogy a kivégzés az obeliszkok táján történhetett, hiszen azt még békeidőben igen szavahihető szemtanúk bemondása alapján állapították meg.

Arra a kérdésemre, hogy most, amikor már feltétlen bizonyossággal megállapítható, hogy az aradi vár alatt tényleg a magyar szabadságharc vértanú tábornokainak sírjait fedezték fel, mi oka lehet annak, hogy a további ásatások elé még mindig akadályokat gördítenek, hiszen egyéb szempontoktól eltekintve, még történelmi vonatkozásban is kívánatos volna a feltárás befejezése, a következő választ kaptam:

-Azt hiszem, ennek most már semmi akadály sincs. Eddig a bukaresti politikai válság miatt éppen az Erdélyből származó politikusok, akik tudják, milyen kegyeletes emléke a magyarságnak az aradi sírok, más irányban voltak elfoglalva. Úgy tudom, a kamara elnöke, Pop Csicsó, maga is nagy érdeklődést tanúsít az ásatások iránt. Semmi kétség, hogy Maniu Gyula, mihamarabb kormányra kerül (a beszélgetés idejében mindenki Maniu kormányalakítását várta), intézkedni fog, hogy a további ásatásokat semmi se zavarja. Különben úgy tudom, hogy az aradi Magyar Párt itteni elnöke, Barabás Béla, már lépéseket is tett illetékes köröknél.

Nem tudom megállapítani, hogy informátorom magánvéleménye mennyiben fedí a tényeket, lehet, hogy most, amikor az erdélyi román politikusok kezében van ismét a kormányhatalom, talán megértőbb felfogás érvényesül a magyarságnak e nagy kegyeletérzésével szemben. Minthogy más oldalról is informáltak, hogy most már Barabás Béla lépett annak az akciónak az élére, mely minden körülmények között ki akarja harcolni, hogy a vértanú tábornokoknak megadassék a hőöket megillető kegyelet, felkerestem az aradi Magyar Párt kiváló elnökét,

aki magas kora ellenére ifjú lendülettel szolgálja még a magyarság érdekeit.

Délelőtt fél tizenegy óra volt, mikor beléptem a Szent László utca 7. számú ház kapuján, éppen jókor, mert Barabás Béla már csomagoltatott, rövid nyaralásra készül. A vértanúk sorsa természetesen nagy szívügye, amely még a nyári pihenésnél is fontosabb. Dolgozószobájában fogadott és mihelyt leültem, nyomban a vértanúkra terelődött a szó.

Mindenekelőtt megkérdeztem, milyen stádiumban van az egész ügy, mert a magyar nemzet összessége érthető nyugtalansággal szemléli a további feltárások késedelmezését.

-Ez így is van –válaszolta Barabás Béla- magam is sok bizonyítékkal szolgálhatok erre nézve, rengeteg az érdeklődők száma. Már most, ami a továbbiakat illeti, megtettük a szükséges lépéseket. Az ügyészség tényleg elrendelte, hogy a kiásott csontokat és emléktárgyakat temessük el a földbe. Kara tanár úrnak azonban sok utánajárással sikerült engedélyt kapni a kriptában való elhelyezésre. Miután láttam, hogy a dolgok nehézkesen haladnak, magam mentem föl a prefektushoz, dr. Lázár Ágostonhoz, azon az alapon, hogy tulajdonképpen ő illetékes ennek a kérdésnek a megbírálására, mint a kormány itteni képviselője. A prefektus itt annyi, mint Magyarországon a főispán. Dr. Lázár igen előzékenyen fogadott, mire én elmondtam neki azokat a nehézségeket, amelyek a vértanúk csontjainak kiásatása körül keletkeztek. Hangoztattam, hogy az eddigi vértanú-leletek eltemetése, úgy mint azt az ügyészség elrendelte, sérti nemcsak az itteni, hanem az egész magyar nemzet önértetét. A vértanúk emléke az egységes magyar nemzet történelmi kincse.

Feljogosítva érzem magam, mint az aradi Magyar Párt elnöke és múltamnál fogva is, hogy az egész magyarság nevében beszéljek. Hangoztattam, hogy a szentséges

kegyelet elé állított akadályok sértik Románia presztizsét is, mert a román nemzet azt kívánja, hogy éppen olyan megértést tanúsítson más nemzetek kegyeletere iránt, mint ha saját hőseiről volna szó. Ennek annál is inkább nincsen akadálya, mert az aradi vértanu-tábornokok nem a románság ellen harcoltak. Beszélgetésünk során azt is mondtam, hogy szívesen várok, amíg a román hatóságok belátással lesznek. Semmiesetre sem fordulok másfelé, amíg itthon el nem intézem a dolgot.

Dr. Lázár, aki különben is megértő ember, perfektül beszél magyarul, nagy figyelemmel hallgatta végig előadásomat és arra kért, hogy mindazt, amit neki elmondtam, adjam be hozzá írásban, hivatalos formában. Abban maradtunk aztán, hogy a kívánt beadványt rövidesen eljuttatjuk hozzá.

Mint hogy az ásatásokat Kara tanár végezte és a szent ügy körül fáradhatatlan munkásságot fejtett ki, illőnek tartottam, hogy a megbeszélte folyamodványt ő nyújtsa be.

A prefektusnál tett látogatásomról részletesen informáltam levélben és most már remélem, hogy jó irányban haladunk.

Barabás Béla ezzel be is fejezte, mire gyorsan elbúcsúztam azzal a kívánsággal, hogy fáradozásának mentől előbb eredménye legyen.

Beszéltem több aradi vezető emberrel a vértanu-tábornokok további sorsáról és azt az impressziót szereztem, hogy ezeknek a többsége azon a nézeten van, hogy ez a probléma végül megoldassék.

-Sok szempontból kívánatos – mondták – hogy a vértanúk hamvai végre befejezhessék földi bolyongásukat. A helyzet ma az, hogy Schweidel, Lázár, Vécsey hamvait a kultúrpalota ereklye osztályán őrzik. Lahner és Damjanich a mácsai parkban alusszák örök álmukat. Aulich, Knézich és Nagy Sándor József a felsőtemető egyik kriptájában vannak

ideiglenesen. Török Ignác és Pöltenberg még ott fekszenek a kivégzés helyén az aradi vár déli sánca előtt.

Így szétszórva nyugszanak a nagy idők legendás hősei. Aradon legnagyobb törekvésünk dacára csak nehezen tudjuk megadni nekik azt a nagy kegyeletet, amely kijár.

Például, hogy ne mondjunk egyebet, néha egészen méltatlan helyre kerülnek olyan kegyeleti tárgyak, amelyeket szentségként kellene őrizni. Mint említettük, Vécsey hamvait a kultúrpalota ereklye-osztályában őrzik, erre a célra készített koporsószerű faládjában. Eredetileg Vécsey holtteste a régi temető egyik kriptájában volt elhelyezve, ahová özvegye vitette el, miután sikerült neki az akasztás utáni éjszakán holttestét a vesztőhelyről kicsempészni. Vécseynek akkor díszes érckoporsóba fektette a hős tábornok holttestét és ebben feküdt mindaddig míg a régi temetőt megszüntették. Ekkor azt a kriptát is lebontották, amelyben Vécsey koporsója volt elhelyezve. A kultúrpalotába való átszállítás után a koporsóval, amelyben a vértanút eltemették senki sem gondolt. Véletlenül történt, hogy Kara tanár a temetőben járva, azt látta, hogy egy érckoporsó vakolat-tartálynak szolgál. A tanár úr gyanút fogott, odament és szemügyre vette és akkor a legnagyobb meglepetésére megállapította, hogy a vakolat-tartály gróf Vécsey tábornok koporsója. Természetesen rögtön elvitette ezt a becses ereklyét és most ez is ott van a felsőtemetői kriptában, a befalazott rekeszben.

Arra a kérdésemre, vajjon nem kell-e attól tartani, hogy avatatlan, rosszhiszemű emberek feldúlják a szabadon álló Török és Pöltenberg-sírokat, tekintve, hogy éjjel az őrizet nagyon hiányos, teljesen megnyugtató választ kaptam. Mindenekelőtt az aradi románság is igen nagy érdeklődéssel viseltetett és viseltetik most az ásatások iránt és már maga ez elegendő biztosíték arra, hogy szentségtelen kezek nem érnek a vértanúk nyugvóhelyéhez.

Ez a helyzet most Aradon, a vértanu-sírok körül. Orgona-tuja és csipkebokrok őrzik a kiásott hamvak kriptáját a felső temetőben és az éj csillagai őröknek a másik sír fölött a szomorú szürkességben, az aradi vár leggyászosabb helyén !

(Pesti Hírlap. 1932.VIII.13.)

(Kara Győző hagyatékából. Lapkivágat. Pataky Sándor közvetítésével, 1962.IX.6-án)

A „Damjanich ház” (Tribunul Axente volt Damjanich utca
Itt várta Csernovics Emilia férje sorsának alakulását ,
s itt lakott 1890 októberében a Szabadság-Szobor
felállításának napjaiban

RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS:

Hozzuk haza az aradi vértanúk csontjait!

Amíg a kortársak emlékezete még friss volt, a hamis lojalitás parancsa némított, vagy tett óvatossá minden visszaemlékezést. Egyetlen támaszpont maradt a kutatók kezében: Franz von Frivisz 48- as honvédőrnagy: „Die Wahrheit über Alles” című munkája. Frivisz őrnagy német származású ember létére szívvel – lélekkel vett részt a magyarok oldalán a szabadságharcban, Bem mellett szolgált mint Erdély tüzérségi parancsnoka, s a kivégzések idején maga is az aradi várban raboskodott. Itt a foglyok közt szállongó hírekből s egy szemtanú osztrák őrmestertől vette adatait, amelyek alapján könyvét megírta; az őrmestertől még kötéldarabkákat, bitófaszilánkokat is vásárolt, melyeket később, öregségére, szorult anyagi helyzetében eladott 1891-ben 25 forintért az aradi múzeumnak.

Most derült csak ki, hogy az őrmester csúnyán rászedte a kegyeletes szándékú őrnagyot, akinek adatai alapján Barabás Béla édesapjának, Barabás Péternek kezdeményezésére az obeliszket aztán természetesen rossz helyre állították, s így 83 évig hamis helyre zarándokolt a magyar kegyelet.

Aulich Lajos napfényrehozott csontjain pedig iszonyatos gyalázatot követett el egy máig ismeretlen gonosztevő. A kutatók kettőzött őrsége ellenére egyik éjjel valaki ellopta a vértanú 10 csigolyáját és fogait.

Rendőri asszisztenciával – elásni...

Május 24-ikének délutánján megjelent Kara professzor lakásán Moma detektív dr. Jonescu törvényszéki orvossal. Ez még csak a hatóságok köteleles érdeklődését jelentette, valamint azt is, hogy június 10 –ikén Faur komiszár jelent meg Karánál, hogy együtt fölvigyék a csontokat dr. Jonescuhoz, anatómiai vizsgálat céljából. Meg

kell adni, hogy a hatóság emberei, az orvos is, mindnyájan tökéletes udvariassággal és tapintattal jártak el, teljes tudatában annak, hogy a magyarságnak milyen szent ügye az, amellyel ők most hivatalból foglalkoznak. Akkor, a választások előestéjének bizonytalan levegőjében, egyetemes, koncentrikus támadást indítottak a bukaresti lapok. E támadás persze, hogy pressziót gyakorolt a vidéki hatóságra, s így történt, hogy június 30- ikán reggeli 6 órakor verték fel Kara tanárt az ügyészség ukázával:

Az ásatásokat azonnal abbahagyni! A már kiásott csontok visszaásandók! Karának csak annyit sikerült elérnie, hogy megengedték, hogy a csontokat a temetőbe, özvegy Steiner Ferencné családi kriptájába helyezték el ideiglenesen, ahol már régen ott áll Vécsey üres koporsója is. És másnap, július elsején hajnalban megindult a szomorú menet.

Az aradi vértanúk 83 esztendővel testi haláluk után ismét megkapták a karhatalmi eszközt. Kara professzor Ionescu doktorral és Faur komiszárral megjelölte az egyes vértanúk csontjait tartalmazó ládákat, s a magyar tudós és a szomorú kötelességet teljesítő két román hatósági ember megindult Nagy Sándor József, Knézich Károly és Aulich Lajos tábornokok tetemeivel, rendőri kocsin az aradi temető, Steinerék kriptája felé. Nem volt pap, nem volt temetés; egy magyar tanár, egy román komiszár, hatósági orvos és rendőrök asszisztenciája mellett raktározták el a vértanúk csontjait egy idegen kriptában, a kálvária legújabb stációjára.

Kara professzor így nyilatkozott: „Én még a látszatát is kerülöm annak, hogy itt az ásatások irredenta, vagy nacionalista tüntetés színében tűnjenek az állam szemében. Az ásatások költségei és fáradságai mind az utolsó fillérig és verejtékcseppig egy lelkes baráti kör áldozatkészségéből kerültek ki. Hiszen Cegléd városa anyagi segítségét is följánlotta, de vissza kellett utasítsam, ha nem akartam,

hogy „magyarországi pénzt” szagoljanak és ezen a címen ismét támadjanak a sajtó úszítói. De most, a hatósági rendelkezés tehetetlenné tett. Itt csak a magyar diplomácia intervenciója segíthet! Várom. Meg kell jönnie.

Barabás Béla a következőket mondta: „Én megpróbáltam és megpróbálok az itteni prefektusnál is mindent - de az eredményt a magyar kormánytól várom, amelynek ez az ügy becsületbeli dolga! Én nem nyugszom addig, míg az eredmény meg nem lesz. Hetvenhétéves öregségemben éltet az a hit, hogy a magyar nemzet nem felejtette el, mi a kötelessége a nemzeti eposz tragikus félisteneivel szemben! A magyar diplomáciának barátságos úton ki kell eszközölnie, hogy Pöltenberget és Törököt kiássák, s az összes vértanúk hamvait Magyarországra szállítva, magyar földön, az ország szívében temessék méltón együvé! Nem nyugszom, míg ez meg nem történik – s tudomásom szerint ennek román részről sem volna semmi akadálya. Még örülnének is neki... Csak a magyar kormányon múlik a dolog!...

(Nyílt levél Gömböshöz)

Miniszterelnök Úr!

Gömbös Gyula, Magyarország miniszterelnöke! Excellenciád egyuttal honvédelmi minisztere is az országnak – nem tűrheti, hogy egyik legdicsőbb elődje, Aulich Lajos tábornok, Szemere Bertalan kormányának hadügyminisztere egy durva faladában, idegen sírban tisztesség nélkül nyugodjék! Excellenciád magyar tábornok – nem tűrheti, hogy a magyar hadi dicsőség 13 legnagyobb tábornoka szétszóródva aludja álmát, egyik az akasztófa alatt, másik egy ládában, harmadik egy múzeum sarkában, s kis falusi temetők ismeretlenjében! Excelelenciád azonban mindenképp magyar ember s bizonyosan érzi, mi a

magyar ember kötelessége, becsületbeli kötelessége az aradi tizenhárommal szemben, különösen, ha miniszterelnöki székbe kerül!

Miniszterelnök Úr! 1906- ban a kormány hazahozatta Rákóczi hamvait. Excellenciád ásassa ki az akasztófa tövéből, emeltesse ki a faragatlan ládából, s hozassa haza az aradi vértanúk hamvait! 83 évvel a rémtett után hadd nyugodjanak a nemzet halottai úgy, amint életükkel s halálukkal megérdemelték...

A cikk elején Sin Gyula napszámos: „csak addig nem akar még meghalni, amíg ezt a munkát becsülettel el nem végzi”.

(TÁRSADALMUNK – BP. 1932. X, 8.)

(Lapkivágat Kara Győző hagyatékában. Pataky Sándor szívességéből 1962.IX.8.)

Ismét kísért a végzetes 13- as szám.

Megtalálták Pöltenberg Ernő és Török Ignác vértanúk sírjait

Pöltenberg Ernő és Török Ignác tábornok kivételével megtalálták akkor az összes csontmaradványokat. A kutatások félbeszakadtak, és csak két nap előtt, szeptemberben, ismét 13- an, szerdán kezdték meg. Az ásatások munkálatait ismét Kara Győző tanár vezette, a város részéről Nichi Lázár dr. kultúrpalotai igazgató, a kolozsvári Műemlékeket felkutató intézet részéről Covaciu Nestor, a Kölcsey Egyesület részéről Fischer Aladár, Pataki S., festőművész, Bérczy Lajos tanár, Dömötör Bertalan mérnök, Magyar Bertalan medikus, és Barna Imre, Mikos, Régner Dániel és Érczy Tivadar és egy nagyobb munkáscsapat. A megkezdett ásatások ma este eredményesen véget is értek. Fáradságos munka árán megtalálták Haynau tábornok kegyetlen ítélete következtében 1849 október 6- án kivégzett Pöltenberg Ernő és Török Ignác hiányzó csontmaradványait. Megállapítás szerint a két tábornok sírját évtizedekkel ezelőtt már megbolygatták. Valószínűnek látszik, hogy a szántási munkálatokat végző emberek ekéi bolygatták meg a csontvázakat.

(REGGEL-1933.IX.15)

NESTOR D. COVACIU: Adevăr și realitate

Cu prilejul săpăturilor din Cetatea Aradului –

(Fordítás a 193. oldalon)

Ziua de 6 octombrie 1849 ascunde un mister. De 84 de ani istoricii maghiari caută locul unde au fost executați cei 9 generali condamnați la spânzurătoare.

Din mulțimea operelor ce ne stau la dispoziție și cari ne descriu cu o mulțime de amănunte cele întâmplate, - dar nu și cu veracitate, - nu putem culege nimic sigur, toate sunt opere de istorie romanțată.

În urma indicațiilor unor bătrâni, contemporani ai evenimentului, apoi bazați pe o schiță și niște scrisori ale unui condamnat, maiorul Friewies prizonier în cetatea Aradului, care deci, nu a putut vedea locul de execuție, în anul 1885 și mai apoi în 1910, mai mulți intelectuali arădani au luat inițiativa cercetărilor pe teren. Aceste cercetări au fost fără rezultat. Faptul acesta se poate explica în două feluri: 1. sau locul a fost ales greșit și atunci nu se poate afla nimic (1. Lakatos. Vol. I. pag. 223) 2, sau n-au lucrat oameni de specialitate și atunci numai au stricat.

2. De aceeași părere a fost și prof. univ. din Budapesta Dr. Aurel Török, când în 1910 nov. 27 i s-a cerut opiniunea privitoare la săpăturile ce se executau atunci pe vechiul teren unde se credeau că ar fi fost executați generalii (Manuscris, Palatul Cultural).

Săpăturile începute atunci imediat de profesorul Kara, la cari săpături, am fost și eu de două ori, dar numai ca simplu spectator, m-au convins că în felul în care se executau, nu puteau duce la un rezultat științific, riguros constatat. Aruncarea pământului și săparea fără nici un sistem, ploaia și mulțimea curioșilor cari călcau și stricau totul, nu erau deloc dovada unei munci, al cărei rezultat să poată fi controlat. (Ńt

nevezik ki, mert Ferenczinek valami nézeteltérése támadt a Kölcseyvel).(F.D.)

Rezultatele materiale până la sistarea lucrărilor sunt următoarele: un schelet, niște rămășițe ale unor stâlpi, mai multe cuie și niște oase amestecate, de om și animal.

Continuarea săpăturilor întrerupte în mai 1932 s-a făcut în zilele de 14 – 17 sept. 1933. Kara, Dömötör, Pataky, Bérczi, Nichi, Covaciu.

Care era obiectivul comisiei: continuarea săpăturilor întrerupte în mai 1932; deci căutarea osemintelor lui Török și Pöltenberg; cercetarea terenului din jur prin o rețea de sondagii, ca o verificare că pe acest loc nu se mai află și alte oseminte.

Ce s-a întâmplat? În urma măsurătorilor făcute de inginerul Dömötör s-au stabilit locurile unde se presupune că ar fi fost îngropați ceilalți generali și s-a precizat locul de unde trebuie începute lucrările. Desfundarea terenului s-a făcut cu multă grijă și s-a căutat a se stabili precis toate fenomenele ce ar fi obvenit în cursul lucrărilor.

Rezultatele materiale: aflarea unei gropi în care s-au găsit niște oase împrăștiate, de om și de animal, niște cuie, un ban și o schijă; puțin mai departe de groapa indicată, s-a dat peste o groapă de gunoiu așa că nu se mai puteau continua săpăturile, și astfel s-a procedat la astuparea terenului.

Aveau rost aceste săpături? Dacă cetim și privim schița, făcută de profesorul Zarái (Aradi Közlöny. 1932. V. 26. pag. 11.) vom constata că la săpăturile din 1932 mai, au fost aflate osemintele tuturor generalilor cari au fost înmormântați acolo pe locul de execuție, deci și ale lui Török și Pöltenberg. Ce se mai putea constata acuma dacă atunci a fost scormonit tot locul și cum de s-au mai putut afla încă odată oasele acelorași generali dacă atunci au fost aflate? Cum concordă datele profesorului Zaray cu cele ale profesorului Kara, care descrie cu totul altfel mersul și rezultatele săpăturilor? (Aradi Közlöny, 1933. IX. 16.)

În conferința ținută la radio din Budapesta în ziua de 6 octombrie d-l Kara dă ca sigură aflarea locului unde au fost executați generalii, întemeindu-se pe aflarea oaselor, cuielor și lemnelor. Tot atunci, mai susținea că în partea de vest a cetății nu au fost nici odată lupte și nici nu s-au îngropat morți. Vom vedea mai jos dacă acesta este adevărul.

Al doilea obiectiv al comisiei era să se cerceteze întreg terenul din jurul locului unde au fost executate săpăturile, acestea ca o verificare că pe acel loc nu se mai găsesc și alte oseminte. Aceasta însă nu s-a făcut.

În raportul înaintat Comisiunii Monumentelor Istorice am amintit numai atât: „Lucrările executate în zilele de 14 – 17 septembrie nu au adus la un rezultat mulțumitor; s-au aflat numai niște oase răzlețe, cuie și un ban, deci nimic care să ne facă să putem presupune că acesta și nu altul a fost locul de executare al generalilor condamnați”.

În primul mormânt aflat în 1932 mai s-a găsit un schelet aproape în întregime, mergând mai departe cu cercetările, am găsit numai oase răzlețe. Dacă primul schelet a fost aflat aproape întreg, atunci și celelalte trebuiau să fie la fel; nu se poate ca pe un teritoriu lung numai de 15 pași, acțiunea pământului să fie felurită, atunci când în cursul cercetărilor nu s-a observat nimic care să presupună acest fapt. Cele susținute de profesorii Kara și Berczy că diferența între starea în care au fost găsite oasele răslețe și scheletul prim, se datoresc pământului mlăștinos, nu le putem admite; deoarece scheletul nr. 1 s-a aflat în cea mai mare apropiere de Mureș, deci acesta a fost mai aproape de apă pe când celelalte au fost într-un loc mai depărtat, deci acelea ar fi trebuit să fie mai bine conservate. Nu au fost aflate în felul acesta, deci încă o dovadă că avem de a face cu resturile unor cadavre îngropate într-o singură groapă – așa cum se obicinuește pe un câmp de leuptă; chiar schija ne dovedește acest fapt.

Profesorul Kara mai susține că nu au fost lupte în partea de vest a cetății.

1. Pe teritoriul unei cetăți, mai ales în partea podului sunt întotdeauna cele mai multe lupte, doar însuși Margittay și Hamvay, autorii pe care el își bazează părerea, ne arată acest lucru.

2. Cele mai multe atacuri în revoluția anilor 1848/49 au fost din spre Aradul Nou.

3. Picioarele podului ce trecea peste canalul Vecsey au ajuns până la locul unde a fost aflat primul schelet. Nu se poate oare presupune, că răufăcătorii – după obiceiul lor, - au îngropat la piciorul podului pe vre-o unul care le-a căzut în mâini? Despre celelalte oase nu putem presupune altceva, după felul cum au fost aflate, decât că sunt rămășițele unor lupte îndârjite. Presupun chiar, că scheletul prim, este de o dată mai recentă decât celelalte oase aflate.

4. La facerea unui pod întotdeauna se construiește un mic adăpost din lemn, pentru ținerea celor necesare lucrării. Oare stâlpii presupuși ca spânzurători nu sunt chiar resturile aceluși adăpost? Locul și felul în care au fost aflate acele resturi de stâlpi foarte ușor ne poate duce și la această presupunere. De unde din alt loc să avem mulțimea cuielor aflate, dacă nu, din și de la acest adăpost.

5. Podul de peste Mureș nu era la o depărtare prea mare de acest loc presupus al execuției și după cum știut este, locul unui pod nu se schimbă de la o zi la alta și nu se face un pod pentru o zi sau două ci chiar pentru sute de ani, deci mai putem face o presupunere. Karácson Imre în cartea sa „Török – Magyar Oklevéltár” pag. 238 – 241, ne dă două documente foarte interesante La anul 1661 ianuarie II Hamza pasa așează la ambele capete ale podului ce duce spre Aradul Nou 400 raiale. Acest pod era în imediata apropiere a locului ce acum a fost cercetat, deci de unde au fost scoase osemintele. Oare, locul de înmormântare al acestor așezări, să nu fie chiar acesta?

În cursul cercetărilor am dat peste o groapă pe care am și amintit-o mai sus. Să lămurim acum și proveniența ei. Profesorul Zaray susține că în cursul cercetărilor din 1932 el însuși ar fi defundat teritoriul unde se presupunea că sunt mormintele lui Török și Pöltenberg, deci acelaș pe care noi am făcut sondagiile. Dacă acesta este adevărul atunci groapa aflată de noi nu poate fi alta decât cea făcută de profesorul Zaray.

În muzeul de relicvii din Palatul Cultural se află 9 bucăți de lemn tăiate de maiorul Friewis din cele nouă spânzurători pe care el ca prizonier în cetate le-ar fi aflat. Profesorul Kara susține că maiorul a fost indus în eroare de temnicerul său. Aceasta se prea poate, dar tot așa putem admite și ca adevăr cele mai de sus.

În jurul cetății nu existau arbori, terenul a fost defrișat, pentru ca apărătorii să aibă un câmp cât mai bun pentru pază. Lemnul intrebuintat pentru spânzurători a fost adus din altă parte.

În cetatea Aradului se aflau foarte mulți prizonieri a căror soartă încă nu era decisă-. Dacă lemnul se putea achiziționa așa de greu, de ce să fi fost îngropat odată cu condamnatul, atunci când mai putea fi nevoie de el?

Memorialul preotului minorit Sujanszky, schița maiorului Friewis din Muzeul Palatului Cultural, tradiția, toate ne arată că, în partea de vest a cetății a fost locul de execuție; posibil că; în această parte au fost înmormântați cei cinci generali, dacă au fost înmormântați pe loc. Se prea poate că acest loc să fie numai la câțiva pași depărtare de terenul ce s-a săpat acum, dar nici într-un caz nu acolo unde a săpat profesorul Kara.

(HOTARUL, ARAD, 1933.oct. nr. 6,9 – 11.1)

COVACIU tanár, román archeológus szerint Kara tanár nem a vértanúk sírját találta meg.

Jóhiszemű tévedés

„A befejezett ásatások mindössze néhány szétszórt csontdarabot produkáltak, amiből minden kétséget kizáró módon nem lehet azt következtetni, hogy a bitófán kivégzett kilenc tábornok igazi temetkezési helyére találtak volna. A kutatások lényegbeli fontos adatot nem szolgáltatottak.”

Ez a jelentés igen szomorú kritika lenne Kara Győző tanár állításai felett, aki már korábban számolva a kétkedésekkel, több olyan körülményre világított rá, ami az igaza mellett bizonyít. Sujánszky:

1. mennyi idő alatt lehet a hatos kaputól odaérni?, -
2. a bástyák közelsége, - a tüzer végignézte,
3. Karát támogatja az a tény, hogy Damjanich szekere a Vécsey-árkon át nem haladhatott, ez pedig a régebben elfogadott vesztőhelyi terület előtt útba esett.

Covaciu szerint: nem szándékos félrevezetés, hanem jóhiszemű tévedés.

Szerinte nem vizsgálták meg a földrétegeket. Teljes csontvázat csak Aulichnál találtak. A többinél jelentéktelen csontdarabokat. A föld ott sem porlaszt másként. „Erősen hajlok ama feltevés felé, hogy tulajdonképpen régebbi korok halottainak, vagy régebbi harcok áldozatainak temetkezési helyét tárták fel az ásatások.”

A Vécsey-árok ásásánál harminc ágyú lőtte a magyar katonákat. – azokat temethették oda. Karácson Imre: 1661-ben 400 raját telepítették az újaradi híd mellé - ezek temetője is lehet.

A faanyagok kérdése – bitók.

A kampók, szegek tömeges fellelése éppen az ellenkezőjét bizonyítja Kara feltevésének, hiszen néhol

tömegesen találtak szegeket. Vajon a vitatott helyen, amely a régi Maros-híd tövében terül el, nem lehetett-e az a szerszámraktár, ami egykor a híd építésénél állott és a szögek így kerültek a mélybe?

„-Abban a „sírban”, amelyet Damjanich félnapos nyugvóhelyének sejtének, derékban elfűrészelt fát találtak. Ezt azzal magyarázták, hogy Damjanichnak hatalmas testalkata miatt a rendesnél magasabb bitót állítottak és mivel az egy darabban nem fért a megásott gödörbe, kettéfűrészelve helyezték el a föld mélyében.

Sokkal inkább hiszem, hogy ez a régi híd alapzatának ismeretes fakereszteződésének maradványa. Az a hitem, egyébként, hogy ha az ásásokat még másutt is folytatnák, rengeteg helyen találnánk szabályos távolságokban elfekvő emberi csontokat.

(ERDÉLYI-HÍRLAP-1933.X.4.)

Bérczy Lajos tanár megfelel Covaciu Nestor kételyeire és bebizonyítja, hogy a vértanúk igazi vesztőhelyét találták meg

1. A temetők tapasztalata bizonyítja, hogy azonos talajréteg mellett is különböző módon hat az enyészet a csontvázakra, hiszen a csontok pusztulása a földben több körülménytől függ. De ettől eltekintve a kivégzés színhelye a várbástyák körüli hullámos földrész volt: árterület, mely a Marostól alig 30 – 40 méternyire fekszik, s az a nedves földréteg, amelybe a vértanúk kerültek, ennek folytán gyors porlasztást idézhet elő. Az első csontváz azért maradt meg ép állapotban, mert az országút lejtőjébe került; magasabban feküdt, mint a többi s szárazabb helyen pihent.

Bele kell nyugodnunk, hogy a vesztőhelyen maradt vértanúk csontjai egynek kivételével majdnem teljesen elporladtak.

2. Friewis őrnagy „bitófa darabjai” sem bizonyítanak, illetve nem cáfolnak semmit. Valószínűleg be is csapták. Bebizonyított tény, hogy a vértanúk bitófái nem leltári tárgyak voltak, hanem a közeli malomból rekvirálta azokat a hóhér. Ezért nem lehettek egyforma anyagból valók. „A fadarabok” (a bitófák maradványainak tulajdonított nyomok) legerősebb bizonyítékai Karának. A bitófákat tőből lemetszették s a földfeletti részt a sírba dobták. Ez állítólag régebben szokás volt. Bajos elképzelni, hogy az a hétszer ismétlődő jelenség pusztán véletlen. Mihez is hasonlítana máshoz, mint lázas sietségben, kapkodással „összeütött” akasztási eljáráshoz? Senki sem állította, hogy Damjanichnak erősebb, nagyobb bitófája volt, hiszen a hóhér aligha tudta előre az akasztási sorrendet.

Damjanich akasztófájának kis támasztékja lehetett, szilárdan, megtámasztották mert a nedves talajban nem állott s ezt találták meg a sírban keresztveződéses formában.

3. Minden sírban csak egy vaskampót találtak. A hatodikban, mivel vizes volt a réteg, tovább ástunk s jóval mélyebben a sírfeneknél, amely sehol sem érte el a most szokásos mélységet ott találtunk egy csomóban hídszegeket. De ez nem cáfol és nem bizonyít semmit, hiszen a sírok megásása előtt is lehetett élet azokon a részeken. Nem bizonyos, hogy a föld mélyében először próbálkoztak emberi kezek. Ez mennyire igaz, fel kell említenem, hogy pl. Török Ignác sírja alatti földrétegekben egyszerre prehisztórikus tűzhely nyomait leltük meg; hamut és faszenet vetett fel az ásó, jóval Török tábornok sírfeneke alól.

Egyes földrészek rengeteg viszontagságon mehetek át. Az egykori lakosok nem egy ízben bolygathatták meg a föld mélyét. Pöltenberg tábornok sírjánál, amely a legszélső volt, hiszen őt elsőnek akasztották, megállapíthattuk, hogy ott holtbizonyosan külső behatolás történt.

Az ő sírját három részben tártuk fel. Az első harmadot akkor bontottuk fel, amikor még a betiltás nem történt meg. Éppen tovább akartunk kutatni, amikor a betiltás megtörtént. A sírt sebbel – lobbal kellett befödniük és a csontokat elszállítanunk. Most legutóbb a második sírharmad feltárásánál szabályos fekvésben borda és csigolyadarabokat leltünk. A harmadik sírharmadnál azonban konstatálnunk kellett, hogy ott szemétakna széle végződött, tehát az utókor már feltárta a földet és szerencsétlen körülmények között a szemétakna éppen azt a sírrészt érintette, ahol a holttest koponyáját kellett volna megtalálnunk.

4. Visszatérve az oszlopmaradványokra azoknak elrendezése kizárja azt a feltevést, hogy azok akár korlát, akár hídszerkezet egykori részei lennének, mert egymáshoz való fekvésük semmilyen szabályszerűséget nem mutat.

5. A nyolcadik (üres) sír felfedezését éppen a kint időző Covaciu úrral állapítottuk meg s ő elismerte, hogy a sír beilleszkedik a sorba. Itt meglepetésként hatott, hogy

csontnyomokra nem találtunk, pedig a hagyomány szerint Török ott alussza álmát. De hát ez sem döntő érv, mert elvihették őt is azon a sötét éjszakán.

Az antropológiai vizsgálat vet majd tiszta fényt a kutatások eredményeire

6.Hogy esetleg az újaradi híd mellé telepített ráják temetőhelyére bukkantunk volna? – aligha lehetséges.

Temetőben a sírok közelebb fekszenek egymás mellett és bizonyos szabályszerűséget követnek. Itt azonban a bitófák sora mellett kétoldalt felváltva akadtunk rá a sírgödrökre, úgy ahogy azokat valószínűleg megásták. Ha pedig harcokban elesett katonákat temettek volna oda, akkor, amint az ilyenkor szokás, nem ásnak külön – külön sírokat. Covaciu tanár úr azt állítja, hogy esetleg a Vécsey árok megásásánál történt magyar honvéd veszteségeket hantolták volna ott el. Ez nem helytálló, mert egykori följegyzések szerint az osztrákok különösebb kárt nem tettek az árkoló katonák között, de különben is a Vécsey árok sokkal messzebb feküdt.

Nem hihető tehát, hogy a halottakat pont a vár közelébe hozták volna eltemetés céljából.

7.Tudott tény az is, hogy a marosmenti malmok tetejéről sokan nézték végig a kivégzést, sőt az egyik malom teteje be is szakadt a kíváncsiak terhe alatt. A robaj nagy volt. Ekkor éppen Vécseyt akasztották és szegény még fürkészve nyújtogatta nyakát a hóhér kezei között a hang irányába. A malomtetőről nagyszerűen lehetett ellátni arra a területre, ahol most sejtjük a kivégzés sírhelyét, viszont nem lehetett látni oda ahol az emlékoszlop jelöli meg a szomorú aktus színhelyét.

Bérczy szerint antropológiai vizsgálat dönti el a kérdést.

(ERDÉLYI HÍRLAP, 1933. X. 6.)

Újabb eredményes ásatással befejeződött a kutatás az aradi vesztőhelyen

- Föltárták Pöltenberg és Török tábornokok sírját is. Mindkét sírgödörben csontokat és vaskampókat találtak.

Arad. szept. 15. Ritka értékű, történelmi jelentőségű kutatómunka ért ma eredményes befejezéshez Aradon. Két nap óta folyó ásatás után az aradi vesztőhelyen feltárták azt a két sírt is, amelyet tavaly az ügyészi betiltás folytán nem bonthattak fel.

Az ásatásokat végző Kara Győző főgimn. történelem tanár, akinek az egész kutatás köszönhető, a legnagyobb csendben szerezte meg az Orsz. Műemlékek Bizottságának hozzájárulását a sírok feltárásához és a munka megkezdésébe csakis az ásatásoknál tavaly is szorgoskodott munkatársakat avatta be. A Műemlékek Bizottságán kívül kikérte azonban még a város és a rendőrség engedélyét is. A Műemlékek Bizottságát Covaciu Nestor kultúrpalotai könyvtáros, neves arheológus képviselte, a város delegáltja dr. Nichi Lázár kultúrpalotai igazgató, liceumi tanár voltak, kívülük a Kölcsey Egyesület részéről Fischer Aladár gimn. igazgató, azonkívül Dömötör Bertalan mérnök, Bérczy Lajos tanár, Pataky Sándor festőművész, Magyar Bertalan orvosnövendék segítettek Kara Győző munkájában.

Tegnap kora délelőtt jelent meg Kara Győző munkatársaival a Vesztőhelynek azon a részén, ahol tavaly májusban az eredményes ásatásokat megkezdtek. Mint ismeretes, hét bitófán elhalt tábornok sírjának feltárásáig jutottak el és éppen Török Ignác, valamint Pöltenberg Ernő sírjainak felbontását akarták megkezdni, amikor ügyészi betiltás úgy intézkedett, hogy Lahner György hetediknek feltárt sírja után a munkálatokat abba kell hagyni és a megtalált csontokat el kell temetni.

Kara Győző tanár ekkor a Steiner kriptában helyezte ideiglenesen el a csontokat.

A tegnap megkezdett munkát nagy mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy időközben megtörtént a töltés felemelése és így arra a területre, hol tavaly az ásatások folytak erős földszánc került. Dömötör mérnöknek új földméréseket kellett eszközölnie – két órát tartott L.Ar. Közl... és csak azután vette kezdetét az ásatás. Nyolc munkás csákánnyal bontotta a földet, de tegnap délig csak odáig jutottak, hogy az emelt töltést elbontották. Ma délután sikerült előbb Pöltenberg Ernő, majd utána Török Ignác sírját is feltárni.

A kutatás Pöltenberg tábornok sírgödrében volt gazdagabb eredményű, mert ott hat darab bordát, három hátgerinccsigolyát, koponyfültőrészt, vállpereceket találtak, valamint kivetette az ásó a bitófa vaskampóját is. Török Ignác sírjából már kevesebb csont került felszínre és azok is nagyon porladó állapotban. Török sírjának feltárása különben is nehézségekbe ütközött, mert nem az elképzelt észak-déli egyenes vonalban, hanem észak-kelet felé terült el. Meglelték azonban itt is az akasztófa vasszögét és különböző rézpénzeket is találtak, amelyekhez hasonlókat Knézich Károly sírjában fedeztek fel.

A kitűnő eredményű munka után biztonsági okokból Kara Győző még néhány méternyire jobbra és balra is tovább ásatott, hogy megdőljön az a feltevés, mintha szabályos temetőre bukkantak volna, ahova a vári fegyenceket temették egykoron. Több sírt azonban nem találtak. Ez a körülmény teljessé teszi Kara Győző történelmi jelentőségű kutatásának értékét, mert most már kétségen kívüli, hogy a bitófán vértanú halált halt kilenc tábornok igazi kivégzési helyét találták meg.

(ERDÉLYI HÍRLAP, 1933. IX. 16. 4555. sz.)

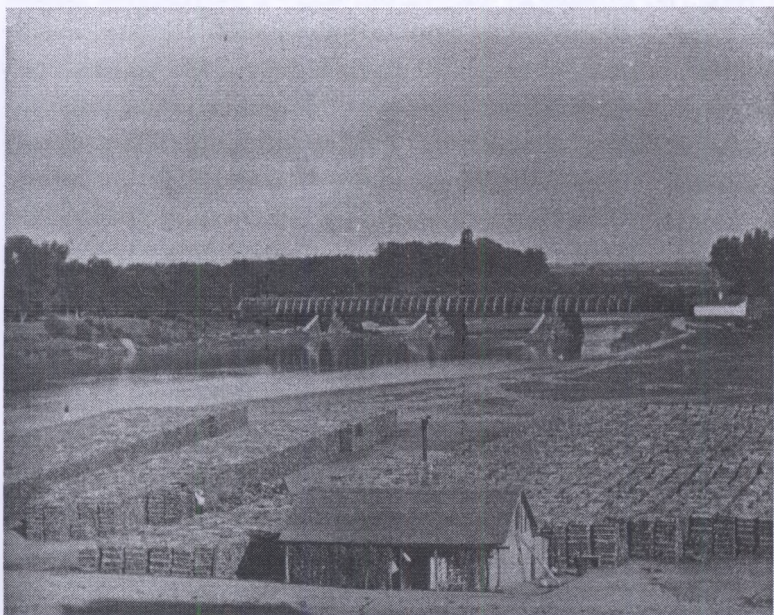
P.S. PATAKY SÁNDOR: Az aradi vértanúk bitófáinak helye a szemtanu minorita atyák és a fogoly honvédtiszt feljegyzéseiben. Pontosan megtalálható a nagy dráma színhelye.

Évtizedeken keresztül a magyarság minden ellenző kritika nélkül elfogadta az újaradi réten ma is álló obeliszkt területét az aradi vértanúk kivégzési helyének. Igaz, hogy a 49- es időkben és az elnyomatás szomorú napjaiban minden szabad szót belefojtottak az emberekbe. Nagyapámtól, aki már akkor aradi lakos volt, nem egyszer hallottam, hogy 1849 október 6- án annyira meg volt rémítve a polgárság, hogy egész nap lefüggönyzött ablakok mellett ültek az emberek odahaza, s még az utcára sem mertek kimenni. Hogy mertek volna tehát a helyszínen kíváncsiskodni? A sírokat parancsra a földdel egyenlővé tették, s így később sem lehetett azokat észrevenni. Érdeklődni pedig nem igen volt tanácsos. Néhány egyszerűbb ember tudta ugyan a sírok helyét, de ezeket nem igen kérdezték meg. Néhány sváb molnár bemondása alapján 18 év múlva állapították meg azt a helyet, ahová az obeliszket állították.

A sánc közelében...

Ha figyelmesen elolvassuk páter Sujánszky és Winkler Brúnó minorita lelkészek leírását, úgy a helyre vonatkozóan fontos adatokat találunk a feljegyzésekben. Winkler Brúnó 1869- ben, a Szegedi Híradóban leírta a kivégzés történetét, amely megegyezik Sujánszky páter leírásával, azzal a hozzáadással, hogy a „kivégzés a sánc közelében történt.” A helyszínen vizsgálódva kitűnik, hogy a jelenlegi hely a sánctól 60 lépésnyire van, s ha nagy lelki depresszió dacára 20 év múlva is emlékezett a derék minorita páter reá, hogy a sánc közelében történt az aktus,

úgy a sáncot neki a kivégzés alatt látnia kellett, már pedig az obeliszk helyéről a sáncokat egyáltalán nem lehet látni, a kiemelkedő bástyáknak pedig csak a körvonalait. Erről a mellékelt térkép mindenkit meggyőzhet (itt a térképet közli!)

A 3. régi aradi fahíd (hídfőtől jobbra a kivégzés eredeti helye)

Pataky Sándor felvétele

(Ficzay hagyaték)

(Az első két hídnak a harmincas években csak csonkjai maradtak)

Sujánszky páter leírásában olvassuk az egész út pontos leírását. Az indulást a térparancsnokság épületének déli oldaláról, az utat a vár 3- as kapuján keresztül, az akkor még meglevő felvonó hídon át a régi fekete fahídhöz vezető útig, amely azután rátér az Újaradra vivő országútra, amely a Maros mellett visz rövid ideig. Ezután hirtelen kanyar következik. Sujánszky megemlíti, hogy e helyről már látták a bitókat a síkon állva. Ettől a helytől 200 lépésre van a mostani terület. Az obeliszk innen légvonalban 800 lépésre van, s közbül magasodott egy korlátokkal ellátott fahíd, amely egészen eltakarta a terület kilátását. Ugyancsak Sujánszky páter leírásában olvassuk, hogy az oszlopok merőlegesen álltak az országútra. Ha ezt ilyen pontosan látta, úgy közvetlenül az út mellett kellett állniok, holott az obeliszk az országúttól mintegy 200 méterre van, s így a katonai bezárt területen nem vehette volna észre a merőleges irányt. Leírja továbbá, hogy az út fél óráig tartott. Most egy éve, a törvényszéki regáti román orvos, valamint egy detektív jelenlétében stopperórával a kezünkben végigjártuk az utat a szokásos temetési menetben s a Várban levő épület déli kapujáig érve, pontosan félórai időt mértünk le, amíg az obeliszkig 50 perc kellett. De ha az obeliszkig mentek volna, úgy a lelkiismeretes minoriták ki nem hagyták volna azt az áteresztő fahídat, amely 20 méter hosszúságban az országút vonalában vezetett, s ha más nem, de a híd dübörgése mindenesetre figyelmessé tette volna őket. Ezt azonban egyikük sem említi.

Az obeliszk helyén

A leírás előadja, hogy a katonaság nem az előút szabályos kivégzési négyszögben állt fel, hanem háromszögben. Aki ismeri a régi k.u.k. hadsereg

szabályokhoz ragaszkodó intézkedéseit, akkor ez a feltűnő változtatás csak úgy történhetett, hogy a terület szabálytalan volt, s megakadályozta a pontos felállást.

A mostani hely az országút mellett fekszik. Egyik oldalon a partos út, amelynek egészen a tövében menedékes lejtőn állt az utolsó bitófa, hátuk mögött 30 – 40 lépésre volt a még meglévő Vécsey-árok, előttük a sánc széle, amely szabálytalanul emelkedő föld. Az út is kanyarodott a hídfőig és a levezető út háromszögben torkolt, ahol a kocsiban ülő Damjanich és a csoport, valamint a lóháton ülő vezénylő tiszt állt. A terepen tehát nem lehetett a kivégzési négyszöget szabályosan felállítani. Az obeliszk helyén azonban tiszta sík szabad terület van, ahol semmi akadálya sem lehetett a szabályos felállításnak.

A mostani hely mellett bizonyít az a kép, amely ma is az aradi ereklyemúzeum birtokában van. Címe: Apotheosis az aradi vértanúk kivégzési helyén. Ez a kép a hídfő mellett térdeplő angyalt (itt a kép!) ábrázol, egy összetört oszlop mellett. Rajta ez a felírás olvasható: 1849 okt. 6. Arad. Háttérben láthatók egyenes vonalban a vár bástyái és a kéttornyú vári templom. Ha beállítjuk a mellékelt képet a térképre, amelyet Arad város 1900. évi térképéről vettem át, úgy a megjelölt első hídfőtől egyenes vonalban tényleg a vári templom áll. A terepen beállva a hídfőre, pontosan így látható ma is a vár. Az országúton volt még egy áteresztő fahíd, amely az obeliszk közelében volt. Erről a hídfőről az obeliszk felé, mint a feltételezett kivégzési terület felé ha nézünk, sem a templomot, de még a várat sem lehet látni. A kép korszerűségét igazolja az a körülmény is, hogy a bástyák elé fákat nem festett, mert 1849- ben a várparancsnok a tüzérségi kilövés biztosítására kivágatta azokat. Később újra beültették a vár környékét, s ma is hatalmas fák környezetében áll a vár. Ez a kép tehát pontosan az első hídfő mellett mutatja a kivégzés helyét.

A kivégzés

A hidak ma már nem állnak. Az országutat töltésnek alakították át. A töltés ma is teljes egészében megvan. Hamvai Ödön A tizenhárom vértanú című könyvében olvassuk azt az adatot, amelyet Osztrovszky volt kúriai elnök, aki szintén fogoly tiszt volt, adott elő. A fogolytiszteket a kivégzés napján egy, a bástyák között elterülő udvarba, ugynevezett carréba vezették, ahol fegyveres őrség vigyázott rájuk. A bástyán fent két ágyú volt felállítva, a carrée felé irányítva. Mellettük égő kanóccal tüérek álltak.

Egy osztrák tiszt, aki közöttük szolgálatot teljesített, látván az izgatottan tárgyaló embereket, akik a kivégzés tényét nem akarták elhinni, felkiáltott a fent álló tüézérhez: „Wie viel hängen schon?” Mire a tüézér visszakiáltott: „Jetzt kommt der sechste!”

Rekonstruálva ezt a helyzetet, a következő bizonyosságot szereztük:

Minden volt 33-as katona tudja, hogy az első század bastionja mögött van egy négyszögű zárt terület (carrée), amelyből menedékes lejtőn fel lehet menni a bástyára. Ebben az udvarban sokat gyakorlatoztak a katonák s az udvar ma is megvan. Ide voltak bezárva a honvédtisztek s a bástya tetejéről látni lehetett a kivégzési aktust, mert légvonalban az ágyuk helye 300 lépésre van. Az obeliszk ugyancsak az ágyú helyétől több mint 800 lépés.

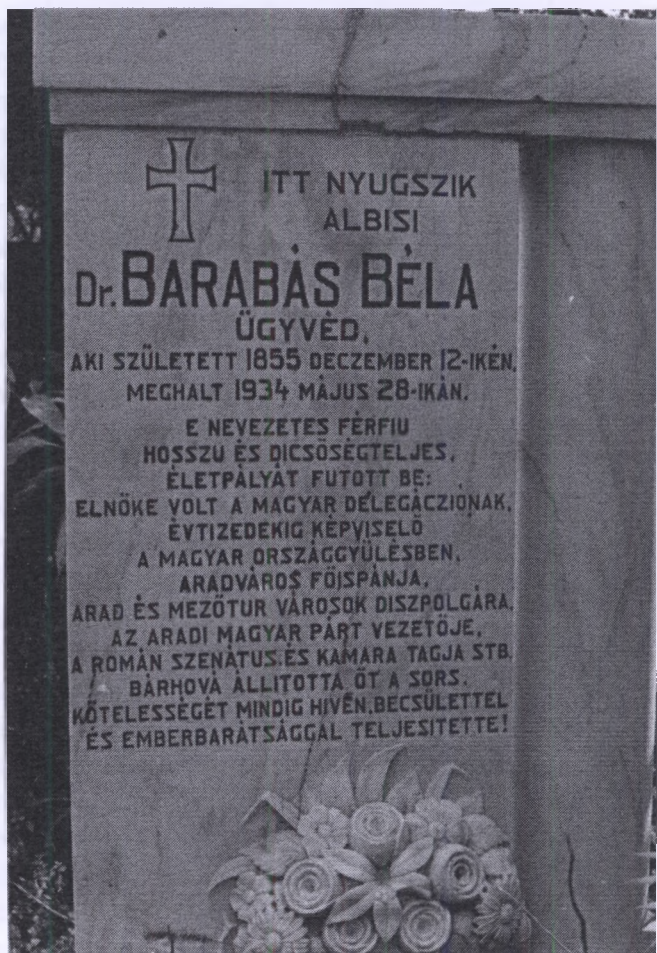
Elhíhető-e tehát, hogy a tüézér reggel 7 órakor ködös októberi napon a tőle 800 – 900 lépésre levő, katonák által bezárt helyen látta volna, hogy hányadik tábornok kerül sorra? A mellékelt térképen meg van jelölve a carrée.

Az aradi ereklye-múzeumban őrzik Friewiesz volt tüézérezredes térképét is, amely hibáitól eltekintve, a kivégzési helyeket pontosan mutatja (következik a rajz!).

Bár a rajz négycsillagú az aradi vár hatszögletével szemben, a hármaskaput beállítva nyugati irányba, a tőle délre levő, a vár tényleges déli oldalán az első kiugrásnál látjuk a sánc mellett lerajzolja a kilenc bitófát és a hatos kapunál, a fal mellett, négy fekete pontot, mint a főbelövés helyét. Ha a főbelövés helye mindenki által elfogadott és pontos és az ő térképe szerint is helyes, miért kételkednénk a másik kivégzési adat helyességében? Hisz neki, aki 7 évig raboskodott az aradi várban, nem lehetett érdeke, hogy hamis rajzot készítsen. Hogy a várat nem helyesen rajzolta, az az ő helyzetéből teljesen érthető is. Érdekessége a rajznak, hogy a carré-t a kivégzési hely bástyája mögött ő is megrajzolja.

Összevetve tehát ezeket az adatokat, gondosan utána mérve a terepet, áttekintve ma, s utána gondolva a leírásokban előforduló tényeknek, kiegészítve azzal, hogy két sikertelen, sok pénzbe került ásatás az obeliszk környékén a legkisebb bizonyítékokat sem nyújtotta, úgy fel kell tételeznünk, hogy a most feltárt és feltárandó adatok a sánc közelében levő hely hitelességét kétségtelenné fogják tenni s mindenki által elfogadott történelmi hely lesz.

(PESTI NAPLÓ. 1933. IV. 16.)

Dr. Albisi Barabás Béla sírja az aradi felső temetőben
(Az 1932-33-as ásatások politikai biztosítója – abban az
időben szenátor)

Pataky Sándor nyilatkozata Barabás Béla végső megállapításáról

A kilenc bitófán kivégzett tábornok vesztőhelyén történt kutatás utolsó napján (1932) Dr. Barabás Béla aradi országgyűlési képviselő, ügyvéd, aki tudvalevőleg az obeliszk helyének a kultuszát képviselte, megjelent Kara Győző tanár kíséretében és ott együttesen lefényképeztette magát. (A kutatott terület közepén). Ekkor záradéku a következő kijelentést tette:

„Én, dr. Barabás Béla kijelentem, hogy a kivégzés ezen a helyen történt, s ha én mondom, úgy ezt most már mindenki elhiheti.”

E kijelentés az ő részéről döntő igazolásul szolgált a hely hitelességére és annak is volt szánva. Jómagam szem és fültauja voltam a jelenetnek.

A többi jelenlevőkre már nem emlékszem, leginkább diák – gyerekek voltak.

Arad, 1956. okt. 5.

PATAKY SÁNDOR

festőművész,

Mint a kutatás egyik résztvevője

Előttünk:

RUSU GÉZA

ZOTIU PETRU

(Eredetije a „Problema celor 13 generali martiri” iratgyűjteményben, az Aradi Múzeumban.)

PROCES VERBAL
(Fordítás a 198 oldaltól)

Încheiat astăzi 18 martie 1956 la cimitirul Eternitatea
din Arad

În vederea informării asupra osemintelor generalilor
revoluționari executați la Arad la

6. X. 1849 comisia formată din:

Tov. Glück Eugen muzeograf principal

Tov. Baranyai Francisc restaurator

Tov. Barthel Ernest expert

Tov. Pataky Alexandru expert

s-au deplasat la cimitirul Eternitatea împreună cu tov.
Brădean Ion paznicul cimitirului au constatat următoarele:

1. Cripta nr.24 aparținând familiei Steiner este
părăsită, iar cheia nu se mai găsește deoarece familia s-a
stins. Nici administrația cimitirului nu dispune de cheia
criptei. Deasemenea am procedat la deschiderea criptei.

2. În interiorul criptei am confruntat planul aflat în
posesia tov. Barthel Ernest cu situația găsită precum și cu
informațiile experților primite de la tov. Prof. Kara Győző.

Am constatat că situația este conformă cu planul
stabilind locul exact a osemintelor generalilor depuși acolo
de prof. Kara.

Aceștia se află în boxa inferioară dinspre ușe.
Această boxă este închisă cu un zid de cărămidă.

3. Deasemenea am constatat existența sicriului
afirmativ al generalului Vécsey.

4. Considerăm că pentru a putea afla cu exactitate
prezența osemintelor în criptă trebuie procedat la
deschiderea boxei.

Drept pentru care s-a adresat prezentul proces verbal
în 3 exemplare.

Glück Eugen GLÜCK

Baranyai Francisc BARANYAI

Barthel Ernest BARTHEL

Pataky Alexandru PATAKY S.

(Eredeti je a múzeum „Problema celor 13 generali
martiri” c. gyűjteményében)

PROCES VERBAL

Încheiat astăzi, 5 septembrie 1956 la cimitirul Eternitatea din Arad.

Sunt de față: prof. Pataky Alexandru, Barthel Ernest, singurii membrii încă în viață a fostei comisii pentru exhumarea celor 13 martiri ai revoluției din 1848/49 din anul 1932. Hujer Pavel, zugrav care în anul 1932 a zidit în cavou osemintele generalilor martiri. Surányi Ladislau, medic, Zala Adalbert, director cu Glück Eugen și Dörner Egon, muzeografi principali de la Muzeul regional din Arad. Au mai participat la lucrări următorii membrii ai muzeului amintit: Baranyai Francisc, Girauschek Albert, Goro Gavril.

Din partea administrației cimitirului a participat la lucrări Boșneac Mihai.

Comisia de mai sus a prezentat administrației cimitirului aprobarea nr. 19.032/1956 a Sfatului Popular al orașului Arad, prin care acesta aprobă deschiderea cavoului și ridicarea osemintelor acelor generali-martiri din 1848/49, care se află în cimitirul Eternitatea precum și obiectele anexe. Administrația cimitirului a eliberat dovada de primire a adresei susamintite, dovadă care se anexează prezentului proces verbal în original.

Comisia procedând la începerea lucrărilor s-a deplasat la cavoul cu inscripția „Leszkay család sirboltja”. La început s-a fotografiat din exterior cripta. După aceasta s-a procedat la deschiderea ușei de fier de către tov. Wisocki Ioan, mecanic electrician al muzeului regional din Arad. În interior, după fotografierea locului exact – stabilit anterior de către o comisie prin procesul verbal nr. 387/24.VII.1956 -, s-a procedat la îndepărtarea zidului despărțitor. Zidul a constat dintr-un singur rând de cărămiizi, cu grosimea de 10 cm tencuite cu ciment.

După îndepărtarea zidului s-a constatat că osemintele generalilor martiri au fost depozitate în 2 lăzi de lemn, dintre care una era complet putrezită și sfărâmată. Lada a doua a fost deasemeni putrezită, dar era intactă, nesfărâmată. După constatările noastre cele două lăzi au fost puse una lângă alta. Lăzile trebuie să fi fost dintr-un lemn foarte subțire. Pe osemintele generalilor martiri s-au constatat mai multe bucăți din tencuiala căzută de pe tavanul cavoului.

Din cauza lipsei de lumină corespunzătoare și a spațiului foarte restrâmt din fața cavoului nu s-a putut face fotografierea cavoului cu osemintele așa cum s-a găsit după îndepărtarea zidului despărțitor. Partea de cavou în care au fost așezate osemintele generalilor martiri a avut următoarele dimensiuni: lungime 2,30 m, lățime 0,95 m., și înălțime 0,90 m. Podeaua cavoului constă dintr-un lespede de ciment. Tov. Brădean Anton, paznicul cimitirului „Eternitatea” declară că cripta cu cavoul aflându-se pe o parte de teren adâncită, în timp de ploaie apa poate pătrunde aici, umezeala fiind atunci mare.

Dimensiunile lăzii nesfărâmate au fost cu aproximație 40/60/35, ultima indicând înălțimea.

Inițial fiecare parte din oseminte a fost învelit într-o bucată de hârtie și carton. S-a constatat că din prima ladă sfărâmată aceste bucăți de hârtie și carton au fost distruse cu desăvârșire, astfel încât conținutul acestei lăzi constituia un morman de oseminte.

În lada a doua s-au găsit unele urme de ziare și carton foarte stricate, fără însă că acestea să conțină vre-o indicație scrisă despre apartenența oaselor respective. În esență și osemintele din lada a doua au format un morman compact. A doua ladă nesfărâmată n-a putut fi scoasă în întregime, deoarece la cea mai mică atingere, fiind putrezită, s-a destrămat în bucăți. Resturile fiecăreia din ambele lăzi au

fost scoase, împachetate în cutii și transportate împreună cu osemintele generalilor martiri la muzeu.

Tovarășii Pataki Alexandru, Barthel Ernest și Hujer Pavel recunosc că osemintele și obiectele anexă găsite în lăzile din cavou sunt identice cu cele exhumate cu ocazia săpăturilor efectuate în 1932 la „Locul pierzării.” Această confirmare, tovarășii de mai sus o dau pe baza cunoașterii materialelor, ei toți fiind prezenți la săpăturile din anul 1932.

Având în vedere că în cimitirul „Eternitatea” nu s-a putut proceda la inventarierea, clasarea și stabilirea materialelor din cavou, acest lucru necesitând timp mai îndelungat, precum și condiții tehnice și atmosferice corespunzătoare, am procedat la împachetarea întregului material găsit în cavou, inclusiv materialul complet putrezit, care a fost transportat la Muzeul regional Arad.

Drept pentru care s-a încheiat prezentul proces-verbal în patru exemplare.

PATAKY SÁNDOR

BARTHEL ERNEST

HUJER PÁL

ZALA BÉLA

GLÜCK EUGEN

E. DÖRNER

(Eredeti je a múzeum „Problema celor 13 generali martiri” c. gyűjteményében.)

PROCES VERBAL

Încheiat astăzi 20 sept. 1956 la Muzeul Regional Arad

La cererea Muzeului Regional Arad, tov. Barthel Ernest, domiciliat în Arad, str. Béla Józsa nr. 9 fost participant al săpăturilor din anul 1932 cu privire la exhumarea osemintelor celor 13 martiri aflate în incinta cartierului Subcetate din Arad, relatează cu privire la exhumare următoarele date:

Declarația o face în fața tov. Zala Adalbert directorul Muzeului Regional din Arad, tov. Glück Eugen, muzeograf principal și tov. Baranyai Francisc restaurator. Lucrările de dactilografiere au fost executate de tov. Mihali Stefania. Depoziția o face în limba maghiară, dar tot odată cunoaște în așa măsură limba română încât poate să înțeleagă procesul verbal înainte de semnare.

Am fost cu ocazia inundațiilor membru în comisia înființată de Primăria Municipiului Arad, pentru problemele de inundație în cartierul Subcetate, pe de altă parte am fost comandantul unei unități de salvare în aceea perioadă. Acest lucru pot dovedi cu acte oficiale.

Soția mea a fost proprietara casei din Str. Cezar nr. 1 din cartierul Subcetate, unde m-am deplasat în fiecare zi. Deadreptul ultimului stâlp al podului de lemn existent odinioară pe Mureș, din care se mai găsesc anumite rămășițe vizibile până astăzi, a fost în timpul inundației o spărtură pe dig. După încetarea inundației din ordinul Primăriei sub conducerea șefului de muncă tov. Adamovici s-a început astuparea spărturii cu pământ. Într-o zi unul din oamenii lui Adamovici a venit la mine și mi-a comunicat că au găsit un craniu (un fragment). Imediat m-am deplasat la fața locului și continuând săpătura am găsit scheletul unui om lângă care era și o bârnă de lemn în care era și un cui mare ruginit. La

propunerea mea am acoperit scheletul cu tulpină de porumb și scânduri, punând și pietre mari deasupra. Intenția era ca să anunțăm poliția. Gîndindu-mă în drum spre casă am ajuns la concluzia că aceste oseminte pot avea ceva legătură cu cei 13 martiri. Mătușa mea Borbala Finster, născ. Pfeiffer a cărui soț a fost obligat de austrieci să ridice spânzurătorile adesea trecând în fața aceluși loc i-mi arăta că în acest loc au avut loc executarea celor 9 generali spânzurați, lucru pe care am auzit pentru ultima dată la vârsta mea de 15 ani. După povestirea mătușei și arătat locul că spânzurătorile folosite cu ocazia executării generalilor au fost luate din acoperișul casei de sare (itt egy sor hiányzik az eredetiben! Gépelési hiba!).

De complectă degradare. Tatăl meu, Barthel Ernest a raportat lui Barabás Béla cu ocazia săpăturilor în anul 1911 faptul că executarea celor 9 generali a avut loc nu pe teritoriul unde se executau săpături pe acea vreme, ci pe locul indicat mai sus. Deputatul Barabás ca și consilierul orășănesc cultural Kovács Vince au refuzat să ia seamă de această informație.

Datorită considerențelor susarătate nu am anunțat poliția, ci am anunțat pe prof. de istorie Kara Győző din Arad. Împreună cu mine la orele 5 d.m. ne-am deplasat din nou la fața locului unde prof. Kara a declarat că și el trage la îndoială locul pierzării unde nu s-au găsit cu ocazia săpăturilor în anul 1911 nimica, ne-am hotărât că la doua zi vom face săpături de probă noi doi conform indicațiilor aflate în memorialul lui Sulyánszky. A doua zi într-adevăr ne-am deplasat la fața locului împreună cu prof. Kara și cu ajutorul unor muncitori aflați acolo am început să săpăm. Cu această ocazie am deschis la depărtare de 3 pași un nou mormânt, în care nu am găsit oseminte, ci numai un fragment de bârnă, câteva monede austriece și un fragment

de cătușe, format dintr-un fragment de lanț și cercul pt. mână sau picior.

Osemintele găsite au fost adunate de mine într-un coș și depozitate provizoriu în casa mea din apropiere. Pe măsură ce înaintau săpăturile materialul găsit a fost în fiecare seară depus de mine la casa mea. În timpul săpăturilor s-au perindat la fața locului mii de oameni, care au staționat la locul săpăturilor, unii indivizi din această masă încercau să sustragă obiecte și oase găsite, care uneori nu am putut opri. Tocmai din această cauză a fost necesar ca în fiecare noapte eu sau cineva din familia mea să doarmă în casă ca nu cumva să dispară încă din oseminte și obiecte. Lucrările au fost conduse pentru prima dată de un colectiv, iar a doua oară de către prof. Kara. Osemintele c-am au stat zece – douăsprezece zile în casa mea de unde au fost transportate în pivnița locuinței prof. Kara. Iar în a doua etapă a săpăturilor ele au fost duse deadreptul în pivnița locuinței prof. Kara. De atunci eu nu am văzut aceste obiecte. Cu ocazia transportării obiectele se aflau în următoarea stare: oasele generalului Aulich într-un coș, osemintele generalului Nagy Sandor au fost puse într-o cutie de carton. Craniul se găsea într-o stare de dezagregare în praf; aceasta era săpat în pământ deoarece nu se putea scoate altfel. Fragmentele de bârne erau legate cu sârmă, pe câte o bucată de scândură și etichetate indicând în care mormânt au fost găsite.

Săpăturile nu au putut duce la clarificarea în întregime a problemelor, deoarece posesorul grădinei învecinate nu a permis continuarea lucrărilor pe teritoriul posesiunii sale. Dincolo de grădina lui trebuie să fie încă părți neidentificate a mormântelor. Acest lucru se confirmă prin evenimentele intimplate cu citeva ani în urmă. Într-o zi mergind spre casa mea din Subcetate am trecut pe lângă acest gard. Tocmai în acel colț al grădinii sale unde după presupunerea noastră ar trebui să fie mormânt, cetățeanul a

săpat un pom uscat. Pomul a fost săpat deja afară și pământul scos stătea în grămadă. Deasupra grămezii de pământ am găsit un fragment de craniu, care am luat cu mine. Nu am avut posibilitatea să răscolesc întregul pământ de aceea nu pot să relatez dacă au fost scoase sau nu alte oseminte. M-am deplasat imediat la prof. Kara care a fost de aceeași părere cu mine, că aceasta rezultă din mormintul nesăpat și că acest fragment de craniu este al generalului Pöltenberg. În acest sens a dat o confirmare pe care împreună cu fragmentul de craniu am predat în anul 1956 Muzeului regional Arad.

Atita pot încă să declar că în oct. 1932 (nu-mi aduc aminte precis de dată) a venit la mine prof. Kara și mi-a comunicat că Procuratura regală vrea să confiște osemintele și toate obiectele găsite. Mi-a comunicat că el v-a înmorminta aceste oseminte și obiecte la cimitirul Eternitatea din Arad în cripta nr. 24 aparținând familiei Steiner. Am hotărât că a doua zi vom executa această operație. Nu am putut lua parte la depozitarea osemintelor și a obiectelor deoarece la orele 6,30 dimineața am fost dus la siguranță. Aici am fost interogat cu privire la săpăturile efectuate și asupra faptului unde se află relicvele. La siguranță am fost persecutat și bătut printre care mi-a scos și 2 dinți, dar nu le-am dat nici o informație. Am fost reținut la siguranță c-am până la ora 15,30, când am fost eliberat. După aceasta m-am dus la cimitirul Eternitatea unde am ajuns după ora 16. La cavoul familiei Steiner am găsit pe prof. Kara și pe Hujer Paul care tocmai atunci puneau ultimele rânduri de cărămizi în gura compartimentului în care au fost depozitate osemintele și obiectele. Imediat la fața locului am făcut o schiță de plan pe care o am și astăzi și după care Muzeul Regional din Arad, în anul 1956 a făcut o fotocopie.

Drept pentru care s-a încheiat prezentul proces verbal
în 6 (șase) exemplare.

Înaintea noastră: Glück

BARTHEL ERNŐ

Zala Béla

Baranyai

(Eredeti másolata a Múzeum „Problema celor 13 generali
martiri” c. gyűjteményé

Messer Sándor: Exhumálták a bitón kivégzett öt forradalmár tábornok csontmaradványait

- Folyik az azonosítási eljárás –
(Bevezetőül elmondja a kivégzést. – Majd: Eredménytelen ásatások fél évszázad előtt.- A véletlen segítségre sietett.-)

A Felső temetőben

1956 szept. 5-én egy gyönyörű nyárutói reggelen kis csoport gyülekezett a Felső temető 24. számú sírboltja előtt. Zala Béla a tartományi múzeum igazgatója, Glück Jenő és Dörner Egon főmuzeológusok, Dr. Surányi László orvos, Baranyai Ferenc restaurátor, fényképészek és a múzeum technikai munkaközösségének tagjai. Megjelentek még Pataky Sándor festőművész, Barthel Ernő kisiparos, Hujer Pál szobafestő – az 1932- es ásatások élő tanúi. A 24. kriptán elfakult aranyozott felirat: Leszkai család sírboltja.

Reggel 9 óra 20 perckor csikorogva nyílik ki a sírbolt elrozsdásodott vasajtaja. Megilletődve lépkedünk a poros, kötörmelékes lépcsőkön. Szinte bántó a csend.

Rég elkorhadt koszorúkat látunk és a szellőzetlen helyiséget jellemző dohos szag csapja meg orrunkat. Amint megszokjuk a félhomályt, körülnézünk s nyomban feltűnik a baloldali rekeszben egy hatalmas érckoporsó, Vécsey Károly honvédtábornok koporsója. Ezt, amikor az Ótemető 1916-ban megszűnt, ide szállították, a forradalmi tábornok csontjait pedig a tartományi múzeumban őrzik...

A leleteket a baloldali legalsó rekeszbe falazták be és a munkát annakidején Hujer Pál végezte: Glück Jenő főmuzeológus, akinek figyelme az azonosítási eljárásban mindenre kiterjed, megkérdezte Hujer Páltól: - Ráismer

munkájára? – Igen. Egyedül végeztem el. - Kérem, hogy most bontsa ki a falat.

Előkerülnek a szerszámok s nyomban felhangzik a falbontó kalapács csengő zaja.

Végtelennek látszó tíz perc telt el. Végre eltűnt az ereklyéket, a külvilágtól elválasztó téglafal.

- Nincs semmi baj! Az egyik láda teljes épségben! A csontok ott vannak! – állapították meg a bizottság tagjai.

A tizenhárom tábornok
(Allegórikus kép 1940-ből)

Először medencecsontok, csigolyák, lábszárcsontok, koponyadarabok kerülnek napfényre. Az orvos megvizsgálja. Elég jó állapotban maradtak meg, - hangzott a szakértői vélemény.

Mindent gondosan dobozokba csomagoltak és így óvták az egyre erősödő napsugaraktól...

A bitófák oszlopai kerülnek elő. Feketére korhadt darabok, rozsdamarta szegek, amelyekkel a bitófa oszlopa

megerősítették. Csontok és pénzdarabok között néhány fogat találnak. Teljes épségben egy nagy és rozsdamarta kampósszeg kerül elő, amelyre az áldozatot felakasztották. Újabb bitófa-csonkok, majd kampósszegek.

Egy széttört bilincs elrozsdásodott darabját helyezik dobozba. Ezt valamelyik pribék üthette le az egyik tábornok kezéről vagy lábáról...

Pataky Sándor, Barthel Ernő és Hujer Pál még jegyzőkönyvbe, tollba mondják, hogy felismerték azokat a leleteket, amelyeket 1932- ben a Vesztőhelyen találtak...

(Vörös Lobogó. 1956. X. 6.)

Hollendonner Ferenc: Az aradi vértanúk bitófáinak xylotomiai vizsgálata

Most 83. éve, hogy az aradi várból bitófa alá vitték a „tizenhárom aradi vértanuból” kilencet. (L-. Gracza Gy: A m.szab.tört. V.k., Varga Ottó: Az aradi vértanúk albuma) Hosszú ideig ismeretlen volt a kivégzés pontos helye is. Hiába végzett Bartucz rendszeres ásatást, a kivégzés helyét és a sírokat nem sikerült megtalálnia. Ennek az évnek május hónapjában azután a véletlen segített a becses ereklyék feltalálásában. A Maros áradása folytán ugyanis a töltések nagyon megrongálódtak és amikor a töltéseket kijavították, egy csontvázra bukkantak, melyről kiderült, hogy az aradi vértanúk egyikének a maradványa. Mivel az egyik bitófa a másiktól 3 – 3 lépésnyire volt, csak futóárkokat kellett ásni, hogy a sorba ásott sírokra rátaláljanak. Ez a hely a vársánctól délre eső kaszálón volt.

A tizenhárom vértanú közül négyet golyóval végeztek ki, kilenc pedig bitófára került. Ezek közül eddig hét: Lahner, Knézich, Nagy, Leiningen, Aulich, Damjanich és Vécsey sírját tárták fel, míg kettő: Pöltenberg és Török sírja még feltáratlan. A hét közül Aulich, Nagy és Knézich-é mellett megvolt a csontváz is, míg Lahnert, Damjanichot Mácsára, Leiningent Borosjenőre, Vécseyt pedig az aradi temetőbe temették el, miután a hóhér megfelelő összegért a holttesteket kiadta. A bitófák azonban a kivégzés helyén maradtak és kidöntve vagy lefűrészelve a sírokba temették őket.

Ezeknek a kiásott bitófáknak darabjaiból hozott magával Augustin Béla, aki ezeket Schweitzer Józseftől kapta. Ezideig Lahner, Knézich, Leiningen, Damjanich és Vécsey bitóit kaptuk meg és annak a hídnak maradványaiból küldtek, amely a Maros árterén keresztül a kivégzés helyére vezetett. Igéretem van azonban, hogy a még ki nem ásott

Pölsenberg és Török, valamint a hiányzó Nagy és Aulich bitófájából is fogunk kapni.

Ezeknek a vizsgálatoknak azért is van jelentősége, mert Gracza V. kötetének 831. oldalán kilenc kis deszka darab fényképét találjuk, amelyek a kilenc bitófa állítólagos darabjai és az aradi múzeumban láthatók, de az újabb felfogás szerint ezek nem valódiak. Sajnos, ennek a kilenc darabnak megvizsgálását nem engedték meg. Legújabbban azonban Damjanich és Vécsey állítólagos bitófájának darabjaiból sikerült egy kis szilánkot szerezni. A másik kérdés, hogy milyen fából voltak a bitófák, mert az ásatás folyamán felmerült az a kérdés is, hogy azok a darabok, amelyek mellett csontvázat nem találtak, nem a híd maradványai-e?

Sorba véve a talált fadarabokat, Damjanichét kivéve, a többi csak egy darabból állott és pedig Lahner és Vécseyé, valamint Damjanich bitójának egyik darabja tölgyfa – *Quercus* – mert likacsgyűrűs, lángnyelves (geflammt), kétféle: vastag és vékony bélsugarakkal. Ugyanilyen a hídmaradványjaiból való két darab is, de a korhadás fokát nézve, ezek sokkal épebbek, mert még jól adják a csersavreakciót is. Épebb voltuk természetes is, mert míg a híd a kivégzés után is a föld felett maradt, addig a bitófák a földbe kerültek és a xylochron anyagokat a víz kilúgozta, előbb indultak korhadásnak az árterület talajában.

Knézich, Leiningen és Damjanich bitófájának a másik darabja jegenye-fenyő: *Abies alba* Mill. Meghatározásuk nem volt nehéz: annyira épek, hogy parafinba ágyazva a szükséges metszetek könnyen elváltak készíthetők. Gyantavezeték nélküli, hosszparenchymás fa, melyben a bélsugarak csak parenchyma-sejtekből állnak és tracheidái egysoros, udvaros gödörkések, megvannak a tangentiális gödörkék is.

A bitófák készítéséhez tehát kétféle fát használtak. Amíg Damjanich bitófája egy oszlopból (Abies) és egy támasztó ducból (Quercus) állott, addig a többi bitófa vagy egy jegenyefenyő, vagy egy tölgyoszlop volt csupán. Amint Damjanich vizsgálatából kitűnt, a fenyőoszlop már nem épfából készült, mert a szúrágás nyomait mutatta; talán ezért tették melléje a támasztó ducot.

Ha a többi bitófa is fenyő lett volna, amint Gracza mondja, akkor a múzeumban levő darabok tényleg nem hitelesek, mert Vécseyé és Lahneré tölgyfának bizonyult. A Graczában közölt Vécsey féle bitó képe pedig tényleg fenyő. A két szilánk xylotomiai vizsgálata minden kétséget kizárólag igazolja, hogy az „Ereklye-múzeum” darabjai nem azonosak az ásatáskor előkerült darabokkal. A múzeumi darabok ugyanis Picea, lucfenyőből valók, mert hossz-és harántgyantavezetékes, a bélsugarak összetettek: simafalu haránttracheidák és apró gödörkés paremhyma. Pice az ásatáskor egyáltalán nem került elő, sőt Vécsey bitófája csak Quercus – tölgy, Damjaniché pedig Abies és Quercus, míg az Ereklye-múzeumi két szilánk (Vécsey és Damjanich) lucfenyő.

(Különnyomat a „Botanikai Közlemények” 1932 évi XXIX kötetének 5 – 6 füzetéből. A növényteni szakosztály 1932 okt. 13 –án tartott 352. üléséből, - Kaptam: Dr. Schweitzer Józseftől 1959. VII. 21-én)

Bartucz Lajos: Tudományos vizsgálatnak kell alávetni az aradi várban lelt vértanú-csontokat

Willant Rezső cikke, amelyben a 13 aradi vértanú hazahozatalának eszméjét vetette fel az Új Magyarország hasábjain s amelynek oly örömmel és együttérzéssel adtunk helyet, mind nagyobb visszhangot ver s mind nagyobb körben mozgatja meg a magyarság szeretetteljes érdeklődését. Naponta tömegesen jönnek hozzánk a levelek, melyek részben lelkes biztatást tartalmaznak, részben az eszme kivitelének lehetőségéről érdeklődnek, mindannyian helyeselve a kegyeletes szándékot. Tudományos szakértő eddig azonban még nem szólt hozzá a kérdéshez, éppen ezért megkérdeztük Bartucz Lajos dr.-t, az európai híró antropológust, az új ásatásokra, annak eredményeire és tudományos értékeire, valamint a csontok hazahozatalának lehetőségeire vonatkozólag. Bartucz Lajos régi szakértője ennek a kérdésnek, már 1912- ben járt odalent Aradon s ő ásta ki a két agyonlőtt tábornok, Schweidel és Lázár földi maradványait. Ő exhumálta Martinovics és társainak holttestét és az ő nevéhez fűződik az Apafiak agnoszkálása is. Az aradi új ásatásra vonatkozólag a következőket mondotta Bartucz professzor az Új Magyarorságnak.:

-Nem szakemberek végezték az ásatásokat. –

-Ezekről az újabb ásatásokról magánúton már azelőtt értesültem, mielőtt még Willant Rezső cikke az Új Magyarországon megjelent volna. A magam részéről is valószínűnek, sőt biztosan azt tartom, hogy az aradi vértanúk csontjait találták meg odalent ezeknél az ásatásoknál, úgy látom azonban, hogy az ásatásokat nem szakemberek csinálták s ez nagyban megnehezíti a tudományos alapon való agnoszkálás lehetőségeit. Tudomásom szerint a csontok nagyrésze elpusztult, illetve megsérült s így azok a

tudományos vizsgálat részére való értékükből sokat veszítettek. A kérdésnek ugyanis nemcsak az az érdemi része, hogy a vértanúk földi maradványait megtaláljuk, hanem az is, hogy az exhumált vértanúk személyazonosságát antropológiai alapon minden kétséget kizáróan igazolhassuk.

Huszonegynéhány évvel ezelőtt is történtek odalent ásatások, küldtek is fel nekem egy egész láda csontot, amelyekről azonban tudományos vizsgálattal kénytelen voltam megállapítani, hogy nem is emberi maradványok, hanem lócsontok. Ilyesminek nem szabad kitenni a nemzetet. Igenis szakértők részvételével lehet csak ebben a kérdésben dönteni. Tudományos tárgyi és megfigyelési bizonyítékok kellene. Kellene például pontos jegyzőkönyv, melyben le van írva, hogy hol és pontosan milyen helyzetben találták a csontokat, sőt rajz és fotográfia is kellene erről. Bitófán való kivégzésről van szó, így hát pontosan kellene tudni, hogy a nyakcsigolyák eredetileg milyen helyzetben feküdtek, mert hisz akasztás által beállott halálnál a nyakcsigolyák ízületi felületei nem érintkezhetnek. Ez az egyik legfőbb jellemzője az akasztásos halálnak, ami egyben azt igazolná, hogy valóban bitón kivégzett hős tábornokok holttestét lelték fel. A személyazonosság megállapításának szempontjaiból méréseket kellett volna csinálni még az eredeti helyzetben a hosszúcsontokról s ebből pontosan meg lehetett volna határozni a test eredeti magasságát. Az életkor megállapítása miatt pedig meg kellett volna vizsgálni szakembernek a koponyákat is. Hogy milyen gondosan kell végezni ilyen exhumálásokat, arra nézve elmondom, hogy hogyan emeltük mi ki 1912- ben az aradi sáncárokból az agyonlőtt Schweidel és Lázár tábornok maradványait. Mikor az emberi csontok első felére rábukkantunk, körülástam a sírt, körüldeszkáztattam, vaslemez csúsztattam alája s az egészet földdel együtt bevittem az aradi múzeumba. Ott kiszárítottam és csak azután fogtam hozzá a mérésekhez, a

vizsgálathoz és a széthullott csontok és csontrendszerük összeállításához. Mindez nagyon – nagyon fontos, hogy a személyazonosság kétségkívül megállapítható legyen. Az az aggodalmam, hogy a legutóbbi ásatásokkor mindezt nem végezték el odalent.

-Okvetlenül szükségesnek tartanám – folytatta Bartucz professzor – hogy odalent antropológiai szakértő jelenlétében ássák fel az egész szóbajöhető területet, hisz (tudtommal legalább) minden holttestet meg sem találtak:Knézich tábornok holttestére például, tudomásom szerint, még nem akadtak rá. A sírok odalent minden valószínűség szerint már előzőleg is lehettek bolygatva, akár akkor, mikor Damjanich és Leiningen holttestét elvitték onnét. A valószínűség tehát nem elég ilyen kérdésben, itt tudományosan bizonyítható abszolút bizonyosság kell. Ha azonban már az ásatások idáig vannak, mint amennyire vannak, kívánatos, hogy az ott lelt összes csontok, mielőtt bármit is határoznának felőlük, tüzetes antropológiai vizsgálatnak vétéssenek alá, nehogy tévedjünk. Ebben az esetben azonban kellene az ásatási jegyzőkönyvek is.

-Ami már most a kivitelt illeti, én a magam részéről a dolgot egyedül csak úgy látom kivihetőnek, ha az állam lép közbe s a külügyminisztérium lép érintkezésbe a román külügyminisztériummal az ásatások folytatásának és a csontok ünnepélyes hazahozatalának érdekében. Én azt hiszem, ilyen módon semmi akadály se lenne annak, hogy a tizenhárom aradi hős vértanú csontjai minél előbb a trianoni békeparancs által meghagyott magyar földben pihenhessenek. A tudományos vizsgálat szükségességét azonban még itt végül is és mégégyyszer is hangsúlyozom.

(ÚJ MAGYARSÁG. Bp. 1934. IX. 20. 18.sz.3.1.)

MÓRA FERENC: Az első október 6.

Rosszul ismeri a magyar pszihét, aki azt hiszi, hogy az október 6. mindig olyan országos ünnepe volt a nemzeti kalendáriumnak, mint a mi időnkben. Története van ennek, nem is minden tanulság nélkül való. Érdeemes megírni, mint ahogy érdemes volna összeszededegetni a március 15. -ikék hiteles történetét is.

A Bach-korszakban természetesen ki se lehetett hangosan mondani a tizenhárom nevét. Hiszen különösen kezdetben a Miatyánkot se volt tanácsos főnnhangon imádkozni. Pesten becsuktak valami ájtatos polgárt, aki a templomban nyomatékosabban találta elfohászkodni az Úr imájából azt a passzust, hogy „jöjjön el a te országod”! Az elfogulatlan bíróság megállapította, hogy Kossuth Lajosra célzott vele a megátalkodott rebellis.

Vadnay Károly meséli az emlékei közt, hogy ők mint cserepárok megülték az első évfordulót, 1850-ben, valahol Verona körül, egy mocskos csapszék különszobájában. Míg a padrone kint fülelt az utcán, hogy nem szaglászna-e arra a Radetzky kopói, addig tizenhárom fiatal magyar baka – egy esztendővel azelőtt mind honvédtiszt – hallgatta villogó szemmel a tizennegyedik szavalatát:

Van bosszú a felhők felett,

Áll a villamos ég!

El lehetett hinni Vadnaynak, hogy nem öreg korában találta ki ezt a visszaemlékezést, hanem csakugyan így ültek zomotort. Hiszen forrófejű fiatal gyerekek voltak, akikre még a szánakozó szívű cseh főhadnagy is azt mondta: „Maguknak igazság szerint még iskolába kellene járni”. Ki sejtette volna még akkor Kossuth kis katonái közül, hogy az egyikből közös ezredes lesz, a másiktól hatvanhetes képviselő, a harmadiktól hatvanhetes lapszerkesztő.

Idegenben, a kétfejű sas szárnya tövében, cserepár bakáknak meg lehetett ülni október 6. első évfordulóját, annak azonban sehol sem találom nyomát, hogy itthon szerencsétlenkedtek volna ilyen istenkísértéssel. Magának is volt kit siratni mindenkinek, s különben is elevennek élő, holtak holt a barátja. A vértanúkat meggyászolták az özvegyeik – a gyászév letelte előtt egy se ment férjhez közülük -, Damjanichné gyászmisét is mondatott az ura lelke üdvéért, itt, ott, félve, szőlőhegyekben, szüreti torokon egy – két bújdosó honfi tán könnyet is ejtett értük az új borba, de azt is félrefordulva, hogy meg ne lássa senki, mert „nem elég, hogy mint tölgy kivágatánk, a kidőlt fában örlő szű lakik, honfi a honfira vádaskodik”. Persze ezt csak az az elfanyalodott Tompa mondta, mert a költők mindig hóbortosak voltak, és sohase akartak beletörődni a konszolidációba. Ellenben a józan hazafiságnak az volt az elve, hogy fátyolt a múltra – és ezt a fátyolt nem volt opportunus emlegetni akkor se, mikor az abszolutizmus már enyhülni kezdett. Mert minden okos ember előtt ott meredezett a kérdés: mit szól hozzá Bécs?

Amikor a királyi pár az országgyűlés által koronázási ajándékkul följánlott százezer aranyat 1867- ben a rokkant honvédeknek adta, akkor nyilvánvaló lett, hogy most már senkit se állítanak az auditor elé, ha hangosan kimondja a negyvennyolcat. És ekkor mondták ki először a nyilvánosság előtt a tizenhárom tábornok nevét, így, hogy aradi vértanúk.

1867 augusztusában országos dalverseny volt Aradon – akkor dalárünnepélynek mondták – s a félig – meddig felszabadult lelkek országában ez csakugyan országos esemény volt. Nemcsak a dal kultusza gyűjtötte össze az embereket az ország minden részéből: az aradi vértanúk szobrára szánták a három napos ünnep jövedelmét.

Ezt a célt szolgálta az az egyfelvonásos is, amit Rákosi Jenő Az aradi vértanúk címével írt az ünnepi alkalomra.

Az történet azonban, hogy valamelyik dalár küldöttségnek az jutott eszébe, milyen szép lenne kivonulni a vesztőhelyre s fölébreszteni a mély álmú vértanúkat azzal, hogy „megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán” (Noha a vértanúk alighanem úgy találták volna, hogy a nemzet inkább megtört mint megfogyott). Az aradi rendezőseget egy kicsit zavarba ejtette ez a műsoron kívüli szám. Kiderült, hogy bár szobrot akarnak állítani a vértanúknak, már nem emlékeznek rá, hogy hol végezték ki őket. Ebből látható, hogy semmi alapja sincs annak az azóta keletkezett legendának, mintha valami ismeretlen kéz már 1850- től kezdve virággal hintette volna be a szentelt hantokat. Csak a jó Isten növesztett rajtuk szép kövérlevelű lapukat, és ültetett föléjük vérvörös csillagokat termő tüskerózsákat, amitől még nehezebb volt őket megtalálni. (Különben a legtöbb holttestem már akkor régen nem is volt ott. Vécseyt, Damjanichot, Lahnert, Leiningent még a kivégzés éjszakáján elszállították hozzátartozóik. Damjanichot 600 forintért, Leiningent 13 aranyért adta ki a hóhér. Dessewffyt egy esztendő múlva a családja könyörgésére egy osztrák őrnagy ásta ki a sáncárokból, hogy elszállíthassák Felső-Magyarországra, a családi sírboltba. Ez a rémtörténet még a mai ember edzett idegeit is próbára teszi. A holttestet nem merték koporsóban szállítani, nehogy Haynau másodszor is főbelövesse, hanem ládában helyezték el. Csakhogy a láda kicsi volt, és a holttestet fel kellett darabolni, hogy beleférjen...)

Néhány öreg szélmolnárt találtak az aradi dalárok, akik tizennyolc évvel azelőtt szemtanúi voltak a kivégzésnek, s azok segítségével meg is találták a dudával, gazzal benőtt helyet, ahová aztán délután óriás tömeg vonult ki. Soha többet ilyen megkapó gyászünnepet nem

tartottak Aradon. Pedig nem volt se díszmagyar, se ünnepi szónok – csak nagyon sok hívő magyar. Abból telt ki az egész ünnep, hogy a Barabás Béla apjának az udvarából elültettek a vesztőhely földjébe egy kiszáradt eperfát, amelyiknek éppen tizenhárom ága volt. Aztán elénekelték a Szózatot meg a Himnuszt, és mindenkinek tele volt a szeme könnyel. A múltért meg a jövőéért...

Hanem a kiszáradt eperfa nehezen akart megeredni.

1867 október 7- én mondotta az első rekviemet az aradi tizenháromért a pesti honvédegyelet, s bár a ferenciek temploma zsúfolva volt közönséggel, a fővárosi lapok nem írnak többet az első gyászmiséről nyolc – tíz óvatos sornál. Tömérdek honvéd a padokban, sok csonka – bonka hős, mellén a 48- as érdemrendekkel, többnyire névtelen hősök, de vannak köztük ismert pesti polgárok, tekintélyes vidéki földbirtokosok, képvislők, sőt néhány mágnás is. A cserkoszorúkkal borított katafalkon tizenhárom koponya. Több asszonyt ájultan vittek ki a templomból. Kinek apja, kinek mátkája, kinek gyermeke juthatott eszébe. Hiszen még húsz év sem telt el azóta, s nem enyhült szokványos kegyeletté minden fájdalom.

Viszont a cenzura is friss emlékezetben volt még, s az újságokat pártállásukra való tekintet nélkül tartózkodásra készítette az a gyászlap, amit a templom portikusában rokkant honvédek osztogattak:

-Október 6. Néma, de annál meghatottabb emlékezés rázza fel a honvédet, sőt az összes nemzetet e napon. A véres csaták áldozatainak emlékét, ha ki nem téphetjük is a szívünkéből, de beletemethetjük, ám a fegyverletétel után szükségtelenül kivégzettek vére átszivárog a feledés fátyolán...

Körülbelül minden későbbi októberi szónoklatnak őse ez a gyászlap, amely a Deák – pártot se érintette kellemesen, de a klerikális-feudális hívőket meg egyenesen

felbőszítette. Szócsövük, a Pesti Hírnök nem átalotta így kommentálni az első október 6- ét:

-Kétségkívül minden magyar kebel fájdalmas részvételt van örökké megtelve azon szerencsétlenek iránt, akik a forradalomban akár mint győzők, akár mint legyőzöttek elvérzettek. De egyet ne felejsünk el: hogy mindazon vér, amely a fegyverletétel után megtorlásul ontatott, a Kossuth Lajos fejére és lelkére súlyosodik, aki a detronizálást deklarálta, s az így egymaga által elkövetett bűnnel a megtévesztett becsületes honvédeket is felségsértési komplicitásba keverte. Egyébként is mártírok minden oldalon vannak – vajon a forradalom által megölt Latour halálát megünneplik-e gyászmisével?

Nem csoda aztán, hogy mikor egy év múlva megint rekviemet mondat a honvédegyelet, a lapok beszámolója már csak ennyi: „A kegyeletes megemlékezők száma nem tölté meg a templomot. Jelen voltak Damjanichné, Schweidelné, és Pestmegye részéről az alispán.” Vidéken is nagyon lassan terjed a vértanúk kultusza, amitől a hivatalos körök lehetőleg távortartják magukat. Hazafias áldozatkészség címmel még 1870- ben is ezt írja a Magyar Polgár: „B.H. makói esperes az októberi gyászmiséért a makói honvédegylettől 7 forint 30 krajcárt követelt, amit az elnök sietett már október 5- én nyugta mellett lefizetni az esperes úrnak.”

Beletelt tíz év, mire országszerte bevett ünneppé tette az október 6-át a függetlenségi párt, azonban az aradi vesztőhelyen a száraz eperfát még akkor se lehetett emlékszoborral kicserélni. Még 1867- ben kibocsátott a szoborbizottság 988 gyűjtőívet, abban a hitben, hogy a nemzeti kegyelet szinte varázsszóval felépíti az ércmonumentumot azoknak az eszmévé finomult hősöknek, akiknél ártatlanabb vértanukat még ennek a saját vérével vakolt országnak a története se ismer. Hiszen verset írtak is róluk sokat, beszédek is mondtak szívszagatókat,

fogadalmakat is tettek megrendítőket – csak éppen hogy tíz esztendő alatt mindössze 33333 forint gyűlt össze 275 gyűjtőíven és a nem is egészen ezer ívből 713 darab sohase került vissza a szoborbizottsághoz. Kerek húsz év telt bele, mire összegyűlt a százezer forint, akkor is csak úgy, hogy a városok polgármestereitől beszerzett bizalmas információk alapján külön – külön instálólevelet küldtek minden törvényhatósági tagnak, akiről föltehették, hogy ha nagyon szépen megkéri, nem sajnál egy pengő forintot az aradi tizenháromtól...

Szépek a versek, sziveket tüzelők a beszédek, megrázók a nagyszerű fogadalmak, de azért nem ártana az október 6-iki ünnepeken az október 6. hiteles történetét is elmondani ebben a hazafias világban.

(A fele sem tudomány.- Utazás a földalatti Magyarországon. Móra Ferenc összegyűjtött művei. Bp. Magvető, 1960. 46-52.1. Először: Világ. 1923. okt. 6. Magyar Hírlap. 1927. okt. 6. Délmagyarország. 1929. okt. 6. A száraz eperfától az ércszoborig címmel. A Magyar Hírlap szövegét közli a kötet).

MELLÉKLET

A román nyelvű újságcikkek és jegyzőkönyvek
magyar fordításai

Az Aradon felfedezett Kossuth-tábornokok csontvázainak furcsa esete

-A Magyar Párt emberei által kifundált durva rászedés –

Valamikor a múlt héten, mintegy parancsszóra, sorra jelent meg a hír, minden hazai magyar lapban:

Rátaláltak az egyik 1848- as Magyar „vértanú” csontvázára. A „vértanút” az osztrák hatalom végeztette ki Aradon, mert részt vett Kossuth osztrák- /és román ellenes felkelésében.

Megbízhatatlansága ellenére, a hír, amely Barabás Béla (Dr. Albisi Barabás Béla, az utolsó magyar főispán, román felsőházi szenátor, a Magyar Párt egyik vezetője) úr honfitársainak figyelmét volt hivatott felkelteni, teljesen lázba hozta ennek a rotheimeristák által visszakövetelt vidéknek a magyarságát. Másnap tehát a Magyar Párt aradi szervezete vállalta az elvégzendő ásatások költségeit, hogy a többi magyar „vértanú” maradványait is felkutassák, és kiküldött egy szakértőt, Kara tanár urat a helybeli Római Katolikus Gimnáziumból. Kara úr annak az iskolának a derék képviselője, amelyet a hatóságok azért zárattak be, mert a román állam elleni összeesküvésre nevelte diákjait, olyan jól tett eleget feladatának, hogy minden biztonnal kiérdemelt egy fényes horthysta kitüntetést. Másnap a magyar újságok egy másik csontváz megtalálásáról cikkeztek, amely a Kossuth-féle forradalom egy másik Aradon kivégzett vezetőjéé volt.

Harmadnap rátalált a csontvázon kívül a bitófa egyik darabjára is, a negyedik napon egy újabb csontváz és egy újabb bitó került elő, és így tovább a kilencedik Kossuth-tábornok csontvázáig, akit név szerint és ki tudja még miféle adatokkal is azonosítottak.

Az ásatásokat nem folytatták, leállításuk ugyanis szükséges volt; ha folytatták volna, előkerült volna még néhány Kossuth-tábornok, néhány nappal később talán néhány száz, holott tudvalevő, hogy a többi „vértanút” nem a Veszthelyen végezték ki és temették el.

A tervek szerint mostanában kellene megvalósulnia annak az eseménynek, amelynek érdekében a Magyar Párt újságjai egy héten át kétségbeesett propagandát folytattak: az őrzött csontvázakat ünnepélyesen egy a magyar nemzet által emelt mauzóleumba temetnék el, hogy azután emlékművet állítsanak azon a helyen, ahol a maradványokra rátaláltak. Mindez úgy történt volna, ahogyan ahhoz Barabás úr emberei remekül értenek: közadakozásból, ünnepélyes megemlékezések során, nap mint nap elhangzó propaganda révén, amely nyíltan a „vértanúk”-ról szól, de valójában Avram Iancu valachjainak az ellenségeiről szolt volna.

Csakhogy ebből semmi sem lesz.

Mert, és most következik a dolog botrányos oldala, kiderült, hogy a Kossuth-tábornokok egész ügye példátlan rászedés. Először is Kara úr és a magyar sajtó senkit sem tudtak meggyőzni arról, hogy a tábornokokat a történészek által már azonosított helytől néhány száz méternyire végezték ki.

Másodsorban a bitómaradványok, amelyeket a „tábornokok” csontjainak közelében találtak, különböznek azoktól a bitómaradványoktól, amelyeket még a magyarok idejében a Kultúrpalotában helyeztek el. Míg az igazi bitódarabok a Palotában fenyőfából valók, addig a Kara úr darabjai tölgyfából készültek.

Harmadszor azok a vasdarabok, amelyeket a Magyar Párt történésze talált és amelyekről azt állítja, hogy az akasztófához tartoznak, tulajdonképpen egy híd részei.

Arad/Stirea, 1932. V. 26./

A Magyar Párt számításait még egy másik dolog is áthúzta. Miután azok a hatóságok, amelyeknek érdeklődniük kellett volna a Magyar Párt által keltett felhajtás iránt, eddig nem teljesítették kötelességüket, így aztán a párt történésze fényképezhetett és botrányos elméletekbe bocsátkozhatott, a dologba most beleavatkozott a törvényszék, amelynek kötelessége vizsgálatot indítani bármiféle előkerült emberi maradványokkal kapcsolatban. A törvényszéki orvos megvizsgálta az állítólagos „tábornokok” csontjait és az ügyészség úgy rendelkezett, hogy azokat, szokás szerint, a köztemetőben földeljék el.

A Magyar Párt ármánykodását tehát leleplezték. Tájékoztatni fogjuk olvasóinkat a következményekről: lesz minden bizonnyal tiltakozás a sajtóban, talán még táviratok is mennek a Nemzetek Népszövetségébe, elhangzanak majd gyalázkodások a magyar parlamentben, stb., mindentől megkímélhettük volna magunkat, ha az aradi hatóságok, mindenek előtt a polgármesteri hivatal, amely a veszthelyi munkálatokat végeztette, tudta volna, hogy mi a kötelességük.

(STIREA, Arad, 1932. V. 26. -77. szám)

Ed. Gavanescu: A Magyar Párt „történelmi” felfedezései

A Magyar Párt aradi vezetősége újabban történelmi kutatásoknak szenteli magát. Ez persze örvendetes lenne, ha magas rendű tudományos érdeklődés állna a háttérben. Akkor ha kellő objektivitással kutatnák a történelmüket, megismernék a magyarok azokat a hamis tételeket, amelyekre Magyarországnak az igazságtól olyan távolálló történetét felépítették. Am a mostanában a Veszthelyen végzett ásatások és a negyvennyolcas magyar múlt felemlegetése mögött a Magyar Párt és a magyar sajtó sovinizmusa áll.

Amikor Budapesten a Magyar Liga zajosan szót emel a békeszerződések felülvizsgálása érdekében, és olyan népgyűlésekkel fenyeget, mint a múlt vasárnapi, és amikor Bethlen gróf a határok revízióját szorgalmazza, itt Aradon a Magyar Párt alkalmat talál rá, hogy felelevenítse Magyarország történetének legjellegzetesebb korszakát, az 1848-49-es függetlenségi háborút, holmi emberi csontok előkerülése ürügyén. Így, az az Aulich, akinek a koponyáját megtalálni vélték, nem más, mint az az Aulich Lajos tábornok, aki a Magyar Köztársaság hadügyminisztere volt, és aki néhányszor győzelmet aratott az osztrákok és a horvátok fölött. Budapesten éljenezve köszöntötték, hogy végül 1849 október 6-án a többi vértanúval együtt felakasszák.

Valaki, valószínűleg egy magyar riporter, lefotózta az ál-Aulich földi maradványait, amelyek egy téglasírboltban voltak. Megjelölték kővel azokat a helyeket is, ahová ugyanazok a sovén agyak a kilenc akasztófát képzelik.

A hősök emlékműve, amelyet néhány évtizeddel ezelőtt emeltek a Veszthelyen a kortársak által megjelölt helyen, messze áll, csaknem fél kilométerrel távolabb,

elhagyatva és megtagadva ugyanazon Barabás Béla úr által, aki más időkben az emlékmű felavatásakor a beszédet mondta. Egyébként az emlékművet éppen az ő kezdeményezésére állították, és az nagy népszerűséget hozott neki. Most ugyanezen Barabás Béla úr elnököl az új magyar történelmi felfedezéseknél.

Fénykép a csontokkal, fénykép a bitók helyét jelölő kövekkel: megannyi csodálatra méltó eszköze a múlt felidézésének és a revizionista gondolatok felébresztésének! Valószínűleg holnap, holnapután Budapest elárasztja majd a világot ezekkel az új misztifikációival, folyóiratokban fogják közölni a fényképeket, azokat a felvételeket, amelyek itt készültek román földön az ásatásokat eltűrő hatóságok szeme láttára. Fájó szívvel kell gratulálnunk a Magyar Párt vezetőinek azért a leleményességért, amellyel saját propagandájukat képesek megszervezni. És ugyancsak fájó szívvel kell leszögeznünk, hogy a város polgármesteri hivatala eltűrte az ásatások folytatását, holott egyetlen konkrét érv sem szólt mellette.

Ez az újság mindig következetesen hirdette az egységes történelmünkhöz való jogunkat a románságnak ebben a földrajzi zugában. Nos, ugyanebben az újságban fogjuk, fájó szívvel ugyan, de „undorral és megvetéssel leleplezni az Arad című lap aljas hozzáállását”, azét a lapét, amely nyugodtan tekinthető a Testvériség Egyesület sajtóorgánumának, és amely Ascaniu Crisan úr neve alatt jelenik meg. A nevezett úr, aki alelnöke ennek a szervezetnek, és igazgatója egy román iskolának, az iskola két titkárának közreműködésével jelenteti meg a lapot.

Ma, amikor a magyar sajtó folyamatosan sérteget bennünket, az Arad, a Testvériség Egyesület fóruma, az ellenséges sajtó hangvételéből ihletődve siet kigúnyolni nagyrabecsült honfitársunkat, Tolan Isaiat, csúfot űzve abból, aki leleplezte a Magyar Párt eme „történelmi” felfedezésének politikai hátterét.

Grigorie püspök úrnak és Bălăcescu tábornok úrnak, a Testvériség Egyesület tiszteletbeli elnökeinek román hazafiként kötelessége, hogy közbelépjenek a szövetség hírnevének megóvása érdekében, mert ennek nevét beszennyezik olyan egyének, akiknek még annyi bátorságuk sincs, hogy nevükkel jegyezzék írásukat.

(STIREA, Arad, 1932. V. 28. 79. sz.)

N. (Nestor) D. Covaciu:

Nestor D. Covaciu

Igazság és valóság

(Az aradi várban végzett ásatások kapcsán)

1848 október 6. még ma is rejtély. A magyar történészek 84 éve keresik a helyet, ahol a bitóra ítélt 9 tábornokot kivégezték.

A rendelkezésünkre álló írások tömkelegéből semmi biztosat sem tudhatunk meg, mert ugyan aprólékosan, de nem valóságghűen írják le a történeteket, lévén valamennyi regényes történelmi mű.

1855- ben és később 1910-ben több aradi értelmiségi kísérelt meg helyszíni kutatásokat végezni néhány idős kortárs útmutatása alapján, majd egy elítélt, Friewis őrnagy vázlatát és leveleit alapul véve. (Egyébként az említett aradi fogoly nem láthatta a kivégzés helyét). A kutatások eredménytelennek bizonyultak, amit kétféleképpen magyarázhatunk:

1. rosszul választották meg a helyet, és így semmi sem derülhetett ki) (I. Lakatos, I. kötet, 223. old).

2. vagy nem szakemberek dolgoztak az ásatásokon, és akkor csak rongáltak.

3. Ugyanez volt a vélemény dr. Török Aurél budapesti egyetemi tanárnak is, amikor 1910. nov. 27- én kikérték a véleményét azokról az ásatásokról, amelyek éppen folytak a tábornokok kivégzésének feltételezett helyén. (Kézirat, Kultúrpalota).

Azoknál az ásatásoknál, amelyeket Kara tanár út kezdett meg, és amelyeknél magam is kint voltam kétszer, igaz

csupán egyszerű nézőként, meggyőződtem róla, hogy a mód, ahogyan az ásásokat végezték aligha vezethetett tudományosan elfogadható eredményre. A föld szétdobálása és a rendszertelen ásás, az eső és a kíváncsiskodók tömege, akik ide – oda topogva mindent elrontottak, egyáltalán nem teszik lehetővé, hogy a folyamatban lévő munka eredményét tudományosan ellenőrizni lehessen.

A jelenlétemben a következők kerültek elő: egy csonrváz, egy oszlop néhány maradványa, több szög valamint emberi és állati csontok vegyesen.

Az 1932 májusában félbemaradt ásások 1933 szeptember 14 – 17- én folytatódtak Kara, Dömötör, Pataky, Bérczi, Nichi és Covaciu jelenlétében.

Mi volt a bizottság célja? Az 1932- es ásások folytatása, Török és Pöltenberg földi maradványainak megkeresése, a környező terület átkutatása, próbaásások révén, mintegy annak ellenőrzéseképpen, hogy található-e még több csont is ott.

Mi történt? Dömötör mérnök méréseinek alapján kijelölték azt a helyet, ahová a feltételezések szerint a többi tábornokot temették, és kijelölték, hogy hol kell elkezdni a munkálatokat. A terület feltárását nagyon gondosan végezték el, és arra törekedtek, hogy pontosan feljegyezzenek minden olyan jelenséget, amely közbejöhethetett a munkálatok folyamán.

A konkrét eredmények: találtak néhány elszórt emberi és állati csontot, néhány szöveget, egy pénzérmét és egy repeszdarabot, kissé távolabb a megjelölt gödörtől. Amikor egy szemétgödör került elő az ásásokat abba kellett hagyni, tehát a területet lefedtük

Volt-e értelmük ezeknek az ásásoknak? Ha elolvassuk és megvizsgáljuk Záray tanár úr vázlatát (Aradi Közlöny, 1932. V. 26. II. old.) azt tapasztaljuk, hogy 1932 májusában megtalálták minden a kivégzés helyszínén elföldelt tábornok

maradványait, tehát Törökét és Pöltenbergét is. Mit lehetett még most megállapítani, ha akkor feltúrták az egész területet, és hogy kerülhettek elő ismét ugyanazoknak a tábornokoknak a csontjai, ha már egyszer megtalálták őket? Hogyan egyeznek Záray és Kara urak adatai, ha ez utóbbi teljesen másként írja le az ásatások menetét és eredményét? (Aradi Közlöny, 1933. szept. 16.)

A budapesti rádió október 6.-i sajtóértekezletén Kara úr azt állította, hogy a csontok, szögek és bitómaradványok elhelyezkedése alapján biztosan megállapítható hogy hol végezték ki a tábornokokat. Ugyanott mondta azt is, hogy a vár nyugati oldalán sosem voltak harcok és ide nem is temettek. Az alábbiakban majd megvizsgáljuk, hogy ez így van-e.

A bizottság második célja az volt, hogy megvizsgálják az ásatások környékét mintegy ellenőrizve, hogy további emberi maradványok felfedezhetők-e még ott.

Erre viszont nem került sor.

A Történelmi Műemlék (védelmi) Bizottsághoz benyújtott beszámolómban csak annyit említettünk meg, hogy „a szept. 14 – 16- án végzett ásatások nem hoztak kielégítő eredményt, mindössze elszórt csontok, szögek és egy pénzérme került elő, tehát semmi, ami arra engedne következtetni, hogy itt és nem máshol végezték ki a halálraítélt tábornokokat.”

Az 1932- ben feltárt első sírban egy csaknem teljesen ép csontvázat találtak, a kutatást folytatva a többi csontváznak is hasonló állapotban kellett volna előkerülnie, lehetetlen, hogy egy alig 15 lépés hosszúságú földdarabon a talaj romboló hatása többféle legyen, hiszen a kutatások során semmi olyasmire nem derült fény, ami ezt a következtetést alátámasztotta volna. Nem érthetünk egyet Kara és Bérczy urak azon feltevésével, hogy az elszórt csontok és a csontváz állapotának különbségét a talaj mocsarassága magyarázza, hiszen az első csontváz feküdt

közelebb a Maroshoz és így a vízhez is, míg a többi távolabbról került elő, tehát jobb állapotban kellett volna fennmaradniuk. Nem így történt, ez tehát eggyel több bizonyíték arra, hogy a maradványok egy egykori tömegsírból kerültek elő, amelyet egy valamikori csatatéren áshattak, ezt bizonyítja egyébként a repeszdarab is.

Kara tanár úr továbbra is azt állítja, hogy nem voltak harcok a vár nyugati oldalán.

I. Ám a vár területén, főként a híd felőli oldalon zajlik mindig a legtöbb harc. Margittay és Hamvay, a Kara úr által hivatkozási alapként emlegetett szerzők maguk is ezt állítják.

II. Az 1848 – 49- es forradalom alatt a legtöbb támadás Új Arad felül érte a várat.

III. A Vécsey csatornát átszelő híd lába körülbelül azon a helyen volt, ahol az első csontvázat megtalálták. Nem feltételezhetjük-e, hogy holmi gonosztevők – szokásukhoz híven – a híd lábánál temették el valamelyik áldozatukat? A többi csontról mást nem állíthatunk, ha figyelembe vesszük, hogy milyen állapotban kerültek elő, csak azt, hogy egy kemény harc maradványai. Én még azt a feltevést is megkockáztatnám, hogy az első csontváz újabb keletű, mint a többi előkerült csont.

IV. Amikor egy hidat építenek, mindig készül egy kis fészker, fából, ahol az építkezéshez szükséges dolgokat tartják. Vajon a bitófaként emlegetett oszlopok nem ennek a fészkernek a maradványai? A megtalált oszlopok helye és elhelyezkedése könnyen vezethet minket erre a feltételezésre is. Honnan is származhatna a sok talált szög, ha nem egy ilyesfajta fészkerből?

V. A Maros-híd nem áll messze a kivégzésnek ettől a feltételezett helyétől, és köztudott, hogy egy híd helye nem változik egyik napról a másikra, és hidat sem egy – két napra építenek, hanem inkább egy – két évszázadra. Ez megenged egy

újabb feltételezést. Karácson Imre Török – magyar oklevéltár című könyvében (238 – 241old.) két nagyon érdekes dokumentumot közöl. 1661 január 11-én Hamza pasa az új-aradi híd mindkét lábánál 400 keresztény alattvalót (ráját) telepített le. Ez a híd az általunk átkutatott helynek a közvetlen közelében volt, ott tehát ahonnan a csontok előkerültek. Vajon ennek a településnek a temetkezési helye nem lehetett éppen ez ?

Az ásások során egy gödörre találtunk, amelyet a fentiekben már megemlítettünk. Most tisztázzuk ennek a gödörnek az eredetét. Záray úr azt állítja, hogy az 1932- es ásások során ő maga tárta fel azt a területet ahol Török és Pöltenberg feltételezett sírja volt, tehát ugyanazt a helyet, ahol mi próbaásatást végeztünk. Ha ez igaz, akkor az általunk talált gödör nem más, mit amit Záray úr ásott.

A Kultúrpalota Múzeumának relikviái között van 9 fadarab, amelyeket Friewis őrnagy vágott le a kilenc bitóról, amelyekről várbeli fogolyként ő még tudhatott. Kara úr azt állítja, hogy az őrnagyot porkolábjá félrevezette. Ez lehetséges, de ugyanilyen alapon igaznak is tekinthetjük.

A vár körül nem voltak fák, a területet letarolták, hogy a védők feladatát megkönnyítsék. A bitófákhoz felhasznált faanyagot máshonnan hozták.

Az aradi várban nagyon sok olyan fogoly volt, akinek a sorsa felől még nem döntöttek. Ha a faanyag ilyen nehezen volt beszerezhető, miért temették volna el az elítélttel együtt, ha még szükség lehetett rá a későbbiekben ?

Sujánszky minorita páter emlékiratai, Friewis őrnagy vázlatja a Kultúrpalotában, a hagyomány, mind arra enged következtetni, hogy a vesztőhely a vár nyugati oldalán volt, lehetséges, hogy ezen a részen temették el az öt tábornokot, ha valóban a kivégzés helyszínén földelték el őket, az is meglehet, hogy mindössze néhány lépésre attól a helytől, ahol most az ásások folytak, de semmi esetre sem ott, ahol Kara tanár úr ásott.

(Hotarul, Arad, 1933. október 6. sz. 9-11 old.)
IKTATOSZAM: 387/1956.VII.24.

A közölt cikkek fordítását Ruja Ildikó tanárnő végezte.
Szakmai hitelességét Ujj János történész ellenőrizte.

J E G Y Z Ő K Ö N Y V *

Felvétetett 1956 március 18- án az Eternitatea temetőben Aradon.

Az 1849 okt. 6. – án Aradon kivégzett forradalmár tábornokok földi maradványainak ügyében tájékozódni kívánó bizottság tagjai, alulírott Glück Eugen elvtárs, főmuzeológus, Baranyai Ferenc elvtárs, restaurátor, Barthel Ernő elvtárs, szakértő és Pataky Sándor elvtárs, szakértő kimentek az Eternitatea temetőbe Brădean Ion elvtárssal, a temető gondnokával együtt, és az alábbiakat tapasztalták:

I.A Steiner család tulajdonát képező kriptá elhagyatott, a kulcs már nem hozzáférhető, mert a család kihalt. A temető igazgatóságának sincs kulcsa a kriptához. A kriptát tehát kinyitották.

II.A kriptá belsejében összevetették a Barthel Ernő tulajdonában levő tervrajzot a valósággal és a szakértőknek azokkal az információival, amelyeket Kara Győző tanár úrtól kaptak.

Megállapították, hogy a csontok a tervrajzban megjelölt helyen találhatóak, ott ahová Kara úr helyezte őket, azaz az ajtó felőli belső fülkében. A fülkét téglafal zárja el a külvilágtól.

III.Megállapították, hogy Vécsey tábornoknak a koporsúja megvan.

IV.Úgy találták, hogy a csontok valóságos holléte csak a fülke felnyitása után állapítható meg.

Észrevételeiket jelen jegyzőkönyvben rögzítették.

Készült három példányban.

Glück Eugen. GLÜCK

Baranyai Francisc. BARANYAI

Barthel Ernest. BARTHEL

Pataky Alexandru. PATAKY S:

(Eredetije amúzeum „A tizenhárom vértanú tábornok rejtélye című gyűjteményében)

J E G Y Z Ő K Ö N Y V *

Felvétetett 1956 szept. 5. –én az aradi Eternitatea temetőben.

Jelen vannak: Pataky Sándor, tanár, Barthel Ernő, annak a bizottságnak a még életben lévő két tagja, amely jelen volt az 1848 – 49- es forradalom 13 mártírjának exhumálásakor 1932- ben. Jelen van továbbá Hujer Pál, szobafestő, aki 1932- ben beépítette a kriptafulkébe a tábornokok földi maradványait. Jelen bizottság tagja még Surányi László, orvos, Zala Béla, igazgató, valamint Glück Jenő és Dörner Egon az Aradi Tartományi Múzeum főmunkatársai. A munkálatoknál jelen volt még Baranyai Ferenc, Girauschek Albert és Goró Gábor, valamennyien a múzeum munkatársai.

A temető igazgatóságát Bosneac Mihai képviselte.

A bizottság felmutatta a temető vezetőségének Arad város Néptanácsának 19.032/1956- os számú engedélyét, amely szerint a bizottságnak joga van kinyitni a kriptát és elvinni az 1848 – 49- es vértanúk ott található földi maradványait és a hozzájuk tartozó tárgyakat. A temető igazgatósága kiállította a fenti utasítás átvételéről szóló elismervényt, amelynek eredetijét a jelen jegyzőkönyvhöz csatoltuk.

A bizottság felkeresete a „Leszkay család sírboltja” feliratú kriptát. Első lépésként lefényképezte a kriptát kívülről, majd Wisocki János elvtárs, a múzeum szerelője kinyitotta a kripta vasajtáját. Odabenn lefényképezték azt a helyet, amelyet egy korábbi bizottság jelölt ki az 1956. VII. 24.-i 387- es számú jegyzőkönyvben majd lebontották a fulke válaszfalát. A fal egyetlen sor 10 cm vastag téglából állt, amelyet cementtel vakoltak be.

A fal lebontása után megállapították, hogy a vértanúk maradványait két faládában tárolták, amelyek közül az egyik teljesen szétrohadt, és darabjaira tört. A másik láda is rohadott volt, de érintetlen és egészben maradt. Ezt követően a két ládát egymás mellé helyeztük. A ládák valószínűleg nagyon vékony fából készültek. A vértanúk csontjait több helyen is a kriptá mennyezetének leesett darabjai borították.

A nem megfelelő fényviszonyok és a kis tér miatt nem készülhetett fénykép a kriptáról, úgy ahogy a csontokat a válaszfal eltávolítása után megtaláltuk. A csontokat tartalmazó fülke egy 2,30 m hosszú, 0,95 m széles és 0,90 m magas falban volt. A kriptá padlója egy cementlapból állt. Bradean Anton elvtárs, az Eternitatea temető gondnoka azt nyilatkozta, hogy a víz a kriptá padlóján keresztül behatolhatott, olyan erős volt a nedvesség.

Az épen talált láda hozzávetőleges méretei a következők voltak: 40/60/35, az utolsó szám jelöli a magasságot

Eredetileg a maradványok minden egyes darabját becsomagolták egy darab papírba és kartonba. Megállapítottuk, hogy az első ládából a papír teljesen tönkrement, így annak tartalma mindössze egyetlen csonthalom volt.

A második ládában megtaláltuk a tönkrement újságpapír és karton maradványait, bár ezek nem tartalmaztak semmiféle írott információt a csontok hovatartozását illetően. A második ládát sem lehetett egészben kivinni, mert darabokra esett szét az első érintésre, hiszen ez is rohadott volt.

Mindkét láda darabjait kihoztuk, dobozokba csomagoltuk és a múzeumba szállítottuk a vértanúk csontjaival együtt. Pataky Sándor, Barthel Ernő és Hujer Pál elvtársak azt állítják, hogy a csontok és a hozzájuk tartozó tárgyak, amelyeket a kriptában találtunk, azonosak az 1932-

ben a Veszthelyen exhumáltakkal. Állításukat alátámasztja, hogy ők valamennyien ismerték ezeket, mert jelen voltak az 1932- es ásatásoknál is.

Tekintettel arra, hogy a temetőben nem lehetett hozzáfogni a kriptában talált anyag leltározásához, osztályozásához és azonosításához, mert ehhez hosszabb időre és megfelelő technikai és légköri viszonyokra volt szükség, a kriptában talált teljes anyagot becsomagoltuk, beleértve a teljesen megrothadt faanyagot is, és elszállítottuk az Aradi Tarományi Múzeumba.

Jelen jegyzőkönyv négy példányban készült.

Alőírók: Pataky Sándor
Barthel Ernő
Hujer Pál
Zala Béla
Glück Eugen
E. Dörner

Iktatószám: 522/20. IX. 1956

J E G Y Z Ő K Ö N Y V *

Felvétetett 1956 szept. 20- án az
Aradi Regionális Múzeumban

Az Aradi tartományi Múzeum kérésére Barthel Ernest elvtárs, Arad, Józsa Béla utca

9 . sz. lakos, aki részt vett 1932- ben az aradi vár alatt folytatott ásatásokban, amelyeknek a célja az aradi 13 vértanú exhumálása volt, a következőket nyilatkozta:

A nyilatkozat Zala Béla elvtárs, az Aradi Regionális Múzeum igazgatója, Glück Eugen elvtárs főmúzeológus és Baranyai Ferenc elv. restaurátor előtt hangzott el. Gépírás: Mihali Stefánia. A nyilatkozatot magyarul teszi, de ismeri annyira a román nyelvet, hogy megértse a jegyzőkönyvet, mielőtt aláírná.

Az áradások alkalmával tagja voltam annak a bizottságnak, amelyet Arad város Polgármesteri Hivatala a várnegyedbeli áradások ügyének megoldásával bízott meg. Ugyanakkor a mentőegység parancsnoka is voltam. Ezt hivatalos iratokkal is igazolni tudom.

A feleségem volt a tulajdonosa a Cezar utca 1- es szám alatti háznak, a várnegyedben, ahová minden nap elmentem. Az egykori Maros-híd utolsó oszlopának irányában (a híd egyes maradványai még ma is láthatók néhol) az áradások idején volt egy gáttörés. Az ár levonulása után a polgármesteri hivatal elrendelte a gáttörés földdel való betömését. A munkát Adamovici elvtárs vezette. Egyik napon Adamovici egyik embere odajött hozzám és elmondta, hogy találtak egy emberi koponyát, illetve annak egy darabját. Azonnal a helyszínre mentem, és amikor folytattuk az ásást, egy emberi csontvázat találtunk, mellette egy fagerendát, amelyben volt egy nagy rozsdás szög is.

Javaslatomra a csontvázat kukoricaszárral és deszkákkal takartuk le, erre pedig nagy köveket tettünk. Az volt a szándékunk, hogy értesítsük a rendőrséget.

Hazafelé menet arra a következtetésre jutottam, hogy ezeknek a csontoknak lehet valami közük a 13 vértanúhoz. Nagynéném Finster Borbála, született Pfeiffer, akinek a férjét az osztrákok arra kényszerítették, hogy összeszedje a bitókat, gyakran mutatta meg nekem, mikor arra jártunk, hogy itt végezték ki a kilenc akasztásra ítélt tábornokot. Ezt utoljára 15 éves koromban hallottam.

Édesapám, Barthel Ernest, jelentette Barabás Bélának, amikor 1911-ben ásatott, hogy a kilenc tábornokot nem ott végezték ki, ahol az ásatások folytak, hanem a már említett helyen. Barabás képviselő úr és Kovács Vince városi kultúratanácsos nem vettek tudomást erről az információról.

Tekintettel mindarra, amit elmondtam, nem a rendőrséget értesítettem, hanem Kara Győző történelemtanárt Aradról. Ketten együtt délután 5 órakor kimentünk a helyszínre, ahol Kara tanár úr kijelentette, hogy ő is megkérdőjelezi, hogy ott volt-e a kivégzés, ahol 1911-ben az ásatások alkalmával semmit sem találtak. Úgy döntöttünk, hogy másnap próbaásatásokat végzünk a Sujánszky emlékirataiban található útmutatások szerint. Másnap valóban kimentünk a helyszínre, és az ott tartózkodó munkások segítségével ásni kezdtünk. Ekkor három lépésnyire egy újabb sírt tártunk fel, amelyben nem találtunk csontokat, csak egy gerenda darabját, néhány osztrák érmét és egy bilincs egy darabját, a láncot és egy gyűrűt a kéz vagy láb számára. A talált csontokat én szedtem össze egy kosárba és ideiglenesen az én házámban helyeztük el a közelben. Ahogy az ásatások haladtak, úgy vittem el minden este a talált anyagot a házamba. Míg a munkálatok folytak emberek ezrei látogattak el a helyszínre, akik ott ácsorogtak az ásatások kellős közepén és egyesek

megpróbálták eltulajdonítani bizonyos talált tárgyakat vagy csontokat, és ezt nem mindig lehetett megakadályozni. Ezért vált szükségessé, hogy én vagy valaki a családomból mindig ott aludjon a házban, nehogy újabb csontok vagy tárgyak tűnjenek el. A munkálatokat először egy csoport, másodszer Kara tanár úr vezette. A csontok körülbelül 10 – 12 napot álltak az én házamban, ahonnan Kara úr lakásának pincéjébe vitték őket.. A munka második fázisában egyenesen Kara úr pincéjébe kerültek. Én azóta nem láttam ezeket a tárgyakat. A szállításkor a következőképpen oszlottak meg a dolgok: Aulich tábornok maradványait egy kosárba, Nagy Sándor tábornok maradványait egy karton dobozba tették. A koponya már porrá vált, ezt földdel ásták ki, mert másként nem lehetett kiemelni. A gerendák darabjait egyenként egy - egy deszkára erősítették dróttal és mindenik mellé egy – egy címkén jelezték, hogy melyik sírban találták meg.

Az ásatások nem vezettek a problémák teljes megoldásához, mert a szomszédos kert tulajdonosa nem egyezett bele a munkálatok folytatásába az ő telkén. Azon a kerten túl lenniük kell még azonosítatlan sírrészeknek

Néhány évvel később történt valami, ami alátámasztja ezt a feltevésünket. Egy nap, amikor a várnegyedbeli házam felé mentem, elhaladtam amellett a kerítés mellett. A kertnek pontosan abban a sarkában, ahol a mi feltételezéseink szerint még síroknak kell lenniük, a kerttulajdonos kiásott egy kiszáradt fát. A fa már hiányzott, és a föld halomban állt a gödör mellett. A földkupac tetején egy koponyadarabot találtam, amelyet magammal vittem. Nem forgathattam föl az összes földet, ezért nem tudok beszámolni arról, hogy előkerültek-e más csontok is. Azonnal Kara tanár úrhoz mentem, aki úgy vélekedett, ahogy én is: a koponyadarab Pöltenberg tábornoké és a fel nem tárt sírból származik. Ezt a tanár úr egy igazolásban

meg is írta, s azt a koponyadarabbal együtt én 1956- ban átadtam az Aradi Tartományi Múzeumnak.

Annyit mondhatok még, hogy 1932 októberében, nem tudom pontosan, hogy milyen napon, eljött hozzám Kara tanár úr, hogy a Királyi Ügyészség csaknem elkobozta a csontokat és a többi talált tárgyat. Elmondta, hogy ő el fogja temetni a csontokat és a többi tárgyat az Eternitatea temetőben a Steiner család birtokában lévő 24- es számú kriptába. Úgy határoztunk, hogy másnap ezt végre is hajtjuk. Nem tudtam részt venni a csontok elrejtésében, mert hajnali 6 óra 30 perckor elvitt az állambiztonsági rendőrség. Az ásatásokról vallattak, és arról, hogy hol vannak a relikviák. Megverték, két fogamat kiverték, de nem árultam el semmit. Körülbelül 15 óra 30 percig benn tartottak, aztán hazaengedtek. Ezután az Eternitatea temetőbe mentem, körülbelül 16 órára értem ki. A Steiner család sírboltjánál még ott találtam Kara urat és Hujer Pált, aki éppen akkor rakta fel az utolsó sor téglát annak a fülkének a szájához, amelybe a csontokat és tárgyakat rejtették. Még ott a helyszínen készítettem egy tervrajzot, amelyet még ma is őrzök és amelyről az Aradi Tartományi Múzeum 1956- ban egy fényképmásolatot csinált.

Jelen jegyzőkönyv hat példányban készült.

Aláírásunkkal hitelesítjük:

Glück

Zala Béla

Baranyai

Barthel Ernő

*A fenti jegyzőkönyvek hiteles fordítását Ruja Ildikó tanárnő végezte 2001-ben. Ugyanakkor szakmai szempontból ellenőrizte Ujj János történész, tanár.

Epilógus helyett

Tizenegy vértanú nyugszik az emlékdomb kriptájában, így aztán nem került sor az obeliszk áthelyezésére.

A kilencvenes évek közepén Keipp Józsefné, Marikától dokumentum értékű fényképet kapott a Kölcsey Egyesület. Ennek alapján újra meghatározható lett a kivégzés eredeti helye.

Arra gondoltunk, egy négy és félméteres fekete tölgyfakeresztet állítunk a tetthelyre, hiszen a sírok nagy részét az aszfaltozott országút fedi.

A kereszt elkészült, de felállítani nem lehetett mert negatív választ adott a Hadügyminisztérium.

Egyesek azzal vígasztalnak, múzeum lesz a várból, s nem kell majd engedély. A kereszt türelmes. Már a második raktárban várja, hogy betölthesse funkcióját.

P. GY.

Tartalomjegyzék

- 1867 - 1916 -

Winkler Brunó - Az aradi gyásznapok.....	9
A kivégzés helye (Alföld).....	20
Iványi Ödön: Hol nyugszanak az aradi vértanúk?.....	21
Csernovics Péter levele a vértanúk eltemetéséről.....	24
Bardócz Sándor: Az utolsó út.....	27
Az aradi kivégzés hiteles története.....	29
Ahol a vértanúk csontjait keresik.....	34
Az aradi vértanúk csontjai.....	37
Nem találják a vértanúk sírjait.....	46
Jegyzőkönyv.....	48
Kossuth János: Az aradi vértanúk felkutatásáról.....	52
Angyal János: Hol végezték ki a vértanúkat.....	57
Megtalálták két aradi vértanú csontjait.....	62
Két vértanú csontjai a minorita templomban.....	66
Jegyzőkönyv (1913 okt. 21).....	68
Kiemelték két vértanú csontvázát.....	71
Jegyzőkönyv (1913 okt. 23).....	74
Jegyzéke (Schweidel).....	76
Jegyzőkönyv.....	89

- 1932 - 1956 -

Értékes történelmi dokumentumokat vetett felszínre az árvíz .	91
Marosi Rudolf: Két aradi vértanú csontjait és két bitófát találtak a Veszthely közelében	95
Megtalálták Nagy Sándor József tábornok csontjait és Lahner György bitófáját	100
Megtalálták Knézich Károly és Nagy Sándor vértanúk csontjait az új veszthelyen	102
A 13-as szám ismét jelentkezett.....	104

Megelevenednek 1849 okt. 6 emlékei.....	108
Tovább halad az aradi vértanúsírok feltárása.....	110
Aradi román lapok reflexiói.....	115
Címek a helyi magyar lapokból.....	121
Herczeg Ferenc: A tizenhárom.....	123
Simon Vilmos: Újabb látogatás az aradi vesztőhelyen.....	126
Rónai Mihály András: Hozzuk haza az aradi vértanúk csontjait.....	137
Ismét kísért a 13-as szám.....	141
Nestor D. Covaciu cikkek (fordítás a függelékben).....	142
Covaciu román archeológus szerint Kara tanár nem a vértanúk sírját találta meg	147
Bérczi Lajos tanár megfelel Covaciu Nestor kételyeire és bebizonyítja, hogy a vértanúk igazi vesztőhelyét találták meg.	149
Újabb eredményes ásatással befejeződött a kutatás az aradi vesztőhelyen.....	152
Pataky Sándor: Az aradi vértanúk bitófáinak helye a szemtanú minorita atyák és a fogoly honvédtiszt feljegyzéseiben. Pontos megtalálható a nagy dráma színhelye.....	154
Pataky Sándor nyilatkozata.....	161
Proces verbal (1956 III. 18) (1956 IX. 5) (1956 IX. 20).....	162
Messer Sándor: Exhumálták a bitón kivégzett öt forradalmár tábornok csontmaradványait	172
Hollendonner Ferenc: Az aradi vértanúk bitófáinak xylotomiai vizsgálata	175
Bartucz Lajos: Tudományos vizsgálatnak kell alávetni az aradi várban lelt vértanú-csontokat.....	178
Móra Ferenc: Az első október 6.....	181
Melléklet: A román nyelvű újságcikkek és jegyzőkönyvek magyar fordításai.....	187
Epilógus helyett	207

ISBN 978-973-1851-09-9